Ainevaldkond “Sotsiaalained”

1. Üldalused

Õppekava koostamisel on lähtutud

- Põhikooli riiklikust õppekavast;
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadusest.

Sotsiaalainete valdkonna õpetamisel lähtutakse põhikooli riikliku õppekava eesmärkidest ning kooli väärtustest. Õppe eesmärk on toetada õpilase kujunemist teadlikuks, vastutustundlikuks ja aktiivseks ühiskonnaliikmeks, kes tunneb iseennast, oma õigusi ja kohustusi, mõistab ühiskonna toimimist ning väärtustab demokraatlikke põhimõtteid, inimõigusi ja kestlikku arengut.

.1. Valdkonnapädevus

Sotsiaalainete valdkonnapädevusega taotletakse õpilase toimetulekut iseendaga, suutlikkust toimida lähikonnas ning valmisolekut ja oskust olla aktiivne, teadlik ja vastutustundlik ühiskonnaliige. Sotsiaalainete õppe kaudu kujundatakse õpilases oskust mõista inimese ja ühiskonna toimimist minevikus ning tänapäeval, analüüsida ühiskondlikke muutusi, teha teadlikke valikuid, väärtustada demokraatiat, inimõigusi, Eesti riiki ja kultuuripärandit ning käituda hoolivalt, turvaliselt ja vastutustundlikult. Sotsiaalainete õpetamise kaudu taotletakse, et põhikooli lõpetaja:

1) tunneb huvi kogukonna, rahva ja maailma arengu vastu, mõistab ühiskonnas toimunud ja toimuvate muutuste põhjusi, tagajärgi ja seoseid;
2) tunneb huvi enda arengu vastu, hindab ennast adekvaatselt, analüüsib oma võimalusi, usub endasse ja kavandab oma tulevikku, võtab eakohase vastutuse oma tuleviku kujundamise eest, väärtustab loovust ja ettevõtlikkust ning arendab endas neid omadusi ja pädevusi;
3) austab demokraatiat ja inimõigusi, teab oma õigusi ja kohustusi, järgib seadusi, üldinimlikke väärtusi ja üldtunnustatud käitumisnorme, kujundab oma arvamuse ning on vastutustundlik ja aktiivne ühiskonnaliige, on lojaalne Eesti riigile;

4) valdab infootsimise meetodeid, hindab kriitiliselt allikate usaldusväärsust ja teabe sisu; väärtustab teaduspõhist maailmapilti ja kujundab enda seisukoha;
5) aktsepteerib inimeste individuaalseid erinevusi, kultuurilist ja maailmavaatelist mitmekesisust, suhtub neisse sallivalt, kui need pole inimväärikust alandavad või inimsusevastased;
6) tunnetab oma rolli Eesti kultuuripärandi hoidja ja kandjana, väärtustab inimkonna kultuuripärandit ja aktsepteerib kultuurierinevusi;
7) hoolib endast ja teistest, järgib tervislikke eluviise, käitub turvaliselt enda ja teiste inimeste suhtes, hoiab keskkonda, on teadlik tarbija.

.2. **Ainevaldkonna maht**

	Inimeseõpetus	Ajalugu	Ühiskonnaõpetus
1.klass	-	-	-
2.klass	1	-	-
3.klass	1	-	-
4.klass	-	-	-
5.klass	1	1	-
6.klass	1	2	1
7.klass	2	2	-
8.klass	-	2	1
9.klass	-	2	1

.3. Ainevaldkonna kirjeldus ja valdkonnasisene lõiming

Sotsiaalainetes käsitletakse inimese ja ühiskonna toimimist minevikus ning tänapäeval. Sotsiaalainete vahendusel kujundatakse õpilastes oskusi näha ühiskonna arengus põhjusetagajärje seoseid ning teha teadlikke valikuid, lähtudes ühiskonnas kehtivatest väärtustest ja moraalinormidest. Õppe vältel kujundatakse õpilastes tahet toimida kõlbelise ja vastutustundliku ühiskonnaliikme ning isiksusena. Sotsiaalainete pädevusega taotletakse toimetulekut iseendaga, lähikonnas ning ühiskonnas. Kodanikuks olemist määratletakse kui võimet tegutseda vastutustundliku kodanikuna ja osaleda ühiskonnaelus. Sotsiaalse pädevuse ruumilisele haardele lisandub ajaline/ajalooline mõõde. Õppe korraldamisel lähtutakse Eesti riikliku iseseisvuse tunnustamisest, eesti kultuuri traditsioonide, Euroopa ning maailma kultuuri ja teaduse põhisaavutuste väärtustamisest ning riikliku õppekava üldosas sätestatud põhimõtetest.

Ajalugu õppides omandavad õpilased kultuuriruumis orienteerumiseks olulisi teadmisi oma kodukoha ja maailma minevikust ning kultuuripärandist. Aine vahendusel suunatakse õpilane teadvustama, analüüsima ja kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende omavahelisi seoseid ja seoseid tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi. Ajalooõpetus kujundab oskust mõista minevikunähtuste mõjul toimuvat arengut.

Inimeseõpetus lõimib õppesisu kõigis kooliastmeis, toetades õpilase toimetulekut eakaaslaste hulgas, peres, kogukonnas ja ühiskonnas. Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides tundma ennast, kujundama vastutustundlikult oma suhteid, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane. Inimeseõpetuse kaudu kujundatakse esmased teadmised ja hoiakud sotsiaalsest võrdsusest, võrdväärsusest ning naiste ja meeste võrdõiguslikkusest.

Ühiskonnaõpetuses omandavad õpilased teadmised, oskused ja hoiakud ühiskonnas toimimiseks ning vastutustundlike otsuste tegemiseks. Õppeaine üldeesmärk on luua eeldused aktiivse kodaniku kujunemiseks ja ühiskonna sidususe tugevnemiseks. Kõik sotsiaalvaldkonna ained on toeks, et õpilasel areneks suutlikkus analüüsida oma käitumist ja selle tagajärgi, sobival viisil oma tundeid väljendada, aktsepteerida inimeste erinevusi ning arvestada neid suheldes; ennast kehtestada, seista vastu ebaõiglusele viisil, mis ei kahjusta enda ega teiste huve ega vajadusi. Sotsiaalvaldkonna õppeainete kaudu õpitakse tundma ning järgima ühiskondlikke väärtusi, norme ja reegleid, omandatakse teadmisi, oskusi ja

hoiakuid sotsiaalselt aktsepteeritud käitumisest ning inimeste vastastikustest suhetest, mis aitavad kaasa tõhusale kohanemisele ja toimetulekule perekonnas, eakaaslaste hulgas, kogukonnas ning ühiskonnas. Omandatakse teadmisi majandusest, tööturust, maksundusest, õpitakse tegema otsuseid rahatargalt ja vastutustundlikult. Sotsiaalainete kaudu kujundatakse alus maailmavaatelise mitmekesisusega arvestamiseks ning valmisolek dialoogiks erineva maailmavaate esindajatega. Sotsiaalainetes käsitletavate õppeteemade kaudu kujundatakse õpilastes esmane valmisolek märgata ebavõrdsust ühiskonnas ja aidata kaasa võrdõiguslikkuse, sh soolise võrdõiguslikkuse edendamisele.

Valdkonnasisese lõiminguga taotletakse, et õpilane areneks terviklikuks isiksuseks, kes suhtub endasse ja teistesse positiivselt, arvestab kaasinimesi, lähtub oma tegevuses üldinimlikest väärtustest ning märkab ja mõistab ühiskonnas toimuvat. Kõigi sotsiaalvaldkonna õppeainete seisukohalt on tähtis koostööoskus ja töötamine rühmas. Õpilane omandab tõhusad oskused ja valmisoleku ühiskonnaellu sekkuda ja olla edukas elukestvas õppes ja tööturul. Õppesisu valib aineõpetaja arvestusega, et kooliastmeti kirjeldatud teadmised, oskused ja hoiakud, üld- ja valdkonnapädevused ning õpitulemused oleksid saavutatavad.

.4. Kooli väärtuste kujundamine ja üldpädevuste arengu toetamine

Hoolivuse, sallivuse, aususe ja julguse arendamine koolitundides võib olla oluline osa õpilaste üldisest isiksuse- ja väärtustearendusest. Järgnevalt on toodud lühike kirjeldus selle kohta, kuidas neid omadusi saab edendada koolikeskkonnas:

1. **Hoolivus:**

• Õpetajad saavad näidata hoolivust õpilaste vastu, olles neile toeks, kuulates neid ja aidates neil raskustega toime tulla.

• Hoolivust saab õpetada ka näiteks grupitööde või koostööprojektide kaudu, kus õpilased

õpivad teistega arvestama ja abistama.

• Õpetajad võivad korraldada koolis heategevusprojekte, mis julgustavad õpilasi kaastundele

ja teiste abistamisele.

2. **Sallivus:**

• Oluline on luua avatud ja lugupidav õhkkond, kus erinevad vaated, kultuurid ja taustad on aktsepteeritud.

• Klassiruumis võib arutada erinevaid teemasid, mis tõstatavad mitmekesisust ja sallivust, ning julgustada õpilasi väljendama oma arvamusi ja kuulama teiste omi.

• Õpetajad võivad korraldada kultuuridevahelisi sündmusi või külastada kohti, kus õpilased saavad tutvuda erinevate kultuuridega.

3. **Ausus:**

• Oluline on rõhutada aususe tähtsust nii õpilaste omavahelistes suhetes kui ka õppetöös.

• Õpetajad saavad luua usaldusliku keskkonna, kus õpilased julgevad oma vigadest rääkida ja vastutust võtta.

• Arutelud eetikast ja õiglasest käitumisest võivad aidata õpilastel mõista aususe olulisust ja selle mõju nende suhetele ja tulevikule.

4. **Julgus:**

• Õpetajad saavad julgustada õpilasi proovima uusi asju ja väljendama oma arvamust.

• Klassis võib korraldada rollimänge või debatte, kus õpilased saavad harjutada julgust oma seisukohti kaitsta ja argumenteerida.

• Positiivse tagasiside andmine ja tunnustamine aitavad õpilastel tunda end julgemalt ja tugevamalt.

Üldpädevused kujutavad endast õppeaineteüleseid oskuste- ja hoiakute komplekte. Sotsiaalainete õpetuse kaudu toetatakse järgmisi üldpädevusi:

- **Kultuuri- ja väärtuspädevus:** suutlikkus hinnata inimsuhteid üldkehtivate moraalinormide seisukohalt ning tajuda oma seotust kogukonna ja loodusmaailmaga; oskus väärtustada olulisi kultuuriväärtusi.
- **Sotsiaalne ja kodanikupädevus:** suutlikkus tegutseda aktiivse, teadliku ja vastutustundliku kodanikuna, toetada demokraatlikku ühiskonda ja Eesti iseseisvust; teadlikkus ühiskonna toimemehhanismidest, reeglitest ja kollektiivsetest väärtustest.
- **Enesemääratluspädevus:** suutlikkus mõista iseennast (tuua välja tugevused ja nõrkused), analüüsida oma käitumist ning käituda ohutult (jäärida tervislikke eluviise, lahendada konfliktolukordi).
- **Õpipädevus:** suutlikkus planeerida ja organiseerida oma õppimist – ajajuhtimine, sihiseadmine ja õppimisstrateegiate kasutamine enese tõhusaks arendamiseks.
- **Suhtluspädevus:** suutlikkus ennast selgelt ja viisakalt väljendada eesti ja võõrkeeles, arvestada vestlusolukorda ja sihtrühma; oskus pidada arutelu, esitleda ja põhjendada oma seisukohti ning tajuda erinevaid meediavorme.
- **Matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus:** suutlikkus kasutada matemaatilisi mõisteid ja mudeleid (nt ühiskonnateemaliste graafikute koostamisel) ning loodusteaduslikke vahendeid (nt keskkonnaprobleemide analüüsiks), et teha tõenduspõhiseid otsuseid.
- **Ettevõtlikkuspädevus:** suutlikkus genereerida ideid ja viia neid ellu – näha ühiskonnaprobleemides võimalusi, seada eesmärke, koostada tegutsemiskavasid ja realiseerida neid (näiteks koolieluga seotud projektide kavandamine).
- **Digipädevus:** suutlikkus kasutada kaasaegset tehnoloogiat info otsimiseks, kriitiliseks hindamiseks ja loomiseks; arendada end digikeskkonnas nii õpioskuste kui kodanikuna toimimise seisukohast.

.5. Aine valdkonna õppeainete lõiming teiste ainevaldkondadega ja läbivate teemade käsitlemine

Sotsiaalainetes käsitletakse inimese ja ühiskonna toimimist minevikus ning tänapäeval. Sotsiaalainete vahendusel kujundatakse õpilastes oskusi näha ühiskonna arengus põhjuse tagajärje seoseid ning teha teadlikke valikuid, lähtudes ühiskonnas kehtivatest väärtustest ja moraalinormidest. Õppe vältel kujundatakse õpilastes tahet toimida kõlbelise ja vastutustundliku ühiskonnaliikme ning isiksusena.

Sotsiaalainete pädevusega taotletakse toimetulekut:

1. iseendaga (intrapersonaalne: eneseusaldus, eneseregulatsioon, eneseanalüüs, empaatia, autonoomia ja vastutus) - enesemääratluspädevus;
2. lähikonnas (interpersonaalne: suhestumine, osalus ja turvaline kohaneminеerinevates sotsiaalsetes kontekstides) - sotsiaalne pädevus;
3. ühiskonnas (institutsionaalne: poliitika, valitsemine, riik, vabakond, turg, meedia jt ühiskonnaelu korraldamise vormid) - kodanikupädevus.

Kodanikuks olemist määratletakse kui võimet tegutseda vastutustundliku kodanikuna ja osaleda ühiskonnaelus.

Sotsiaalse pädevuse ruumilisele haardele (lähiümbrus, kogukond, ühiskond, globaalne) lisandub ajaline/ajalooline (minevik, olevik, tulevik) mõõde.

Õppe korraldamisel lähtutakse Eesti riikliku iseseisvuse tunnustamisest, eesti kultuuri traditsioonide, Euroopa ning maailma kultuuri ja teaduse põhisaavutuste väärtustamisest ning riikliku õppekava üldosas sätestatud põhimõtetest.

Ajalugu õppides omandavad õpilased kultuuriruumis orienteerumiseks olulisi teadmisi oma kodukoha ja maailma minevikust ning kultuuripärandist. Aine vahendusel suunatakse õpilane teadvustama, analüüsima ja kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende omavahelisi seoseid ja seoseid tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi. Ajalooõpetus kujundab oskust mõista minevikunähtuste mõjul toimuvat arengut.

Inimeseõpetus lõimib õppesisu kõigis kooliastmeis, toetades õpilase toimetulekut iseendaga, eakaaslaste hulgas, peres, kogukonnas ja ühiskonnas. Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides tundma ennast, kujundama vastutustundlikult oma suhteid, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane. Inimeseõpetuse kaudu kujundatakse esmased teadmised ja hoiakud sotsiaalsest võrdsusest, võrdväärsusest ning naiste ja meeste võrdõiguslikkusest.

Ühiskonnaõpetuses omandavad õpilased teadmised, oskused ja hoiakud ühiskonnas toimimiseks ning vastutustundlike otsuste tegemiseks. Õppeaine üldeesmärk on luua eeldused aktiivse kodaniku kujunemiseks ja ühiskonna sidususe tugevnemiseks. Kõik sotsiaalvaldkonna ained on toeks, et õpilasel areneks suutlikkus analüüsida oma käitumist ja selle tagajärgi, sobival viisil oma tundeid väljendada, aktsepteerida inimeste erinevusi ning arvestada neid suheldes; ennast kehtestada, seista vastu ebaõiglusele viisil, mis ei kahjusta enda ega teiste huve ega vajadusi. Sotsiaalvaldkonna õppeainete kaudu õpitakse tundma ning järgima ühiskondlikke väärtusi, norme ja reegleid, omandatakse teadmisi, oskusi ja hoiakuid sotsiaalselt aktsepteeritud käitumisest ning inimeste vastastikustest suhetest, mis aitavad kaasa tõhusale kohanemisele ja toimetulekule perekonnas, eakaaslaste hulgas, kogukonnas ning ühiskonnas. Omandatakse teadmisi majandusest, tööturust, maksundusest, õpitakse tegema otsuseid rahatargalt ja vastutustundlikult. Sotsiaalainete kaudu kujundatakse alus maailmavaatelise mitmekesisusega arvestamiseks ning valmisolek dialoogiks erineva maailmavaate esindajatega. Sotsiaalainetes käsitletavate õppeteemade kaudu kujundatakse õpilastes esmane valmisolek märgata ebavõrdsust ühiskonnas ja aidata kaasa võrdõiguslikkuse, sh soolise võrdõiguslikkuse edendamisele. Valdkonnasisese lõiminguga taotletakse, et õpilane areneks terviklikuks isiksuseks, kes suhtub endasse ja teistesse positiivselt, arvestab kaasinimesi, lähtub oma tegevuses üldinimlikest väärtustest ning märkab ja mõistab ühiskonnas toimuvat. Kõigi sotsiaalvaldkonna õppeainete seisukohalt on tähtis koostööoskus ja töötamine rühmas. Õpilane omandab tõhusad oskused ja valmisoleku ühiskonnaellu sekkuda ja olla edukas elukestvas õppes ja tööturul. Õppesisu valib aineõpetaja arvestusega, et kooliastmeti kirjeldatud teadmised, oskused ja hoiakud, üld- ja valdkonnapädevused ning õpitulemused oleksid saavutatavad.

Õppekava läbivad teemad

Läbivate teemade käsitlemine võimaldab lõimida õppeaineid ja ainevaldkondi ning toetab õpilase tervikliku maailmapildi ja üldpädevuste kujunemist. Läbivaid teemasid rakendatakse kogu kooli õppe- ja kasvatustegevuses, sealhulgas aineõppes, loovtöödes, projektides ning koostöös kooliväliste partneritega.

Läbivate teemade käsitlemine sotsiaalainetes

- **elukestev õpe ja karjääri kujundamine** – sotsiaalainetes toetatakse õpilase eneseteadlikkust, eesmärkide seadmist, õppimise tähenduse mõistmist ja tuleviku kavandamist. Inimeseõpetuses analüüsib õpilane oma tugevusi, huve ja väärtusi, ühiskonnaõpetuses tutvub tööelu, ametite, ettevõtluse ja tööturuga ning ajaloos mõistab, kuidas haridus, töö ja ühiskondlikud rollid on ajas muutunud.
- **keskkond ja jätkusuutlik areng** – õpilased analüüsivad inimese ja keskkonna vastastikust mõju minevikus ja tänapäeval, säästva tarbimise põhimõtteid, kliimamuutuste ühiskondlikke mõjusid ning enda võimalusi keskkonnahoius. Teemat käsitletakse näiteks tarbimise, loodusvarade kasutamise, rahvastikuprotsesside, tervisekäitumise ja kogukonna vastutuse kaudu.
- **kodanikualgatus ja ettevõtlikkus** –sotsiaalainetes kujundatakse õpilase valmisolekut märgata kooli, kodukoha ja ühiskonna probleeme ning pakkuda neile lahendusi. Õpilased õpivad tundma demokraatia toimimist, õpilasesinduse rolli, vabatahtlikku tegevust, kodanikuühendusi, kogukonnaprojekte ja ettevõtlikku tegutsemist. Õppetöös kasutatakse arutelusid, projektõpet, rollimänge ja praktilisi ülesandeid.
- **kultuuriline identiteet** – ajaloo, inimeseõpetuse ja ühiskonnaõpetuse kaudu väärtustatakse Eesti kultuuri, eesti keelt, rahvakalendri tähtpäevi, kodukoha kultuuripärandit ning Eestis elavate inimeste kultuurilist mitmekesisust. Õpilased õpivad mõistma enda rolli kultuuripärandi hoidja ja kandjana ning suhtuma lugupidavalt eri rahvaste, maailmavaadete ja traditsioonide esindajatesse.
- **teabekeskkond ja meediakasutus** – sotsiaalainetes arendatakse allikakriitilisust, meediapädevust ja vastutustundlikku suhtlemist. Õpilased õpivad eristama fakti ja arvamust, hindama infoallikate usaldusväärsust, tundma ära valeuudiseid, propagandat ja mõjutamisvõtteid ning kasutama teavet oma seisukoha kujundamiseks. Samuti pööratakse tähelepanu autoriõigusele ja viitamisele.

- **tehnoloogia ja innovatsioon** – õpilased kasutavad digivahendeid uurimiseks, koostööks, esitlemiseks ja ühiskondlike teemade mõtestamiseks. Sotsiaalainetes käsitletakse tehnoloogia mõju inimese suhtlemisele, tööelule, tervisele, demokraatiale, majandusele ja kultuurile. Õpilased õpivad kasutama tehnoloogiat eesmärgipäraselt, turvaliselt ja eetiliselt.
- **tervis ja ohutus** – Inimeseõpetuses käsitletakse tervist kui füüsilise, vaimse ja sotsiaalse heaolu tervikut. Õpilased õpivad tegema tervist toetavaid valikuid, märkama riske, käituma turvaliselt, otsima abi ning toetama kaaslast. Ajaloo ja ühiskonnaõpetuse kaudu mõistetakse, kuidas ühiskond, seadused, elukeskkond ja kultuur mõjutavad inimeste tervist ja turvalisust.
- **väärtused ja kõlblus** –sotsiaalainetes kujundatakse ausust, hoolivust, vastutustunnet, õiglust, lugupidamist, sallivust ja inimväärikuse austamist. Õpilased arutlevad väärtusvalikute, õiguste ja kohustuste, demokraatia, inimõiguste, vägivallatu suhtlemise, ajalooliste otsuste ja ühiskondlike probleemide üle ning õpivad põhjendama oma seisukohti teistega arvestavalt.

1.6. Õppe kavandamine ja korraldamine

Valdkondliku õppetegevuse kavandamisel ja korraldamisel:

1. lähtutakse õppekava alusväärtustest, üld- ja valdkonnapädevustest, kooliastme lõpuks taotletavatest teadmistest, oskustest ja hoiakutest, õpitulemustest ning kooli õppekavas sätestatud õppesisust. Arvestatakse kooliastme õppe ja kasvatuse rõhuasetusi ning lõimingut teiste õppeainete ja läbivate teemadega;
2. järgitakse nüüdisaegseid didaktilisi põhimõtteid ja ainevaldkonna arengusuundi ning arvestatakse kooli ja paikkonna eripära ning ühiskonnas toimuvate muutustega;
3. toetatakse valdkonnasisest ja õppeainetevahelist lõimingut ning seoseid õppekava läbivate teemadega, arendades terviklikult õpilaste teadmisi, oskusi ja hoiakuid;

4. kasutatakse mitmekesiseid ja kombineeritud õppemeetodeid ning rakendatakse õppetegevusi, mis toetavad õpilaste aktiivsust, loovust, koostööd ja tagasiside andmist. Ühtlasi kujundatakse õpilaste õpiharjumusi ja õpioskusi;
5. arvestatakse õpilaste eelteadmiste, huvide, individuaalsete eripärade ja võimetega. Kasutatakse diferentseeritud õppesisu ja sobivat pingutust nõudvaid ülesandeid, mille sisu ja raskusaste toetavad individualiseeritud ning õpilase jaoks tähenduslikku õppimist. Õpiraskuste ilmnemisel rakendatakse sobivaid tugimeetmeid ja pakutakse õpiabi;
6. kavandatakse õpilastele mõõdukas ja õppeperioodi jooksul võimalikult ühtlaselt jaotuv õpikoormus, mis toetab õpimotivatsiooni ning jätab piisavalt aega puhkuseks ja huvitegevuseks;
7. käsitletakse probleemikeskselt ja kogemuspõhiselt elulisi nähtusi ja olukordi ning seostatakse omandatavaid teadmisi ja oskusi igapäevaelu ning jätkuõpingutega.

1.7. Hindamise alused

Hindamine on õppeprotsessi osa, mille kaudu toetatakse õpilase õppimist ja arengut. Hindamisel saadakse ülevaade õpitulemuste saavutatusest ja õpilase individuaalsest arengust ning toetatakse õpilase kujunemist positiivse minapildi ja adekvaatse enesehinnanguga ennastjuhtivaks õppijaks. Õpilane saab tagasisidet oma õppimise edenemise kohta ja tuge sobivate õpistrateegiate valimiseks. Õpetaja saab hindamise kaudu teavet õpetamise tulemuslikkuse kohta ning sisendit edasise õppetegevuse kavandamiseks.

Hindamise aluseks on sotsiaalainete valdkonna ainekavades kooliastmeti kirjeldatud õpitulemused. Hindamisega toetatakse kooliastme lõpuks taotletavate teadmiste ja oskuste omandamist, hoiakute kujunemist ning valdkonnapädevuse saavutamist. Ainealaste teadmiste ja oskuste kõrval antakse tagasisidet üldpädevuste arengu ning väärtushoiakute ja -hinnangute kujunemise kohta. Hoiakute kujunemist tagasisidestatakse suunavate ja toetavate sõnaliste hinnangute abil.

Hindamisel kasutatakse diagnostilist, kujundavat ja kokkuvõtvat hindamist. Diagnostilise hindamise abil selgitatakse välja õpilase eelteadmised ja oskused, hoiakud, võimalikud väärarusaamad ning õpiraskused, et kavandada järgnevat õppimist ja õpetamist. Kujundava hindamise käigus saab õpilane suulist ja kirjalikku tagasisidet õpitulemuste saavutamise, oma tugevuste ja arenguvõimaluste kohta. Kokkuvõtva hindamisega hinnatakse üldjuhul õppeperioodi või mahukama õppeteema lõpus seatud eesmärkide ja õpitulemuste saavutamist.

Õpilane kaasatakse hindamisprotsessi, suunates teda oma tööd hindama, kaasõpilastele tagasisidet andma ning oma õppimist ja eesmärkide saavutamist analüüsima. Õpilasele tehakse õppeprotsessi alguses teatavaks, mida ja millal hinnatakse, milliseid hindamisvahendeid kasutatakse ning millised on hindamiskriteeriumid.

Hindamisel kasutatakse mitmekesiseid hindamisviise ja -vorme. Hindamisvahendi ja -viisi valik sõltub õppe eesmärkidest ja taotletavatest õpitulemustest. Hindamismeetodite valikul arvestatakse õpilaste vanust, individuaalseid võimeid ja valmisolekut erinevate ülesannetega toime tulla.

Arutluste, juhtumianalüüside ja loominguliste tööde puhul hinnatakse arvamuste ja seisukohtade argumenteeritust, seostatust ja veenvust. Õpilase seisukohtadele minevikusündmuste ning ühiskonnas ja maailmas toimuva kohta antakse sõnalist kirjeldavat tagasisidet. Praktiliste ja loominguliste ülesannete puhul hinnatakse nii tööprotsessi kui ka tulemust.

Kirjalike ülesannete hindamisel arvestatakse eelkõige töö sisu ja vastavust taotletavatele õpitulemustele. Tähelepanu pööratakse ka õpilase keelekasutusele, sealhulgas erialaste terminite, isiku-, riigi- ja kohanimede, rahvusvaheliselt tunnustatud lühendite ning õigekirja korrektsele kasutamisele. Keelekasutust arvestatakse vastavalt ülesande eesmärgile ja kokkulepitud hindamiskriteeriumidele.

Hindamine õppeaineti

Ajaloos hinnatakse õpilase teadmisi ja oskusi tähtsamate ajaloosündmuste ning -nähtuste analüüsi nõudvate ülesannete kaudu. Allikaanalüüsi puhul hinnatakse allikast olulise teabe leidmist, selle tõlgendamist, võrdlemist ja kommenteerimist ning allika usaldusväärsuse üle otsustamist. Arutluse puhul hinnatakse kirjutise vastavust teemale, ajastu- ja teemakohaste faktide tundmist, võrdlemise, seoste loomise ja järelduste tegemise oskust ning isikliku seisukoha väljendamist põhjendatud argumentide toel. Ajalooõpetuse hindamise kavandamisel saab õpetaja kasutada abimaterjali „Hindamine ajaloos“, mis sisaldab hindamise põhimõtteid, hindamismudeleid ja näiteid erinevate õpitulemuste hindamiseks.

Inimeseõpetuses hinnatakse õpilase teadmisi ja oskusi ning nende seostamise ja rakendamise oskust. Õpilase hoiakute ja väärtushinnangute kujunemist jälgitakse ja tagasisidestatakse vaatluse, õpilase antud hinnangute ja otsustuste, praktiliste ülesannete ning juhtumianalüüside kaudu.

Ühiskonnaõpetuses hinnatakse õpilase arutlusoskust, eri liiki allikate, sealhulgas õigustekstide tõlgendamise ja analüüsimise oskust, ühiskondlike probleemide analüüsimist ning oma seisukoha kujundamise ja põhjendamise oskust. Samuti hinnatakse eakohast kodanikuvalmidust ja -vastutust ühistegevuses osalemise ning praktiliste ülesannete kaudu. Väitluses hinnatakse oskust kuulata aktiivselt teise poole seisukohti ja vastata esitatud väidetele tõenduspõhiste argumentidega.

Hindamisel lähtutakse põhikooli riikliku õppekava üldosa sätetest ja sotsiaalainete valdkonnakavas sätestatud põhimõtetest. Hindamise täpsemad nõuded ja korraldus, sealhulgas mittenumbrilise hindamise kasutamine ning väljaspool kooli omandatud teadmiste ja oskuste arvestamine, sätestatakse kooli õppekavas ja hindamisjuhendis.

1.8. Õppekeskkond

Õppimist toetava õppekeskkonna kujundamisel luuakse kultuuritundlik, üksteist austav, kaasav, hooliv, toetav ja turvaline ning kiusamis- ja vägivallavaba keskkond. Õppekeskkond põhineb usalduslikel suhetel, sõbralikkusel ja heatahtlikkusel. Märgatakse ning tunnustatakse õpilase pingutusi ja õpiedu.

Õppetöös aktsepteeritakse erinevate põhjendatud seisukohtade olemasolu, arutletakse nende üle ning hinnatakse neid allikate, tõenduspõhiste faktide, üldinimlike väärtuste ja demokraatliku ühiskonna aluspõhimõtete alusel. Õpilasi suunatakse väljendama oma arvamust põhjendatult ja lugupidavalt, kuulama teisi ning hindama kriitiliselt kasutatud allikate usaldusväärsust.

Kooli eripärast lähtudes pööratakse tähelepanu õppimisele väljaspool klassiruumi ning kohtumistele kogukonna, ühiskonnaelu ja eri valdkondade esindajatega. Selline õppetegevus toetab õpilaste eesti keele oskuse arengut, aitab mõista ühiskonnas toimuvaid protsesse ning seostada õpitavat igapäevaelu, kohaliku kogukonna ja tulevikuvalikutega.

Karjääriõppe kaudu toetatakse õpilaste eneseteadlikkuse kujunemist ning suunatakse neid analüüsima oma huve, võimeid, oskusi ja tulevikuplaane. Koostöös ettevõtete, haridusasutuste, avaliku sektori asutuste ja teiste partneritega tutvustatakse õpilastele edasiõppimise ja tööelu võimalusi ning toetatakse teadlike ja vastutustundlike haridus- ja karjäärivalikute tegemist.

Kool võimaldab korraldada õpet ruumis, kus on:

1. võimalus mööblit ümber paigutada liikumist ja koostööd eeldavateks tegevusteks, näiteks paaris- ja rühmatööks, dramatiseeringuteks, rolli- ja õppemängudeks;
2. õpetajale ja õpilastele internetiühendus ning võimalus kasutada õppe eesmärke toetavaid digivahendeid;
3. võimalus kasutada audiovisuaalseid õppematerjale, esitlusi ja videoühendust;
4. ainekava eesmärkide ja õpitulemuste saavutamist toetavad õppematerjalid ja -vahendid.

Kool loob võimalused:

1. korraldada õpet väljaspool klassiruumi, näiteks mäluasutuses, ametiasutuses, ettevõttes, kultuuriasutuses või muus sobivas õppekeskkonnas;
2. korraldada õppekäike ning kohtumisi kogukonna ja eri valdkondade esindajatega;
3. rakendada praktilisi, uurimuslikke, probleemikeskseid ja koostöiseid õppetegevusi;
4. kasutada õppetöös sihipäraselt digitehnoloogiat ning mitmekesiseid teabeallikaid.

1.8. Ainekavad

1.8.1. Inimeseõpetus

1.8.2. Õppeaine kirjeldus

Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides ennast tundma, vastutustundlikult oma suhteid kujundama, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane. Õppeaine käsitleb inimest ja tema sotsiaalset keskkonda terviklikult, rõhutades väärtuskasvatust ning positiivse mõtlemise kujundamist. Õppetöö toimub toetavas ja turvalises keskkonnas, kus väärtustatakse õpilaste isikupära, arvamusvabadust ja aktiivset osalemist. Soodne sotsiaalne õppekeskkond toetub eelkõige õpilaste isikupära ja isiklike seisukohtade austamisele, võimaluste tagamisele vabaks arvamusavalduseks, initsiatiiviks, osalemiseks ja tegutsemiseks nii üksi kui ka koos teistega. Õppetegevused muutuvad põhikooli kolme kooliastme jooksul lihtsamatest keerukamateks, ent peavad olema õpilasele mõistetavad ja tähenduslikud ning toetama arusaama õpitava vajalikkusest. Inimeseõpetus on kontsentriline õppeaine, mille võtmeteemasid käsitletakse igal kooliastmel, arvestades arengulist käsitlust. Inimeseõpetuses võib teemasid käsitleda nii üksteisele järgnevatena kui ka integreerituna, et saavutada oskuste, teadmiste ja väärtuste põhjal õpitulemused.

Õpitavat käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seonduvalt, kusjuures õppes on olulisel kohal aktiivõppemeetodid.

Inimeseõpetuse I kooliastme teemad ja õpitulemused lähtuvad õpilase minast (huvid, omadused jms) ja tema eluga kõige lähemalt seotud igapäevaelu teemadest nagu suhted pere ja sõpradega, tervis, käitumisnormid jms. Eesmärgiks on, et laps oskab märgata, mõista ja selgitada enda ja tema eluga otseselt seotud küsimusi.

I kooliastme inimeseõpetuses käsitletakse ka ühiskonnaõpetuse teemasid nagu Eesti Vabariik, kodukoht, reeglid, õigused ja kohustused lapse seisukohalt jms.

II kooliaste laiendab mina-käsitlust ning keskendub eakaaslaste mõju teemadele, mis selles vanuseastmes oluliseks muutuvad. Arendatakse varasemast põhjalikumalt sotsiaalseid oskusi, sh kehtestavat käitumist uimastite vm riskikäitumisega seotud olukordades. Eneseteadvuse ja iseseisvuse tõusuga muutuvad olulisteks ka tervise ning tervislike valikute teemad, näiteks toitumine, kehaline aktiivsus jms.

III kooliastme inimeseõpetuse teemade puhul tuleb varasemast enam esile mina-käsitluse ja suhete psühholoogiline aspekt. Kuna III kooliastmega lõpeb kohustuslik kooliharidus, siis valmistavad inimeseõpetuse teemad õpilast ette ennast ja maailma mõistma ning enda ja teistega toime tulema. Kui II kooliastmes puudutatakse soolist arengut vaid põgusalt, siis III kooliaste pakub tõhusat seksuaalkasvatust. Tervise, suhete ja riskikäitumise teemad jätkuvad süvendatumalt, aidates noorel mõista ühiskonnas toimuvaid protsesse ja nende mõju talle endale, tema valikutele ning seeläbi tema tervisele ja toimetulekule.

.5.1. **Teadmised, oskused ja hoiakud**

I kooliaste

I kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

1. Näitab Eesti Vabariigi ja oma kodukoha asukohta kaardil, tunneb Eesti ja kodukoha sümboolikat, olulisi inimesi ja paiku.

2. Väärtustab enda ja kaaslaste huvisid ning positiivset suhtumist iseendasse.

3. Mõistab õppimise tähtsust igapäevaelus hakkama saamisel ja tuleviku kavandamisel.

4. Teab, et inimeste õigustega kaasnevad kohustused.

5. Mõistab üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste järgimise vajalikkust.

6. Tunneb liiklusreegleid.

7. Teab erinevaid teabeallikaid, oskab leida infot ja teab, mille põhjal hinnata infoallikate usaldusväärsust.

8. Märkab inimeste erinevaid omadusi ja arvamusi.

9. Mõistab sõpruse ja koostöö väärtust ning üksteise eest hoolitsemise ja abistamise vajadust.

10. Teab, mis on vägivald. Mõistab, et vägivald ei ole lubatud ja oskab vajaduse korral abi leida.

11. Teab eesti rahvakombeid ja mõistab enda rolli kommete ja tavade hoidja ja kandjana. 12. Suhtub sallivalt Eestis elavate inimeste keelelistesse ja kultuurilistesse erinevustesse.

13. Oskab oma tervist hoida.

14. Teab tervist ohustavaid tegureid, tunneb ära ja oskab hoiduda või keelduda tervist ohustavatest olukordadest.

15. Oskab planeerida oma tegevusi ja väärtustab aktiivset vaba aja veetmist.

16. Oskab kasutada lihtsamaid esmaabivõtteid ja kutsuda vajaduse korral abi.

17. Teab raha teenimise, hoidmise ja kasutamise võimalusi, käitub teadliku ja säästliku tarbijana.

18. Mõistab keskkonna hoidmise tähtsust ja enda võimalusi selles.

Õpitulemused

I kooliastmes käsitletakse järgmisi teemasid: mina, mina ja teised, mina ja tervis, mina ja minu pere, mina ja Eesti, mina: aeg ja asjad ning mina: teave ja asjad.

Õpilane:

1) leiab kaardilt Eesti ja kodukoha;

2) tunneb ära, kirjeldab ja kujutab kodukoha ja Eesti Vabariigi sümboolikat;

3) nimetab Eesti Vabariigi pealinna ja sünnipäeva;

4) teab, kes on Eesti Vabariigi president;

5) teab ja tutvustab oma kodukoha olulisi inimesi ja paiku;

6) kirjeldab enda huvisid ja tegevusi;

7) põhjendab, miks on vaja endasse positiivselt suhtuda;

8) toob näiteid, kuidas õppimine aitab igapäevaelus hakkama saada;

9) sõnastab enda õppimise eesmärke ja seostab neid enda huvidega;

10) seostab igapäevavalikuid tuleviku eesmärkidega;

11) nimetab inimeste õigusi ja nendega kaasnevaid kohustusi;

12) kirjeldab enda ja pereliikmete ülesandeid kodus, toob näiteid üksteise abistamisest ja pereliikmetega arvestamisest;

13) toob näiteid oma õigustest ja kohustustest peres, koolis ja ühiskonnas;

14) toob näiteid käitumisnormidest ja seadustest, mida tal tuleb järgida;

15) põhjendab käitumisnormide ja seaduste järgimise vajalikkust;

16) demonstreerib õpisituatsioonis üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste täitmist;

17) tunneb liikluses turvalisust tagavaid märke ja tähiseid;

18) kirjeldab ja demonstreerib turvalisust tagavate liiklusreeglite järgimist;

19) märkab liiklusohtlikke kohti ja olukordi kooliteel ja koduümbruses ning pakub lahendusi turvalisuse tagamiseks;

20) loetleb erinevaid teabeallikaid;

21) leiab infot erinevatest allikatest;

22) võrdleb erinevaid teabeallikaid usaldusväärsuse ja teabe sisu väärtuse poolest;

23) kirjeldab meediaga, sealhulgas sotsiaalmeediaga seotud võimalusi ja ohte;

24) selgitab ja demonstreerib kokkulepitud reeglite järgimist digivahendite abil teabe otsimisel;

25) teab, et inimesed on erinevad nii bioloogiliselt kui ka sotsiaalselt ning märkab inimeste sarnasusi ja erinevusi;

26) selgitab sõpruse, koostöö, üksteise eest hoolitsemise ja üksteise abistamise vajalikkust;

27) teab, et vägivallal on eri vormid;

28) selgitab, mida vägivaldne käitumine võib endaga kaasa tuua;

29) teab abi saamise võimalusi inimväärikust alandava käitumise puhul, sh kiusamine ja vägivald;

30) demonstreerib õpisituatsioonis abi saamise ja abistamise võimalusi vägivalla korral;

31) võrdleb rahvakombeid minevikus ja tänapäeval, nt mardipäev, kadripäev, jõulud, vastlapäev, jaanipäev jt;

32) selgitab, kuidas õpilane saab ise olla kommete ja tavade hoidja;

33) toob näiteid oma klassis või kodukohas elavate inimeste tavadest ja kommetest;

34) nimetab mõningaid haiguste tunnuseid;

35) toob näited tervist hoidvast käitumisest (hügieen, karastamine, mitmekesine toit, uni ja puhkus ning kehaline aktiivsus) ja selgitab tervist hoidva käitumise vajalikkust;

36) toob näiteid terviseriskidest ja teab kuidas püsida terve;

37) planeerib oma päeva ja nädalat terviseteadlikult; 38) selgitab ja demonstreerib õpisituatsioonis esmaabi võimalusi, nt haav, kukkumine, ninaverejooks, põletus, putukapiste;

39) teab hädaabinumbrit ja oskab vajaduse korral kutsuda abi;

40) teab, mis on raha teenimine, säästmine, kasutamine ja laenamine;

41) hoiab keskkonda, selgitab keskkonna hoidmise võimalusi, nt jäätmete vähendamine ja sorteerimine, vee ja energia tarbimine.

I kooliastmes käsitletakse järgmisi teemasid: mina, mina ja teised, mina ja tervis, mina ja minu pere, mina ja Eesti, mina: aeg ja asjad ning mina: teave ja asjad

2.klassi õpitulemused ja õppesisu (lisainfo ja metoodilised soovitused riikliklust õppekavast on leitavad siit):

Õpitulemused	**Õppesisu**
Õpilane: 1. kirjeldab enda huvisid ja tegevusi; 2. põhjendab, miks on vaja endasse positiivselt suhtuda; 3. teab, et inimesed on erinevad nii bioloogiliselt kui ka sotsiaalselt ning märkab inimeste sarnasusi ja erinevusi; 4. toob näited tervist hoidvast käitumisest (hügieen, karastamine, mitmekesine toit, uni ja puhkus ning kehaline aktiivsus) ja selgitab tervist hoidva käitumise vajalikkust;	**Mina** • Minu erinevused teistest inimestest ja sarnasused nendega • Iga inimese väärtus • Sallimine • Viisakas käitumine • Tunded ja teod • Kooli kodukord **Mina ja tervis** • Terve ja haige inimene • Tervise eest hoolitsemine

5. nimetab mõningaid haiguste tunnuseid; 6. teab hädaabinumbrit ja oskab vajaduse korral kutsuda abi; 7. kirjeldab enda ja pereliikmete ülesandeid kodus, toob näiteid üksteise abistamisest ja pereliikmetega arvestamisest; 8. toob näiteid oma õigustest ja kohustustest peres, koolis ja ühiskonnas; 9. tunneb ära, kirjeldab ja kujutab kodukoha ja Eesti Vabariigi sümboolikat; 10. nimetab Eesti Vabariigi pealinna ja sünnipäeva; 11. teab, kes on Eesti Vabariigi president; 12. teab ja tutvustab oma kodukoha olulisi inimesi ja paiku; 13. võrdleb rahvakombeid minevikus ja tänapäeval, nt mardipäev, kadripäev, jõulud, vastlapäev, jaanipäev jt; 14. toob näiteid oma klassis või kodukohas elavate inimeste tavadest ja kommetest;	• Ravimid • Tervislik eluviis: mitmekesine toit, piisav uni ja puhkus, liikumine ja sport • Vaimse tervise vitamiinid. • Abi saamise võimalused • Esmaabi **Mina ja minu pere** • Kodu • Koduarmastus • Perekond • Vanavanemad ja teised sugulased • Pereliikmete tegevus ja rollid • Vanemate ja teiste inimeste töö, ametid • Kodused tööd • Abivalmidus, kohuse- ja vastutustunne • Kodu traditsioonid • Koduümbrus • Naabrid ja naabruskond • Võõras ümbrus ja võõraga kaasaminek • Ohud kodus ja koduümbruses

15. selgitab, kuidas õpilane saab ise olla kommete ja tavade hoidja; 16. planeerib oma päeva ja nädalat terviseteadlikult; 17. toob näiteid, kuidas õppimine aitab igapäevaelus hakkama saada; 18. sõnastab enda õppimise eesmärke ja seostab neid enda huvidega; 19. seostab igapäevavalikuid tuleviku eesmärkidega.	• Liiklus **Mina ja Eesti** • Eesti – minu kodumaa • Eesti teiste riikide seas • Naaberriigid • Kodukoht: küla, vald, linn, maakond • Eesti pealinn • Eesti Vabariigi sünnipäev • Eesti president • Eesti Vabariigi riiklikud, rahvuslikud ja kodukoha sümbolid • Rahvakalendri tähtpäevad. Erinevate rahvaste tavad ja kombed **Mina: aeg ja asjad** • Aeg • Aja plaanimine • Oma tegevuse kavandamine • Oma õppimise eesmärgistamine • Täpsus, lubadused, vastutus ja ausus • Minu oma, tema oma, meie oma

3.klassi õpitulemused ja õppesisu (lisainfo ja metoodilised soovitused riikliklust õppekavast on leitavad siit):

Õpitulemused	**Õppesisu**
Õpilane: • põhjendab, miks on vaja endasse positiivselt suhtuda; • teab, et inimesed on erinevad nii bioloogiliselt kui ka sotsiaalselt ning märkab inimeste sarnasusi ja erinevusi; • nimetab inimeste õigusi ja nendega kaasnevaid kohustusi; • toob näiteid oma õigustest ja kohustustest peres, koolis ja ühiskonnas; • toob näiteid terviseriskidest ja teab kuidas püsida terve; • selgitab ja demonstreerib õpisituatsioonis esmaabi võimalusi, nt haav, kukkumine, ninaverejooks, põletus, putukapiste; • teab hädaabinumbrit ja oskab vajaduse korral kutsuda abi; • toob näiteid käitumisnormidest ja seadustest, mida tal tuleb järgida;	**Mina** Igaühe individuaalsus ja väärtuslikkus Mina ja endasse suhtumine Lapseõigused ja kohustused peres, koolis ja ühiskonnas **Mina ja tervis** Tervis Tervise eest hoolitsemine Vaimne ja füüsiline tervis Tervislik eluviis: mitmekesine toit, piisav uni ja puhkus, liikumine ja sport Ohud tervisele ja toimetulek ohuolukorras Abi saamise võimalused koolis ja ühiskonnas Esmaabi **Mina ja teised** • Minu ja teiste vajadused

• põhjendab käitumisnormide ja seaduste järgimise vajalikkust; • demonstreerib õpisituatsioonis üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste täitmist; • tunneb liikluses turvalisust tagavaid märke ja tähiseid; • kirjeldab ja demonstreerib turvalisust tagavate liiklusreeglite järgimist; • märkab liiklusohtlikke kohti ja olukordi kooliteel ja koduümbruses ning pakub lahendusi turvalisuse tagamiseks; • teab, et vägivallal on eri vormid; • selgitab, mida vägivaldne käitumine võib endaga kaasa tuua; • teab abi saamise võimalusi inimväärikust alandava käitumise puhul, sh kiusamine ja vägivald; • demonstreerib õpisituatsioonis abi saamise ja abistamise võimalusi vägivalla korral;	• Sõbrad ja sõpruse hoidmine • Sallivus • Üksteise eest hoolitsemine ja teiste abistamine • Meeskonnatöö • Ausus ja õiglus • Leppimine • Vabandust palumine ja vabandamine • Oma muredest rääkimine ja tunnete väljendamine • Oskus panna end teise inimese olukorda • Keeldumine kahjulikust tegevusest • Käitumisreeglid • Käitumise mõju ja tagajärjed • Liiklusreeglid **Mina: teave ja asjad** • Teave ja teabeallikad ning nende kasutamine • Usaldusväärsed infoallikad. Infootsing • Reklaami mõju • Turvaline käitumine meediakeskkonnas • Raha

• selgitab sõpruse, koostöö, üksteise eest hoolitsemise ja üksteise abistamise vajalikkust; • loetleb erinevaid teabeallikaid; • leiab infot erinevatest allikatest; • võrdleb erinevaid teabeallikaid usaldusväärsuse ja teabe sisu väärtuse poolest; • kirjeldab meediaga, sealhulgas sotsiaalmeediaga seotud võimalusi ja ohte; • selgitab ja demonstreerib kokkulepitud reeglite järgimist digivahendite abil teabe otsimisel; • teab, mis on raha teenimine, säästmine, kasutamine ja laenamine; • hoiab keskkonda, selgitab keskkonna hoidmise võimalusi, nt jäätmete vähendamine ja sorteerimine, vee ja energia tarbimine.	• Raha teenimine, kulutamine ja laenamine • Oma kulutuste plaanimine • Keskkonnahoid

II kooliaste - Inimeseõpetus

II kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

1. Teab, et ühiskond mõjutab inimest tervikuna, sealhulgas ka tervisekäitumist ja suhtlemist.
2. Väärtustab inimeste positiivseid omadusi ning positiivset mõtlemist, mõistab inimeste individuaalseid erinevusi ja on erinevuste suhtes salliv.
3. Mõistab, et murdeea arengutempo on erinev, aktsepteerib oma kehalisi muutusi ja keha eest hoolitsemise vajalikkust.
4. On loov ja ettevõtlik.
5. On iseseisev otsustaja, seostab otsuseid tagajärgedega. Teab, et „ei“ ütlemine on võimalus seista oma õiguste eest.
6. Kirjeldab tõhusaid sotsiaalseid oskusi igapäevaelus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust, vastutustunnet, üksteise abistamist, sõprust ja armastust vastastikuse toetuse ning usalduse allikatena.
7. Teab, millest suhtlemine koosneb, mõistab avatud suhtlemise eeliseid ja ohtusid ning järgib turvalise suhtlemise reegleid.
8. Mõistab, et konfliktid on osa elust, teab konfliktide võimalikke põhjusi ja tõhusaid lahendusviise, mõistab erinevate käitumisviiside tagajärgi.
9. Teab probleemide erinevaid lahendusviise ning mõistab koostegutsemise väärtust.
10. Mõistab meediast tulenevaid ohtusid oma käitumisele ja suhetele ning vastutust oma sõnade ja tegude eest.
11. Mõistab autoriõiguste järgimise vajalikkust.
12. Teab, kuidas leida usaldusväärseid terviseinfo allikaid, ja teab, kust terviseprobleemi korral abi küsida.
13. Väärtustab tervist, tervislikku eluviisi ja keskkonda ning mõistab eluviisi ja keskkonna mõju tervisele.
14. Teab, mis on riskikäitumine, teab riskikäitumist ennetavaid ja soodustavaid tegureid ja riskikäitumise mõju inimese tervisele. Mõistab enda valikute tagajärgi.
15. Mõistab uimastite tarbimisega kaasnevaid riske, väärtustab tervislikku elu uimastiteta ja teeb tervislikke valikuid.

Õpitulemused

II kooliastmes käsitletakse tervise ja suhtlemise teemasid, sealhulgas murdeiga ja kehalised muutused, turvalisus ja riskikäitumine, haigused ja esmaabi, konfliktid ja probleemilahendus, positiivne mõtlemine.

Õpilane:
1) teab, et meedia saab mõjutada inimeste tervisekäitumist, toob näiteid;
2) toob näiteid, kuidas meedia abil saab suurendada inimeste kehalist aktiivsust;
3) toob näiteid, kuidas eelarvamused mõjutavad igapäevasuhtlust;
4) selgitab, kuidas enesehinnang kujuneb;
5) toob näiteid enda positiivsete omaduste kohta;
6) selgitab enda erinevate omaduste arendamise võimalusi;
7) nimetab murdeeas toimuvaid füüsilisi ja emotsionaalseid muutusi;
8) toob esile arengulisi individuaalseid erinevusi, mõistab inimeste erivajadusi;
9) toob näiteid erinevast arengutempost murdeeas;
10) selgitab keha eest hoolitsemise vajalikkust;
11) mõistab oma võimalusi algatada ettevõtmisi ja toob näiteid ettevõtlikust tegutsemisest;
12) seostab ettevõtlikkust tulevase tööeluga;
13) näeb ühe probleemi lahendamise erinevaid võimalusi;
14) kirjeldab, kuidas kaaslased võivad mõjutada otsustamist;
15) toob näiteid, milliste tagajärgedeni võivad erinevad otsused viia;
16) teab, et tal on õigus öelda „ei“, ja demonstreerib õpisituatsioonis „ei“ ütlemist oma tervise kaitsel ja õiguste eest seismisel;
17) toob näiteid hoolivast, ausast, õiglasest ja vastutustundlikust käitumisest;
18) demonstreerib õpisituatsioonis sotsiaalsete oskuste tõhusat kasutamist;
19) kirjeldab, millest suhtlemine koosneb;
20) eristab mitteverbaalseid ja verbaalseid suhtlemisvahendeid ning analüüsib nende vastastikuseid seoseid; 21) demonstreerib õpisituatsioonis, kuidas oma tundeid empaatiliselt ja suhteid tugevdavalt väljendada;
22) toob näiteid turvalisest suhtlemisest igapäevaelus, sh internetis ning lahendab õpisituatsioonis teemakohaseid probleeme;
23) selgitab konflikti häid ja halbu külgi;
24) kirjeldab tõhusaid ja mittetõhusaid konfliktide lahendusviise;

25) eristab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumisviiside mõju suhetele;
26) valib õpisituatsioonis konflikti lahendamiseks sobiva käitumisviisi; 27) lahendab loovalt ja koostöiselt probleeme ja toob esile erinevate lahenduste eelised ning puudused;
28) toob näiteid meediaga seotud ohtudest;
29) selgitab meedia mõju inimese käitumisele ja suhetele;
30) mõistab vastutust oma sõnade ja tegude eest, sh sotsiaalmeedias;
31) teab, mis on autoriõigused ja et need on seadusega kaitstud, selgitab, miks peab autoriõigusi järgima ja mida võib endaga kaasa tuua autoriõiguste eiramine;
32) otsib, leiab ja esitab usaldusväärsetest allikatest terviseteemalist infot, järgides autoriõigust;
33) märkab ja toob esile enda ning teiste positiivseid omadusi;
34) teab, mis on eelarvamused ja stereotüüpsed hoiakud, ja tunneb need ära;
35) toob näiteid eelarvamuste mõjust igapäevaelus;
36) selgitab tervise tähendust ja seda mõjutavaid tegureid;
37) seostab peamisi tervisenäitajaid inimese tervisliku seisundiga (nt unekvaliteet, stress, kehatemperatuur, pulss, kehamassiindeks);
38) toob näiteid, kuidas enda käitumisega ennetada haigestumist;
39) toob näiteid tegevustest, mis muudavad elukeskkonna turvaliseks, soodustavad kehalist aktiivsust ja tervislikku toitumist;
40) toob näiteid elu ja tervist ohustavatest teguritest ja teab, kuidas neid vältida, hoidub riskikäitumisest;
41) selgitab, miks on normid, sh liiklusseadus kohustuslik kõigile ning järgib neid;

42) demonstreerib õpisituatsioonis esmaabivõtteid, teab, kust otsida vajaduse korral abi;

43) kirjeldab tubaka, alkoholi ja teiste uimastite tarbimise kahjulikku mõju tervisele;
44) demonstreerib õpisituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi.

5.klassi õpitulemused ja õppesisu (lisainfo ja metoodilised soovitused riikliklust õppekavast on leitavad siit):

Kooliastme lõpuks taotlevad teadmised, oskused ja hoiakud:

- Teab, et ühiskond mõjutab inimest tervikuna, sealhulgas ka tervisekäitumist ja suhtlemist;
- Mõistab, et murdeea arengutempo on erinev, aktsepteerib oma kehalisi muutusi ja keha eest hoolitsemise vajalikkust.
- On iseseisev otsustaja, seostab otsuseid tagajärgedega. Teab, et „ei“ ütlemine on võimalus seista oma õiguste eest.
- Mõistab meediast tulenevaid ohtusid oma käitumisele ja suhetele ning vastutust oma sõnade ja tegude eest.
- Mõistab autoriõiguste järgimise vajalikkust.
- Teab, kuidas leida usaldusväärseid terviseinfo allikaid, ja teab, kust terviseprobleemi korral abi küsida.
- Teab, mis on riskikäitumine, teab riskikäitumist ennetavaid ja soodustavaid tegureid ja riskikäitumise mõju inimese tervisele. Mõistab enda valikute tagajärgi.
- On loov ja ettevõtlik.
- Teab, kuidas leida usaldusväärseid terviseinfo allikaid, ja teab, kust terviseprobleemi korral abi küsida.
- Väärtustab tervist, tervislikku eluviisi ja keskkonda ning mõistab eluviisi ja keskkonna mõju tervisele.

Õpitulemused	**Õppesisu**
Õpilane: 1. nimetab tervist mõjutavaid füüsilisi, vaimseid ja sotsiaalseid tegureid 2. nimetab mõõdetavaid ja hinnangulisi tervisenäitajaid; 3. selgitab, kuidas erinevad tervisetegurid tervist mõjutavad. 4. mõistab reklaamide eesmärke, 5. eristab arvamust faktist 6. Toob näiteid tegevustest, mis muudavad elukeskkonna turvaliseks, soodustavad kehalist aktiivsust ja tervislikku toitumist. 7. Toob näiteid, kuidas meedia abil saab suurendada inimeste kehalist aktiivsust. 8. Selgitab keha eest hoolitsemise vajalikkust. 9. Nimetab murdeeas toimuvaid füüsilisi ja emotsionaalseid muutusi.	**Tervis** • Tervis • Tervise olemus • Tervise aspektid: füüsiline, vaimne, sotsiaalne tervis • Tervist mõjutavad tegurid - eluviis, pärilikkus, keskkond, tervishoid • Mõõdetavad ja hinnangulised tervisenäitajad • Stress • Stressiga toimetulek • **Meedia osa tervisega seotud otsustes** • Terviseteemalised veebilehed • **Meedia ja sotsiaalmeedia**, nende mõju otsustele ja tervisekäitumisele • **Fakt ja arvamus** • Reklaam ja selle eesmärgid • Info usaldusväärsus • Tervislik eluviis.

10. Toob näiteid erinevast arengutempost murdeeas. 11. Teab, mis on autoriõigused ja et need on seadusega kaitstud, miks peab autoriõigusi järgima ja mida võib endaga kaasa tuua autoriõiguste eiramine 12. Otsib, leiab ja esitab usaldusväärsetest allikatest terviseteemalist infot, järgides autoriõigust 13. Kirjeldab tubaka, alkoholi ja teiste uimastite tarbimise kahjulikku mõju tervisele. 14. Demonstreerib õpisituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi. 15. Toob näiteid, kuidas enda käitumisega ennetada haigestumist. 16. Demonstreerib õpisituatsioonis esmaabivõtteid, teab, kust otsida vajaduse korral abi.	• Tervist toetavad tegevused: tervist toetav toiduvalik, füüsiline aktiivsus, uni ja puhkus. • Turvaline elukeskkond (sh meedia) ja tervislik eluviis • Keha eest hoolitsemine (karastamine ja hügieen). **Murdeiga ja kehalised muutused** • Murdeiga elukaares • Murdeea olulisus • Murdeea füüsilised ja emotsionaalsed, vaimsed ja sotsiaalsed muutused • Igaühel oma tempo • Toimetulek muutustega • Suguline küpsus ja soojätkamine • Viljastumine, rasedus, lapse sünd • Muutustega seonduvate kehaosade ja elundite nimetused ja toimimise põhimõtted, sh sugurakkude valmimise seos lapsesaamisvõime ja seksuaalsusega. • Positiivne suhtumine kehasse ja oma keha eest hoolitsemine **Turvalisus ja riskikäitumine** • Riskikäitumine ja selle liigid (sh terviseriskid) • Ohutus kodus, koolis, avalikus ruumis, sh tule-, vee- ja elektriohutus • Riskikäitumist ennetavad ja soodustavad tegurid • Reeglid ja normid • Seadused (sh liiklusseadus) • Reeglite ja normide vajalikkus • Meedia (sh reklaami) mõju otsustele • Meediaohud ja nende vältimine ning abi saamise võimalused • Usaldusväärsed infoallikad • Infootsing (sh terviseteemaline) usaldusväärsetest infoallikatest

	• Internet, selle turvaline kasutus • Interneti ohud ja võimalused • Autoriõigused • Autoriõiguste seadus • Autoriõigused ja õpilane • Uimastid • Uimastite kahjulik mõju tervisele, otsustele ja käitumisele • Tervislikud valikud • Illeegaalsed ja legaalsed uimastid • Tubaka, alkoholi ja teiste levinud uimastite tarbimisega seotud riskid tervisele • Kofeiini ja/või teisi erguteid sisaldavate jookide mõju tervisele • Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused (sh sotsiaalsed toimetulekuoskused vägivalla ja uimastiennetuses) • Oskus õelda "ei" • "Ei" ütlemise ja väljendamise viisid • Otsused/Otsustamine. Otsuste tagajärjed • Vastutus oma otsuste eest • Kaaslaste mõju otsustele • Koolikiusamine. (füüsiline, verbaalne, kaudne küberkiusamine) • Kiusamisega hakkamasaamine ja abi saamise võimalused **Haigused ja esmaabi** • Haigused: nakkus- ja mittenakkushaigused, viirushaigused • Haigestumise põhjused • Haigestumise vältimise viisid • Õnnetused • Õnnetuste vältimine • Esmaabi • Abi kutsumine

	• Tervis - inimese väärtuslikem vara

6.klassi õpitulemused ja õppesisu (lisainfo ja metoodilised soovitused riikliklust õppekavast on leitavad siit):

Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud:

- on loov ja ettevõtlik;
- väärtustab inimeste positiivseid omadusi ning positiivset mõtlemist, mõistab inimeste individuaalseid erinevusi ja on erinevuste suhtes salliv.
- teab, millest suhtlemine koosneb, mõistab avatud suhtlemise eelisedi ja ohtusid ning järgib turvalise suhtlemise reegleid;
- on iseseisev otsustaja, seostab otsuseid tagajärgedega. teab, et "ei" ütlemine on võimalus seista oma õiguste eest.
- teab, et ühiskond mõjutab inimest tervikuna, sealhulgas ka tervisekäitumist ja suhtlemist;
- väärtustab inimeste positiivseid omadusi ning positiivset mõtlemist, mõistab inimeste individuaalseid erinevusi ja on erinevuste suhtes salliv;
- kirjeldab tõhusaid sotsiaalseid oskusi igapäevaelus, väärtustab hoolivust, ausust, õiglust, vastutustunnet ja armastust vastastikuse toetuse ning usalduse allikatena;
- mõistab meediast tulenevaid ohtusid oma käitumisele ja suhetele ning vastustus oma sõnade ja tegude eest.
- mõistab, et konfliktid on osa elust, teab konfliktide võimalikke põhjusi ja tõhusaid lahendusviise, mõistab erinevate käitumisviiside tagajärgi;
- teab probleemide erinevaid lahendusviise ning mõistab koostegutsemise väärtust;
- on iseseisev otsustaja, seostab otsuseid tagajärgedega. teab, et "ei" ütlemine on võimalus seista oma õiguste eest;
- on loov ja ettevõtlik.

Õpitulemused	**Õppesisu**

Õpilane: 1. Mõistab enesehinnangu olemust; 2. Saab aru, et enesehinnang on osa tema minapildist; 3. Oskab nimetada enda erinevaid omadusi; 4. Mõistab, et ennast saab pidevalt arendada; 5. Mõistab oma võimalusi algatada ettevõtmisi ja toob näiteid ettevõtlikust tegutsemisest; 6. Mõistab, et ta ise saab suunata oma tegevusi; 7. Seostab ettevõtlikkust tulevase tööeluga; 8. Õpib tundma oma huvisid ning seostama neid tulevikuga; 9. Mõistab suhtlemise olemust; 10. Toob näiteid suhtlemise komponentide kohta; 11. Eristab mitteverbaalseid ja verbaalseid suhtlemisvahendeid ning analüüsib nende vastastikuseid seoseid; 12. Mõistab suhtlemise komplekssust; 13. Eristab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumisviiside mõju suhetele; 14. Iseloomustab erinevaid käitumisviise; 15. Teab, mis on eelarvamused ja stereotüüpsed hoiakud, ning tunneb need ära; 16. Toob näiteid eelarvamuste mõjust igapäevaelus; 17. Toob näiteid, kuidas eelarvamused mõjutavad igapäevasuhtlust; 18. Teab, et tal on õigus öelda „ei“, ja demonstreerib õpisituatsioonis „ei“ ütlemist oma tervise kaitsel ja õiguste eest seismisel; 19. Demonstreerib õpisituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi; 20. Nimetab kahjustavaid käitumisviise;	**Mina ja suhtlemine** • Enesetundmine. Mina-pilt (kirjeldav ja hinnanguline osa) • Enesehinnang • Enesehinnangu kujunemine • Eneseanalüüs • Oma omaduste ja väärtuste selgitamine ja arendamine • Väärtused • Huvid • Võimed • Ettevõtlikkus, selle väljendumine tegutsemisel • Ettevõtlikkuse tähtsus igapäevaelus ja ühiskonnas • Ettevõtlikkus ja tööelu **Suhtlemine teistega** • Suhtlemise mõiste • Suhtlemise olemus (teise tajumine, teabevahetus, mõjutamine) • Verbaalne suhtlemine • Mitteverbaalne suhtlemine • Agressiivne, alistuv ja kehtestav käitumine ning nende mõju suhetele. • Kehtestava käitumise viisid. Kehtestava käitumise põhimõtted ja eelised • Ühiskonnas juurdunud uskumuste ja hoiakute mõju inimesele. • Eelarvamused • Stereotüübid • Eelarvamuste ja stereotüüpide mõju suhetele • Sallivus • Aktsepteerimine • Tõenduspõhised enesekohased ja sotsiaalsed oskused • “Ei” ütlemist eeldavad olukorrad • “Ei” ütlemise viisid, julgus ja tähtsus

21. Selgitab, kuidas enda eest seista ilma teisi kahjustamata; 22. Toob näiteid turvalisest suhtlemisest igapäevaelus, sh internetis, ning lahendab õpisituatsioonis teemakohaseid probleeme; 23. Mõistab enda vastutust erinevates suhtluskeskkondades; 24. Toob esile arengulisi individuaalseid erinevusi ja mõistab inimeste erivajadusi; 25. Nimetab inimeste erivajadusi; 26. Toob näiteid hoolivast, ausast, õiglasest ja vastutustundlikust käitumisest; 27. Selgitab, miks sõbralik käitumine on kasulikum; 28. Demonstreerib õpisituatsioonis sotsiaalsete oskuste tõhusat kasutamist; 29. Nimetab sotsiaalseid oskusi; 30. Toob näiteid sotsiaalsete oskuste kohta; 31. Demonstreerib õpisituatsioonis, kuidas oma tundeid empaatiliselt ja suhteid tugevdavalt väljendada; 32. Mõistab, et kõik tunded on normaalsed; 33. Oskab oma tundeid väljendada ennast ja teisi kahjustamata; 34. Selgitab konflikti häid ja halbu külgi; 35. Kirjeldab tõhusaid ja mittetõhusaid konfliktide lahendusviise; 36. Valib õpisituatsioonis konflikti lahendamiseks sobiva käitumisviisi; 37. Näeb ühe probleemi lahendamise erinevaid võimalusi; 38. Nimetab erinevaid probleeme; 39. Toob näiteid erinevate tõhusate probleemilahenduste kohta;	• Internet • Interneti võimalused ja ohud • Turvaline internetikasutus • Viisakas, austav ja hooliv suhtlemine **Suhted teistega** • Inimeste erinevused • Vajadused • Väärtused • Erivajadused • Sallivus • Prosotsiaalne käitumine • Õiglus, vastutus, hoolivus, ausus • Vastutus enda sõnade ja tegude eest, s.h internetis • Tõhusad sotsiaalsed oskused: üksteise aitamine, jagamine, koostöö ja hoolitsemine • Tõhus sotsiaal-emotsionaalne eneseväljendus • Usaldus suhetes, sõprus. empaatia • Tunded ja nende tõhus väljendamine **Konfliktid ja probleemilahendus** • Konflikt kui suhteprobleem • Konfliktide põhjused, tagajärjed, lahendamise viisid • Tõhusad ja mittetõhusad konfliktide lahendamise viisid • Otsuste langetamine ja erinevate lahendusviiside kaalumine otsustamisel • Probleemide lahendamise viisid, s.h internetis - tõhusad ja mittetõhusad • Probleemilahenduste eelised ja puudused

40. Lahendab loovalt ja koostöiselt probleeme ning toob esile erinevate lahenduste eelised ja puudused; 41. Toob näiteid enda positiivsete omaduste kohta; 42. Märkab ja toob esile enda ning teiste positiivseid omadusi.	• Koostöö võimalused • Koostöise tegevuse eelised • Kaaslaste mõju otsustele • Abistav ja kahjustav mõju • Grupi surve • Mõjutamine • Mõjutamise viisid (ähvardamine, äraostmine, nõu andmine, kingituste tegemine, vastuteene ootamine, veenmine) • Toimetulek vägivallaga,sh kiusamisega, abi saamise võimalused. • Vastutus **Positiivne mõtlemine** • Positiivne mõtlemine • Positiivne enesesisendus • Positiivsed omadused

III kooliaste

III kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

1. Teab, kuidas ühiskond mõjutab inimeste tervisekäitumist, suhtlemist ja õppimist.
2. Mõistab inimese arengut murde- ja noorukieas.
3. Teab, kuidas kujundada ja hoida positiivset suhtumist iseendasse.
4. Väärtustab enese arendamise vajadust ja elukestvat õpet, mõistab oma võimalusi ja vastutust enda elutee kujundamisel.
5. On loov ja ettevõtlik.
6. Mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, mõistab normide vajalikkust ühiselus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet aktiivse ühiskonnaliikmena.
7. Teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on erinevuste suhtes salliv.
8. Teab, et ühiskond kaitseb laste tervist ja heaolu seadustega.

9. Kasutab terviseinfo saamiseks teaduspõhiseid allikaid ja spetsialistide abi.
10. Väärtustab positiivseid suhteid, nende loomist ja hoidmist. Mõistab ja aktsepteerib inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise.
11. Mõistab ja aktsepteerib seksuaalse arengu individuaalsust, seksuaalse identiteedi erinevaid avaldumisvorme ja seksuaalõigusi.

12. Mõistab füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikust seost ja neid mõjutavaid tegureid.
13. Mõistab eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõju tervisele ning tervisliku eluviisi ja turvalise käitumise tähtsust igapäevaelus.
14. Väärtustab partnerite vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes. Oskab leida infot seksuaaltervist puudutavate küsimuste kohta.

Õpitulemused

III kooliastmes käsitletakse inimese arengu, turvalisuse, tervise- ja riskikäitumisega seotud teemasid, sh inimese areng ja murdeiga, inimene ja rühm, suhted ja seksuaalsus ning inimene, valikud ja õnn.

Õpilane:
1) kirjeldab pärilike ja keskkonnategurite, nt elukeskkonna, ümbritsevate inimeste ja hariduse mõju inimese arengule ja otsustele;
2) selgitab inimese arengut murde- ja noorukieas ning eristab seda täiskasvanueast;
3) seostab inimese kasvamist ja arengut pärilike ning keskkonnateguritega;
4) selgitab, mis on minapilt ja enesehinnang;
5) toob näiteid teguritest, mis kujundavad minapilti ja enesehinnangut;
6) analüüsib ennast oma väärtuste, isikuomaduste, võimete ja huvide põhjal ning seostab seda valikutega elus;
7) analüüsib inimese võimalusi ja vastutust oma elutee kujundamisel;
8) mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, toob näiteid rühma kuulumise ja rühmas suhtlemise olulisusest;
9) toob näiteid erinevate rühmade normidest ja reeglitest, mis toetavad ühiselu toimimist;
10) analüüsib enda rolli, õigusi ja kohustusi erinevates rühmades;
11) kirjeldab rühma mõju käitumisele, sh sõltumatuse ja autoriteedi olemust inimsuhetes, demonstreerib õpisituatsioonis toimetulekut rühma survega;

12) toob näiteid seadustest, mis kaitsevad laste õigusi, tervist ja heaolu, ning analüüsib õiguste ja kohustuste seoseid;
13) analüüsib laste heaolu mõjutavaid tegureid oma kogukonnas, teeb ettepanekuid, kuidas kogukonnas paremini seista laste heaolu eest;
14) teab, mille põhjal ära tunda teaduslikku tervisealast infot;

15) analüüsib ja hindab erinevate tervisealaste infoallikate, tervisetoodete ja ravivõtete usaldusväärsust;
16) kirjeldab ja toob näiteid erinevatest tunnete ja läheduse avaldumisviisidest, nt meeldimine, sõprus, armumine, armastus;
17) selgitab suhete loomise, säilitamise ja lõpetamise võimalusi ennast ja teisi kahjustamata;
18) analüüsib suhtevägivalla avaldumisvorme ja põhjusi, teab, kuidas käituda lähisuhtevägivalla korral ning toob näiteid abi saamise võimalustest;
19) selgitab seksuaalsuse olemust, inimese seksuaalset arengut ning selle individuaalsust;
20) toob näiteid turvalisest seksuaalkäitumisest ja seksuaalõigustest;
21) mõistab erineva seksuaalse orientatsiooni ja soolise identiteediga inimeste õigust võrdsele ja lugupidavale kohtlemisele;
22) demonstreerib õpisituatsioonis inimväärikust alandavale käitumisele reageerimise viise ja abi saamise võimalusi;
23) toob näiteid füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikustest seostest;
24) analüüsib tervisekäitumise mõju füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele;
25) toob näiteid olulisematest tervisenäitajatest;
26) analüüsib enda terviseseisundit tervisenäitajate põhjal ning kavandab vajaduse korral muudatusi eluviisis;
27) analüüsib tegureid, mis aitavad säilitada inimese vaimset heaolu, märkab ohte, oskab kaaslast toetada ja vajaduse korral abi otsida;
28) analüüsib ja toob näiteid eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõjust tervisele ning eristab tervislikke ja ebatervislikke otsuseid igapäevaelus;
29) toob näiteid keskkonnateadlikest tegevustest ning rakendab mõnda nendest enda kodukohas või koolis;
30) analüüsib kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele;
31) analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese toimetulekule ning sekkumise võimalusi indiviidi ja ühiskonna tasandil;
32) demonstreerib õpisituatsioonis esmaabi osutamist ja oskab vajaduse korral otsida abi;
33) toob esile seksuaalkäitumisega seotud müütide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese tervisekäitumisele;

34) analüüsib turvalise seksuaalkäitumise ja abi saamise võimalusi.

7.klassi õpitulemused ja õppesisu (lisainfo ja metoodilised soovitused riikliklust õppekavast on leitavad siit):

Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud:

- Teab, kuidas ühiskond mõjutab inimeste tervisekäitumist, suhtlemist ja õppimist.
- Väärtustab enese arendamise vajadust ja elukestvat õpet, mõistab oma võimalusi ja vastutust enda elutee kujundamisel.

- Mõistab inimese arengut murde- ja noorukieas.
- Teab, kuidas ühiskond mõjutab inimeste tervisekäitumist, suhtlemist ja õppimist.
- Teab, kuidas kujundada ja hoida positiivset suhtumist iseendasse.
- On loov ja ettevõtlik
- Mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, mõistab normide vajalikkust ühiselus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet aktiivse ühiskonnaliikmena.
- On loov ja ettevõtlik
- Teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on erinevuste suhtes salliv.
- Teab, kuidas ühiskond mõjutab inimeste tervisekäitumist, suhtlemist ja õppimist.
- Teab, et ühiskond kaitseb laste tervist ja heaolu seadustega.

Õpitulemused	**Õppesisu**
Inimese areng ja murdeiga 1. Kirjeldab pärilike ja keskkonnategurite, nt elukeskkonna, ümbritsevate inimeste ja hariduse mõju inimese arengule ja otsustele. 2. Seostab inimese kasvamist ja arengut pärilike ning keskkonnateguritega. 3. Selgitab inimese arengut murde- ja noorukieas ning eristab seda täiskasvanueast. 4. Selgitab, mis on minapilt ja enesehinnang. 5. Toob näiteid teguritest, mis kujundavad minapilti ja enesehinnangut. 6. Analüüsib ennast oma väärtuste, isikuomaduste, võimete ja huvide põhjal ning seostab seda valikutega elus. 7. Analüüsib inimese võimalusi ja vastutust oma elutee kujundamisel. 8. Mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, ning toob näiteid rühma kuulumise ja rühmas suhtlemise olulisusest.	Inimese areng ja murdeiga • Areng, küpsemine, kasvamine, õppimine, pärilikkus, keskkonna mõju ja inimese valikud. • Ühiskonna mõju inimese kasvamisele ja arengule. • Inimese elukaar. Murde- ja noorukiea koht elukaares. • Murde- ja noorukiea iseloomulikud tunnused. • Suguküpsus, sootunnused ja keha muutumine. • Minapilt: kirjeldav ja hinnanguline aspekt. Positiivse minapildi kujundamine. • Eneseanalüüs, väärtused, teadlikud valikud ja vastutus elus. • Enesekasvatuse võtted. Enesearendamine oma elutee kujundamisel. • Positiivne suhtumine endasse ja teistesse kui heaolu alus. • Rühm ja erinevad rühmade liigid. • Erinevad rollid, reeglid ja normid rühmas. Inimeste õigused ja kohustused erinevates rühmades.

9. Toob näiteid erinevate rühmade normidest ja reeglitest, mis toetavad ühiselu toimimist. 10. Analüüsib enda rolli, õigusi ja kohustusi erinevates rühmades. 11. Kirjeldab rühma mõju käitumisele, sh sõltumatuse ja autoriteedi olemust inimsuhetes, ning demonstreerib õpisituatsioonis toimetulekut rühmasurvega.	• Rühma kuulumise positiivsed ja negatiivsed küljed. • Koostöised ja võistluslikud rühmategevused. Hoolivuse, austuse, õigluse ja vastutustunde väärtustamine koostöises tegevuses. • Konformsus, sõltumatus ja autoriteet. • Toimetulek rühmasurvega ennast ja teisi kahjustavates olukordades.
Turvalisus, tervise- ja riskikäitumine 12. Analüüsib tegureid, mis aitavad säilitada inimese vaimset heaolu, märkab ohte, oskab kaaslast toetada ja vajaduse korral abi otsida. 13. Analüüsib laste heaolu mõjutavaid tegureid oma kogukonnas ja teeb ettepanekuid, kuidas kogukonnas paremini seista laste heaolu eest. 14. Analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese toimetulekule ning sekkumise võimalusi indiviidi ja ühiskonna tasandil. 15. Toob näiteid seadustest, mis kaitsevad laste õigusi, tervist ja heaolu, ning analüüsib õiguste ja kohustuste seoseid.	Turvalisus, tervise- ja riskikäitumine • Inimese heaolu komponendid, sh vaimne heaolu. • Laste heaolu mõjutavad materiaalsed, füüsilised, vaimsed ja sotsiaalsed tegurid kogukonna tasandil. • Lapse ja noore vaimse heaolu tõstmise võimalused koolis ja kogukonnas. • Uimastitega seotud riskikäitumise ennetamine indiviidi tasandil: tõhusad sotsiaalsed oskused ja keeldumisoskused. • Uimastitega seotud riskikäitumise ennetamine kogukonna ja ühiskonna tasandil. • Lapse õigused ja kohustused peres, koolis ja ühiskonnas. • Laste ja noorte õigusi, tervist ning heaolu kaitsvad seadused.
Inimene, valikud ja õnn 16. Selgitab, mis on minapilt ja enesehinnang. 17. Toob näiteid teguritest, mis kujundavad minapilti ja enesehinnangut. 18. Analüüsib ennast oma väärtuste, isikuomaduste, võimete ja huvide põhjal ning seostab seda valikutega elus.	Inimene, valikud ja õnn • Minapilt: kirjeldav ja hinnanguline aspekt. • Enesehinnang ja selle kujunemine. • Positiivse minapildi kujundamine. • Väärtused, isikuomadused, võimed ja huvid. • Eneseanalüüs ja enesetundmine.

19. Analüüsib inimese võimalusi ja vastutust oma elutee kujundamisel. 20. Selgitab väärtuste, eesmärkide ja teadlike valikute mõju inimese heaolule ja õnnetundele. 21. Kirjeldab positiivse suhtumise tähtsust enda ja teiste suhtes. 22. Kasutab eneseanalüüsi oma tugevuste, arenguvajaduste ja eesmärkide märkamiseks. 23. Toob näiteid enesekasvatuse ja enesearendamise võimalustest. 24. Hindab erinevate valikute võimalikke tagajärgi ning seostab neid isikliku vastutusega. 25. Seostab õnnetunnet ja heaolu inimese suhete, tegevuste, saavutuste ja väärtustega.	• Teadlikud valikud ja otsuste tegemine. • Vastutus oma valikute ja tegude eest. • Elutee kujundamine ja eesmärkide seadmine. • Enesekasvatuse võtted. • Enesearendamine ja elukestev õppimine. • Positiivne suhtumine endasse ja teistesse. • Heaolu ja õnn. • Õnnetunnet mõjutavad tegurid. • Tugevad suhted, tähenduslik tegevus ja saavutused heaolu allikana.
Inimene ja rühm 26. Mõistab, et inimene on sotsiaalne olend. 27. Selgitab rühma kuulumise ja rühmas suhtlemise tähtsust. 28. Tunneb erinevaid rühmade liike ja toob nende kohta näiteid. 29. Toob näiteid erinevate rühmade reeglitest ja normidest. 30. Selgitab reeglite ja normide vajalikkust ühiselus. 31. Analüüsib enda rolle erinevates rühmades. 32. Seostab oma õigusi ja kohustusi erinevate rollidega. 33. Kirjeldab rühma kuulumise positiivseid ja negatiivseid külgi.	Inimene ja rühm • Rühm ja erinevad rühmad, näiteks pere, klass, sõpruskond, huviring ja spordimeeskond. • Rühma kuulumise tähtsus inimese elus. • Suhtlemine ja koostöö rühmas. • Inimese erinevad rollid rühmas, näiteks õpilane, sõber, pereliige või meeskonnaliige. • Rühma reeglid ja kokkulepped. • Rühmas sobivaks peetavad käitumisviisid ehk normid. • Inimese õigused ja kohustused erinevates rühmades.

34. Eristab koostöist ja võistluslikku rühmategevust. 35. Väärtustab koostöös hoolivust, austust, õiglust ja vastutustunnet. 36. Kirjeldab rühma mõju inimese käitumisele. 37. Selgitab konformsuse, sõltumatuse ja autoriteedi tähendust. 38. Demonstreerib õpisituatsioonis toimetulekut ennast või teisi kahjustava rühmasurvega.	• Rühma kuulumise head küljed, näiteks sõprus, abi, turvatunne ja ühised tegevused. • Rühma kuulumise halvad küljed, näiteks tülid, tõrjumine, ebaõiglane kohtlemine ja rühmasurve. • Koostöö ühise eesmärgi saavutamiseks. • Võistlemine ja ausa võistluse põhimõtted. • Hooliv, austav, õiglane ja vastutustundlik käitumine koostöös. • Rühma mõju inimese arvamustele, valikutele ja käitumisele. • Konformsus. Sõltumatus. Autoriteet. Toimetulek rühma survega ennast ja teisi kahjustavates olukordades. • Rühmasurve äratundmine. • Oma arvamuse rahulik ja selge väljendamine. • Rühmasurvele „ei“ ütlemine ja oma otsusele kindlaks jäämine. • Ohtlikust või kahjustavast olukorrast lahkumine. • Enda ja teiste kaitsmine rühmasurve olukorras. • Abi küsimine usaldusväärselt täiskasvanult.

8.klassi õpitulemused ja õppesisu (lisainfo ja metoodilised soovitused riikliklust õppekavast on leitavad siit):

Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud.

- Kasutab terviseinfo saamiseks teaduspõhiseid allikaid ja spetsialistide abi;
- Mõistab eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõju tervisele ning tervisliku eluviisi ja turvalise käitumise tähtsust igapäevaelus.
- Mõistab füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikust seost ja neid mõjutavaid tegureid.
- Väärtustab positiivseid suhteid, nende loomist ja hoidmist. Mõistab ja aktsepteerib inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise.

- Teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on erinevuste suhtes salliv.
- Mõistab ja aktsepteerib seksuaalse arengu individuaalsust, seksuaalse identiteedi erinevaid avaldumisvorme ja seksuaalõigusi.
- Väärtustab partnerite vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes. Oskab leida infot seksuaaltervist puudutavate küsimuste kohta
- Kasutab terviseinfo saamiseks teaduspõhiseid allikaid ja spetsialistide abi.
- Mõistab füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikust seost ja neid mõjutavaid tegureid.

Õpitulemused	**Õppesisu**
Tervise käitumine 1. Selgitab füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise tähendust ning nende omavahelisi seoseid. 2. Analüüsib oma tervisekäitumise mõju tervisele ja heaolule. 3. Analüüsib toitumise, liikumise, puhkuse ja une mõju tervisele. 4. Tunneb ära teaduspõhise terviseinfo ning kasutab usaldusväärseid infoallikaid ja spetsialistide abi. 5. Hindab tervisealaste infoallikate, toodete ja ravivõtete usaldusväärsust. 6. Analüüsib vaimset heaolu toetavaid tegureid ning stressi ja kriisiga toimetuleku võimalusi. 7. Märkab kaaslase abivajadust ning teab, kust abi otsida. 8. Eristab objektiivseid ja subjektiivseid tervisenäitajaid. 9. Analüüsib enda terviseseisundit ning kavandab vajaduse korral muudatusi oma eluviisis. 10. Selgitab eluviisi, keskkonna, pärilikkuse ja terviseteenuste mõju tervisele. 11. Eristab tervist toetavaid ja kahjustavaid igapäevaseid valikuid. 12. Toob näiteid keskkonnateadlikest tegevustest ning rakendab mõnda neist koolis või kodukohas	Tervise käitumine • Füüsiline, vaimne ja sotsiaalne tervis ning nende seosed. • Tervisekäitumise mõju inimese heaolule. • Tasakaalustatud toitumine, kehaline aktiivsus, puhkus ja uni. • Teaduspõhine terviseinfo ja infoallikate usaldusväärsuse hindamine. • Vaimse heaolu hoidmine, stress ja kriisiga toimetulek. • Kaaslase toetamine ning abi otsimise võimalused. • Objektiivsed ja subjektiivsed tervisenäitajad. • Enda terviseseisundi hindamine ja eluviisi muutmine. • Eluviisi, keskkonna, pärilikkuse ja terviseteenuste mõju tervisele. • Tervislikud ja ebatervislikud valikud igapäevaelus. • Keskkonnateadlik ja tervist edendav tegevus koolis ning kodukohas

Suhted ja seksuaalsus 13. Eristab pere-, sõprus-, kaaslase- ja paarisuhteid. 14. Kirjeldab positiivse ja turvalise suhte tunnuseid. 15. Selgitab suhete loomise, hoidmise ja lõpetamise võimalusi ennast ning teisi kahjustamata. 16. Kirjeldab sõpruse, meeldimise, kiindumuse ja armastuse erinevaid avaldumisviise. 17. Väärtustab suhetes hoolivust, ausust, usaldust, võrdsust ja vastutust. 18. Arvestab inimeste erinevustega ning kohtleb teisi lugupidavalt. 19. Väljendab oma tundeid, vajadusi ja piire selgelt ning teisi austavalt. 20. Tunneb ära ebaturvalise, kontrolliva ja vägivaldse käitumise tunnused. 21. Analüüsib suhtevägivalla avaldumisvorme ja võimalikke põhjusi. 22. Teab, kuidas ohtlikus suhtes käituda, kaaslast toetada ja abi otsida. 23. Selgitab stereotüüpide mõju inimeste valikutele, heaolule ja suhetele	Suhted ja seksuaalsus • Suhete liigid: peresuhe, sõprussuhe, kaaslase- ja paarisuhe. • Suhete loomine, hoidmine ja lõpetamine. • Sõprus, meeldimine, kiindumus ja armastus. • Terve ja turvalise suhte tunnused. • Hoolivus, usaldus, võrdsus, ausus ja vastutus suhetes. • Tunnete, vajaduste ja isiklike piiride väljendamine. • Inimeste erinevuste austamine ja võrdne kohtlemine. • Stereotüübid ja nende mõju suhetele ning valikutele. • Vaimne, füüsiline, sotsiaalne ja digitaalne vägivald suhetes. • Ebaturvalise suhte äratundmine, abi otsimine ja kaaslase toetamine.
Turvalisus, tervise- ja riskikäitumine 24. Tunneb ära koolikiusamise, küberkiusamise ja teised vägivaldse käitumise vormid. 25. Selgitab kiusamise ja vägivalla mõju inimese tervisele ja heaolule. 26. Demonstreerib õpisituatsioonis sobivaid viise inimväärikust alandavale käitumisele reageerimiseks. 27. Teab, kuidas abivajajat toetada ning kust kiusamise või vägivalla korral abi saada.	Turvalisus, tervise- ja riskikäitumine • Koolikiusamine, küberkiusamine, koolivägivald ja teised vägivalla vormid. • Kiusamise osapooled ja kiusamise mõju inimesele. • Kiusamisele ja vägivallale reageerimine ning abi saamine. • Enesekohased ja sotsiaalsed oskused riskikäitumise ennetamisel. • Uimastid, nende mõju ja sõltuvuse kujunemine. • Uimastitega seotud väärarusaamad ja riskid. • Survestamise viisid ning keeldumisoskused.

28. Analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese tervisele ja toimetulekule. 29. Selgitab uimastite tarvitamise isiklikke, sotsiaalseid, majanduslikke ja õiguslikke riske. 30. Tunneb ära uimastite ja sõltuvusega seotud väärarusaamu. 31. Kasutab riskikäitumisega seotud olukordades enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi. 32. Demonstreerib õpisituatsioonis survele vastuseismist ja uimastitest keeldumist. 33. Toob näiteid tervist toetavatest alternatiivsetest tegevustest. 34. Selgitab riskikäitumise ennetamise võimalusi inimese ja ühiskonna tasandil. 35. Demonstreerib õpisituatsioonis esmaabi osutamist. 36. Teab, kuidas ohuolukorras turvaliselt käituda, abi kutsuda ning järgida tule-, vee- ja üldise ohutuse põhimõtteid.	• Tervist toetavad alternatiivsed tegevused. • Riskikäitumise ennetamine inimese, kooli, kogukonna ja ühiskonna tasandil. • Esmaabi põhimõtted ja tegutsemine õnnetusjuhtumi korral. • Abi kutsumine ja hädaabinumbrile vajaliku teabe edastamine. • Elustamine, püsiv küliliasend, verejooksu peatamine ja abi lämbumise korral. • Käitumine teadvusekaotuse, trauma, mürgistuse ja teiste terviserikete korral. • Tuleohutus, veeohutus ja tegutsemine hädaolukorras.

1.8.2. Ajalugu

1.8.3. Õppeaine kirjeldus

Ajaloo õppimise käigus omandatakse pädevused, mis on vajalikud oma elu korraldamiseks ajalooteadvuse toel ühiskonnale omases ajaloolises kultuuris. Ajalooõpetus toetab ajaloolise mõtlemise kujunemist. Ajalooline mõtlemine tähendab suutlikkust märgata tähenduslikkust ajaloos, oskust kasutada esmaallikaid tõendusmaterjalina, tunda ära muutusi ja ajaloosündmuste järjepidevust, analüüsida põhjusi ja tagajärgi, tajuda ajaloolist konteksti ja mõista ajalooliste tõlgenduste eetilist mõõdet.

Ajaloo õppimist alustatakse sissejuhatusest ainesse. Ajalooõpetuses omandavad õpilased kultuuriruumis ning ajaloolises keskkonnas orienteerumiseks vajalikke teadmisi ja oskusi. Õpilasi suunatakse uurima, teadvustama, analüüsima, kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende seoseid omavahel ja tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi. Ajalooõpetusega alustades lähtutakse huvi äramisest, õpitava õpilasele tähenduslikuks tegemisest.

Põhikooli ajalooõpetus on kronoloogilis-temaatiline. Õppeaine algab sissejuhatava algõpetusega ning jätkub muinas- ja vanaaja, keskaja, uusaja ning lähiajaloo õppimisega. Eesti ajalugu õpitakse lõimituna maailma ajaloo kursusesse. Ainekavas eraldi esitatud Eesti ajaloo teemasid käsitletakse põhjalikult ja süsteemselt ning tõmmatakse paralleele maailma ajalooga. Käsitluse põhimõte on liikumine lähemalt kaugemale, alustades kodukoha ajaloost, kus on oluline luua käsitletava teema ja paikadega isiklik seos.

Ajalooõpetusel on kronoloogiline, poliitiline, majanduslik, sotsiaalne, kultuuriline ja ideede dimensioon. Põhikoolis tähtsustatakse õpilasele jõukohast, inimesekeskset ajalookäsitlust, eluolu ja kultuuri teiste ajalooõpetuse dimensioonide ees. Maailma ajalugu käsitletakse valitud teemade kaudu, millega ei taotleta ajalooperioodidest tervikpildi kujunemist. Tähtis on luua seosed mineviku ning nüüdisaja ajaloosündmuste ja nähtuste vahel ning kujundada arusaam, et minevikku pöördumata on raske mõista tänapäeva, nt kriisikollete olemust, Eesti ajaloo sõlmküsimusi, Eesti iseseisvuse ning selle kaitsmise ning teisalt võõrvallutuste mõju erinevatel perioodidel. Õpitakse väärtustama kohalikku kultuuripärandit, inimeste iseotsustamise õigust ja vabadust, analüüsima eetilisi valikuid ja mõistma hukka agressiooni ja okupatsiooni ning kõiki inimsusevastaseid kuritegusid.

Õpilaste maailmapilti rikastab ainetevaheline lõiming ning lähedaste teemade lõimitud käsitlemine, lähtudes erinevatest aspektidest.

Ajalooõpetuse kaudu laiendatakse teadmisi, omandatakse ajaloolist sõnavara ja kujundatakse erinevaid oskusi:
1) oskus orienteeruda ajas ning analüüsida ajaloolise keskkonna kujunemist;
2) ajaloomõistete tundmine ja kontekstis kasutamise oskus;
3) ajaloo kohta küsimuste esitamise ning neile vastamise oskus;
4) funktsionaalne kirjaoskus, kriitilise mõtlemine oskus, arutlusoskus, järelduste tegemise ja seoste loomise ning oma seisukoha kujundamise ja põhjendamise oskus;
5) empaatia, oskus asetada end kellegi teise olukorda ajastut arvestades; koostöö- ja konfliktilahendusoskus;
6) allikaanalüüs ja ajalookaardiga töötamise oskus, erinevatest teabeallikatest info leidmise, kasutamise ja hindamise oskus, suulise ja kirjaliku eneseväljenduse ning IT-vahendite kasutamise oskus.

Oskuste kujundamine ajalooõpetuses on pidev protsess ning seda tehakse erinevate õppeteemade ja õppemeetodite kaudu. Oskuste saavutatuse taset kirjeldatakse ajaloo õpetamise eesmärkidena kooliastmeti.

Ajalootundides tutvustatakse õpilastele erinevaid ajalookäsitusi ja avatakse nende kujunemisetagamaid. Mõistmaks, et ajalookirjutamine sõltub ajast ja ajaloouurija seisukohast, tuleb kujundada kriitilist suhtumist erinevatesse mõtteviisidesse ning võrrelda ajaloosündmuste ja nähtuste käsitlemist erinevates allikates.

Sissejuhatava ajalooõpetuse kaudu tehakse tutvust minevikuga õpilasele tähenduslikus ja arusaadavas vormis, äratatakse õpilaste huvi mineviku vastu, õpitakse märkama ja ära tundma minevikujälgi – ajalooallikaid – ja mõistma, et ajalugu ongi meie kõigi ühine lugu. Alustatakse ajas orienteerumise oskuse kujundamisega, nn suure pildi loomisega, mida pidevalt uute teadmistega täiendatakse. See aitab õpilastel paigutada oma ajalooteadmised korrastatult konteksti, ajaloolisesse aega, näha oleviku seoseid mineviku ja tulevikuga, näha ja hinnata minevikku ajalooliselt oma ajastu kontekstis. Seejärel õpitakse mõistma, et jutustus minevikust on kellegi tõlgendus, mitte mineviku täpne kirjeldus. Õpitakse küsima, kas erinevad vaatenurgad ja arusaamad on olemasoleva tõendusmaterjali ja senise uurimisseisu alusel võrdselt asjakohased. Ajalooõpetus peab olema avatud muutuste raamistik, erinevaid narratiive toetav, mis vastab erinevatele küsimustele ja kohaneb uute eeldustega. Õpilased õpivad mõistma, et erinevast positsioonist vaadates võib minevikku tõlgendada erinevalt, õpivad eristama propagandistlikke tõlgendusi ja mõistavad, et kõik allikad ei ole võrdselt usaldusväärsed ning kõik tõlgendused ei ole asjakohased.

Püsivalt tuleb pöörata tähelepanu õpioskuste arendamisele. Ainekava annab õpetajale vabaduse otsustada teemade käsitlemise sügavuse üle.

Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud:

1. Teab, ajaloo periodiseerimise põhimõtteid ning et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline.
2. Teab, et ajaloosündmustel ja -nähtustel on põhjused ja tagajärjed.
3. Kasutab ajaloomõisteid kontekstis.
4. Teab näiteid kodukoha minevikust.
5. Teab, et Eesti ei ole alati olnud iseseisev ning teab olulisi sündmusi ja isikuid Eesti omariikluse kujunemisloos.
6. Mõistab, kuidas kujunes inimasustus.
7. Mõistab, et teadus ja tehnika on pidevas arengus ja mõjutavad inimesi ning ühiskonnaelu.
8. Oskab asetada end minevikus elanud inimese olukorda ning saab aru, et erinevast rollist vaadates on maailm erinev.

9. Teab, et eri aegadel on ühiskonnas olnud erinevad väärtussüsteemid, mida ei ole õige hinnata tänapäeva kontekstis.
10. Teab, mis tunnused on iseloomulikud demokraatlikele ja mittedemokraatlikele ühiskonnavormidele ajaloos.
11. Teab, millist liiki allikatest saab mineviku kohta teavet ja milliste tunnuste järgi saab allikate usaldusväärsust hinnata.
12. Teab näiteid kodukoha kultuuripärandist, olulisi inimesi ja nende rolli kodukoha kultuuriloos.
13. Märkab ja väärtustab minevikupärandit Eestis ja mujal.
14. Teab, kuidas meditsiin ja inimeste teadmised tervisest on aja jooksul muutunud.
15. Teab näiteid, kuidas inimkond on minevikus keskkonda mõjutanud.

II kooliaste – ajalugu

II kooliastmes alustatakse ajalooõpinguid algõpetusest, mille raames õpitakse tundma ajaarvamist ja allikaid, tehakse tutvust ajaloosündmuste, isikute ja eluoluga minevikus. Käsitletakse valitud näiteid muinas- ja vanaajast, vanadest idamaadest, Vana-Kreeka ja VanaRooma ajaloost.

Õpilane:
1) kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt: e.Kr., p.Kr, sajand, aastatuhat jt; 5., 6. klass
2) teab, et ajalooallikad jagunevad suulisteks, esemelisteks, kirjalikeks ja audiovisuaalseteks ning toob nende kohta näiteid; 5., 6. klass
3) iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust; 5., 6. klass
4) kasutab perekonnaloo uurimisel eritüübilisi allikaid; 5., 6. klass
5) teab, et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline, nimetab ajalooperioode ja sündmusi, mis on aluseks ajaloo periodiseerimisele, põhjendab oma valikut; 5., 6. klass
6) paigutab ajateljele isikliku elu sündmusi, ajaloosündmusi ja -perioode, kasutades õigesti ajaühikuid; lahendab ajatelje abil ülesandeid; 5., 6. klass
7) toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos ning isiklikus elus; 5., 6. klass
8) kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; 5., 6. klass
9) kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis; 5., 6. klass
10) teab ja esitleb lugusid oma kodukoha minevikust; 5., 6. klass
11) nimetab Eesti iseseisvumisega seotud sündmusi ja isikuid; 5. klass

12) teab mõnda inimeste ajaloolist asulat, kirjeldab selle tekkimise ja kujunemise põhjusi; 5., 6. klass
13) kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat; 5., 6. klass
14) toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; 6. klass
15) nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust; 6. klass
16) teab näiteid erinevatest ühiskonnaelu vormidest antiikajal ja kirjeldab nende erisusi; 6. klass
17) teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas; 6. klass
18) nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; 5., 6. klass
19) toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised; 5., 6. klass
20) toob näiteid ravivõtete ja tervishoiu kohta eri aegadel; 6. klass
21) toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus. 6. Klass

5.klassi õpitulemused ja õppesisu: (lisainfo ja metoodilised soovitused riikliklust õppekavast on leitavad siit):

Ajaloo algõpetus

Ajaloo algõpetuse eesmärk 5. klassis on äratada õpilastes huvi ajaloo vastu ning kujundada ajaloo õppimiseks vajalikke esmaseid teadmisi ja oskusi. Õppimisel lähtutakse põhimõttest lähemalt kaugemale, väärtustades kodukoha ajalugu ja kohalikku kultuuripärandit. 5. klassis ei taotleta kõiki ajalooperioode hõlmavate süstemaatiliste teadmiste kujunemist. Teemade valiku ja käsitlemise põhjalikkuse üle otsustab õpetaja, arvestades õpilaste huve ja vajadusi.

Õppetöös kasutatakse mängulist, aktiivset, arutelu- ja lugudepõhist käsitlust. Õpilased tutvuvad ajaloo põhimõistete ja erinevate ajalooallikatega, õpivad kasutama ajatelge ja ajalookaarti ning arendavad oskust ajas orienteeruda. Tähelepanu pööratakse küsimuste esitamisele, teabe otsimisele ja analüüsimisele, allikate usaldusväärsuse hindamisele, seoste loomisele ning oma arvamuse põhjendamisele. Olulisel kohal on koostöö, loovus, funktsionaalne kirjaoskus ja ajalooalase sõnavara kasutamine.

Õppimist toetavad pildid, lood, filmid, dokumendid ja esemelised allikad, samuti õppekäigud, muuseumi- ja arhiivitunnid ning kohtumised külalistega. Hindamisel lähtutakse õpilase eakohastest teadmistest ja oskustest ning soovitatavalt hinnatakse korraga ühe õpitud teema omandamist.

Õpitulemused	**Õppesisu**
Ajaarvamine ja ajaloo periodiseerimine 1. kasutab õigesti ajaarvamisega seotud mõisteid; 2. paigutab sündmusi ja perioode ajateljele; 3. määrab sajandit ja aastatuhandet; 4. järjestab ajalooperioode ning mõistab ajaloo periodiseerimise kokkuleppelisust.	Ajaarvamine ja ajaloo periodiseerimine • Ajaarvamine. • Aastaarvud, kümnend, sajand ja aastatuhat. eKr ja pKr. Ajatelg. • Rooma ja araabia numbrid. • Muinasaeg, vanaaeg, keskaeg, uusaeg ja lähiajalugu.
Ajalooallikad ja ajaloo uurimine 5. nimetab ja liigitab erinevaid ajalooallikaid; 6. toob näiteid suuliste, kirjalike, esemeliste ja audiovisuaalsete allikate kohta; 7. iseloomustab eri liiki ajalooallikate eripära; 8. hindab eakohaselt ajalooallika usaldusväärsust; 9. kasutab perekonnaloo uurimisel erinevaid ajalooallikaid.	Ajalooallikad ja ajaloo uurimine • Suulised, kirjalikud, esemelised ja audiovisuaalsed ajalooallikad. • Muuseum, arhiiv, kroonika, legend, arheoloogia ja muistis. • Perekonnalugu, mälestused, intervjuud, fotod, kirjad, päevikud ja esemed.
Elu muinasajal 10. kirjeldab muinasaja inimese eluolu ja tegevusalasid; 11. eristab kivi-, pronksi- ja rauaaega; 12. teab Eesti ja kodukohaga seotud muinasaja asulaid; 13. nimetab muinasaja tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust; 14. kasutab teemakohaseid mõisteid, ajatelge ja ajalookaarti.	Elu muinasajal • Kiviaeg, pronksiaeg ja rauaaeg. • Korilus, küttimine ja muinasasustus. • Tööriistad ning tehnoloogilised uuendused. • Kunda ja Pulli asulad. • Kodukoha muinasasustus ja muinaslinnused.
Muistne vabadusvõitlus 15. kirjeldab muistse vabadusvõitluse põhjuseid ja tagajärgi; 16. teab, kes olid Lembitu ja Läti Henrik, ning selgitab nende tähtsust;	Muistne vabadusvõitlus • Muistne vabadusvõitlus. • Muinasmaakonnad. Ristiusk. Lembitu ja Läti Henrik. Henriku Liivimaa kroonika kui ajalooallikas

17. mõistab Henriku Liivimaa kroonika tähtsust ajalooallikana; 18. võrdleb muinasmaakondi tänapäeva Eesti haldusjaotusega;	
Kirik ja kultuur keskajal 19. selgitab kiriku rolli keskaja ühiskonnas ja kultuuriloos; 20. mõistab, et inimeste maailmapilt sõltub ajastust ja nende rollist ühiskonnas; 21. toob näiteid Eesti ja kodukoha keskaegsetest ajaloomälestistest; 22. selgitab ajaloomälestiste tähtsust kultuuripärandis.	Kirik ja kultuur keskajal • Ristiusk ja katoliku kirik. • Paavst. • Kiriku roll keskaja ühiskonnas. • Kloostrid ja kirikud. • Eesti ning kodukoha keskaegsed ajaloomälestise
Eluolu keskajal 23. kirjeldab keskaja inimese eluolu ja peamisi tegevusalasid linnas ning maal; 24. kirjeldab joonise või kaardi abil keskaegset asulat; 25. võrdleb elu linnas ja maal; 26. selgitab keskaegsete linnade, kaubanduse ja käsitöö korraldust; 27. toob näiteid ühiskonna ja elukeskkonna arengu mõjust inimeste igapäevaelule; 28. kasutab teemakohaseid ajaloomõisteid.	Eluolu keskajal • Elu keskajal linnas ja maal. • Keskaegse linna ülesehitus ning linnaelanike tegevusalad. • Käsitöö ja kaubandus. • Raad, raekoda, tsunft, gild, Hansa Liit ja linnaõigus. • Eesti keskaegsed linnad ja hansalinnad. • Linnused. • Keskaja inimese elamu, riietus, toit ja igapäevaelu. • Keskaja linna ja tänapäeva linna võrdlemine. • Mõisted: raad, raekoda, tsunft, gild, Hansa Liit, linnaõigus, linnus.
Eesti 16.–18. sajandi sõdade perioodil 29. nimetab Eesti alal 16.–18. sajandil toimunud olulisemaid sõdu;	Eesti 16.–18. sajandi sõdade perioodil • Eesti ala 16.–18. sajandi sõdades. • Liivi sõda ja selle tagajärjed.

30. mõistab ajaloosündmuste ajalist järgnevust; 31. kirjeldab Liivi sõja ja Põhjasõja põhjuseid ning tagajärgi; 32. nimetab sõdadega seotud ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende tähtsust; 33. paigutab olulisemad sündmused ajateljele; 34. võrdleb ajalookaarte ja kirjeldab Eesti poliitilise kuuluvuse muutumist; 35. toob näiteid sõdade mõjust inimestele ja looduskeskkonnale.	• Ivan IV ning Balthasar Russow. „Liivimaa kroonika" ajalooallikana. Põhjasõda ja selle tagajärjed. Karl XII ja Peeter I seos Eesti ajalooga. • Sõdade mõju Eesti poliitilisele olukorrale, rahvastikule ja inimeste eluolule. • Sündmuste järjestamine ajateljel ning poliitiliste muutuste jälgimine ajalookaardil. • Mõisted: Liivi sõda, Põhjasõda, Ivan IV, Balthasar Russow, „Liivimaa kroonika", Karl XII, Peeter I
Eluolu uusajal 36. kirjeldab inimeste eluolu uusajal; 37. võrdleb talupoja ja mõisniku eluolu; 38. toob näiteid ühiskonna ja elukeskkonna arengu mõjust inimeste igapäevaelule; 39. kirjeldab vana aja elamut, toidulauda, rõivastust ja kombeid; 40. võrdleb mineviku ja tänapäeva eluolu; 41. teab ja esitleb lugusid oma kodukoha minevikust; 42. leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid.	Eluolu uusajal • Talurahva ja mõisnike eluolu. • Rehielamu ja mõis. • Pärisorjus. • Talurahva töö ja igapäevaelu. • Vana aja toidulaud, rõivad ja rahvarõivad. • Rahvakalendri tähtpäevad ja rahvatraditsioonid. • Mineviku ja tänapäeva elamute, rõivaste, toidu ning kommete võrdlemine. • Kodukoha eluolu ja kultuuripärand. • Mõisted: rehielamu, mõis, pärisorjus, rahvarõivad, rahvakalender, rahvatraditsioonid.
Kool vanal ajal 43. kirjeldab hariduse andmist minevikus;	Kool vanal ajal • Hariduse andmine vanal ajal.

44. võrdleb vana aja ja tänapäeva kooli; 45. selgitab hariduse tähtsust inimese ja ühiskonna arengus; 46. teab Tartu Ülikooli tähtsust Eesti kultuuriloos; 47. teab, kes oli Bengt Gottfried Forselius, ning selgitab tema rolli Eesti talurahvahariduse arengus; 48. kasutab jutustamisel teemakohaseid ajaloomõisteid; 49. leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid.	• Talurahvaharidus ja koolikorraldus. • Bengt Gottfried Forseliuse tegevus ning tähtsus. • Tartu Ülikool ja selle roll Eesti kultuuriloos. • Vana aja ja tänapäeva kooli erinevused ning sarnasused. • Õppeained, kooliaasta, õppimisvõimalused ja koolis käinud ühiskonnarühmad. • Perekonnaliikmete koolimälestused ajalooallikana. • Mõisted: talurahvaharidus, Bengt Gottfried Forselius, Tartu Ülikool
Rahvuslik ärkamisaeg 50. selgitab rahvusliku ärkamisaja tähendust; 51. kirjeldab rahvusliku ärkamisaja tähtsamaid sündmusi; 52. teab, kes olid Johann Voldemar Jannsen, Lydia Koidula, Carl Robert Jakobson ja Jakob Hurt; 53. põhjendab ärkamisaja tegelaste olulisust Eesti kultuuriloos; 54. selgitab laulu- ja mänguseltside tähtsust; 55. teab I üldlaulupeo tähtsust; 56. nimetab mõne kodukohaga seotud ärkamisaja isiku, sündmuse või ajaloomälestise; 57. väärtustab Eesti kultuuripärandit.	Rahvuslik ärkamisaeg • Rahvuslik ärkamisaeg ja eestlaste rahvusliku eneseteadvuse kujunemine. • Johann Voldemar Jannsen, Lydia Koidula, Carl Robert Jakobson ja Jakob Hurt. Laulu- ja mänguseltsid. • I üldlaulupidu. Eesti rahvusliku kultuuri ja ühistegevuse areng. • Ärkamisajaga seotud sündmused, isikud ja ajaloomälestised kodukohas. • Mõisted: rahvuslik ärkamisaeg, laulu- ja mänguseltsid, üldlaulupidu, Jannsen, Koidula, Jakobson,
Eesti iseseisvumine 58. nimetab Eesti iseseisvumisega seotud olulisemaid sündmusi ja isikuid; 59. kirjeldab Eesti iseseisvumise põhjuseid ja tagajärgi; 60. teab, kes olid Konstantin Päts, Konstantin Konik ja Jüri Vilms;	Eesti iseseisvumine • Eesti iseseisvumise eeldused ja väljakuulutamine. • Päästekomitee ning selle liikmed Konstantin Päts, Konstantin Konik ja Jüri Vilms. • Iseseisvusmanifest.

61. põhjendab Päästekomitee liikmete olulisust Eesti ajaloos; 62. teab, millal ja kus kuulutati välja Eesti Vabariik; 63. selgitab iseseisvusmanifesti tähtsust; 64. tunneb Eesti riiklikku sümboolikat.	• Eesti Vabariigi väljakuulutamine 24. veebruaril 1918. • Eesti riiklik sümboolika: lipp, vapp ja hümn. • Iseseisvuse tähendus Eesti rahvale. • Mõisted: Päästekomitee, iseseisvusmanifest, Eesti Vabariigi väljakuulutamine, riiklik sümboolika.
Eesti iseseisvuse taastamine 67. selgitab, millistel põhjustel sai Eesti iseseisvuse taastamine võimalikuks; 68. nimetab iseseisvuse taastamisega seotud olulisemaid sündmusi; 69. selgitab fosforiidisõja, laulva revolutsiooni ja Balti keti tähtsust; 70. teab, kes oli Lennart Meri, ning põhjendab tema olulisust Eesti ajaloos; 71. paigutab iseseisvuse taastamisega seotud sündmused ajateljele; 72. kannab Balti keti kaardile ning selgitab, kus, millal ja miks see toimus; 73. toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust; 74. kasutab perekonnalugusid, mälestusi, fotosid ja esemeid ajalooallikatena.	Eesti iseseisvuse taastamine • Eesti iseseisvuse taastamise eeldused. • Fosforiidisõda ja keskkonnakaitse. • Laulev revolutsioon. • Balti kett. • Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamine. • Lennart Meri ja tema tähtsus Eesti ajaloos. • Iseseisvuse taastamisega seotud perekonnalood, mälestused, fotod ja esemed. • Isamaalised laulud kultuurimälu kandjana. • Mõisted: fosforiidisõda, laulev revolutsioon, Balti kett, iseseisvuse taastamine, Lennart Meri.

6. klassi õpitulemused ja õppesisu: (lisainfo ja metoodilised soovitused riiklikust õppekavast on leitavad siit)

Muinasaeg ja vanaaeg

6. klassi ajalookursus annab ülevaate muinasajast ja vanaajast: inimese kujunemisest, püsiasustuse ja esimeste kõrgkultuuride tekkest ning Vana-Kreeka ja Vana-Rooma pärandist. Õppimisel lähtutakse põhimõttest lähemalt kaugemale – maailma ajaloo kõrval käsitletakse Eesti ja kodukoha muinasaega, mis loob käsitletavate teemade ning paikadega isikliku seose.

Teemade käsitlemisel kinnistatakse oskust orienteeruda ajas: kasutada ajaarvamisega seotud mõisteid, töötada ajateljega ning ajaloo- ja kontuurkaardiga, näha põhjuse-tagajärje seoseid ja mõtestada ajaloolise keskkonna kujunemist. Õpilane õpib tundma ja kontekstis kasutama ajaloomõisteid, võrdlema erinevaid ühiskonnaelu vorme ning mõistma, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajastust ja inimese rollist ühiskonnas.

Õppimist toetavad ajalooallikad, pildid, kaardid, lood ja filmid ning õppekäigud muuseumidesse ja kodukoha muististe juurde. Hindamisel lähtutakse õpilase eakohastest teadmistest ja oskustest ning soovitatavalt hinnatakse korraga ühe õpitud teema omandamist.

Õpitulemused	**Õppesisu**
Muinasaeg 1. teab, et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline, nimetab ajalooperioode ja sündmusi, mis on ajaloo periodiseerimise aluseks, ning põhjendab oma valikut; 2. kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt ning paigutab sündmusi ja perioode ajateljele; 3. määrab sajandi ja aastatuhande ning kasutab Rooma ja araabia numbreid; 4. nimetab muinasaja perioode ja toob näiteid igale perioodile iseloomulikest tunnustest, avastustest ja leiutistest; 5. kirjeldab muinasaja inimese eluviisi ja tegevusalasid; 6. toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutab inimeste igapäevaelu; 7. seletab teemakohaseid mõisteid ja kasutab neid narratiivi loomisel õiges kontekstis.	Muinasaeg • Ajaloo periodiseerimine: esiaeg ehk muinasaeg, vanaaeg, keskaeg, uusaeg ja lähiajalugu. • Ajaarvamine: eKr ja pKr, sajand, aastatuhat, kümnend. Rooma ja araabia numbrid. Ajatelg. • Ajalooallikad ja arheoloogia. • Inimese kujunemine. Kiviaeg, pronksiaeg ja rauaaeg. • Küttimine ja korilus, sugukond. Tööriistad ning tehnoloogilised uuendused.
Muinasaeg Eestis	Muinasaeg Eestis

8. kirjeldab muinasaja inimese eluviisi ja tegevusalasid Eestis; 9. teab Eesti vanimaid asulaid – Pulli asulat ja Kunda Lammasmäge – ning kirjeldab asula tekkimise ja kujunemise põhjusi; 10. teab mõnda kodukohas asuvat muistist või selgitab kodukoha inimasustuse tekkelugu; 11. teab ja esitleb lugusid oma kodukoha minevikust.	• Muinasaegne asustus Eestis. Pulli asula ja Kunda Lammasmägi. • Muinasaja inimese eluviis ja tegevusalad Eestis. Alepõld. • Kindlustatud asulad ja kalmed. • Kodukoha muinasasustus ja muistised.
Vanad Idamaad. Vanaaja kõrgkultuuride teke 12. selgitab, miks, kus ja millal tekkisid vanaaja kõrgkultuurid; 13. toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus; 14. nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust; 15. näitab kaardil Egiptust, Mesopotaamiat, Vana-Indiat ja Vana-Hiinat ning kannab need kontuurkaardile.	Vanad Idamaad. Vanaaja kõrgkultuuride teke • Tsivilisatsioon ehk kõrgkultuur ja selle tunnused. • Esimeste kõrgkultuuride teke suurte jõgede äärde: Egiptus ja Niilus; Mesopotaamia – Eufrat ja Tigris; Hiina – Huanghe ja Jangtse; India – Indus ja Ganges. • Looduslike olude mõju inimeste tegevusaladele ja riikide tekkele.
Mesopotaamia 16. teab, milline oli Mesopotaamia riiklik korraldus; 17. teab, kes oli Hammurapi, ja põhjendab tema olulisust kultuuriloos; 18. toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutab inimeste igapäevaelu; 19. mõistab Mesopotaamia kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ning toob selle kohta näiteid; 20. kasutab teemakohaseid mõisteid õiges kontekstis.	Mesopotaamia • Sumerid ja linnriigid. Babüloonia. • Hammurapi ja seaduste kogu. • Kiilkiri ja savitahvel. • Usund: tsikuraat, Ištar ja Marduk. Gilgameš. • Leiutised: potikeder ja ratas.
Egiptus 21. teab, milline oli Egiptuse riiklik korraldus, ning kes olid Thutmosis III, Ramses II ja Tutanhamon;	Egiptus • Egiptuse riiklik korraldus: vaarao, preestrid, ametnikud ja orjad.

22. kirjeldab vanaaja elulaadi ja religiooni Egiptuse näitel; 23. tunneb Egiptuse kultuuri- ja teadussaavutusi meditsiinis, matemaatikas ja astronoomias; 24. toob näiteid Egiptuse kujutavast kunstist ja nimetab mõnda püramiidi; 25. nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust; 26. kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis.	• Usund ja matmiskombed: templid, palsameerimine, muumia, sarkofaag ja püramiidid. • Kiri ja kirjamaterjal: hieroglüüfid ja papüürus. • Teadussaavutused: kalender, aritmeetika ja geomeetria. • Ajaloolised isikud: Thutmosis III, Ramses II ja Tutanhamon.
Vahemere idaranniku kõrgkultuurid: Foiniikia, Iisraeli ja Juuda riik 27. toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ajaloos; 28. teab, et foiniiklased olid head meresõitjad ja võtsid kasutusele tähestiku; 29. teab, et Iisraelis tekkis monoteistlik religioon; 30. teab, mis on Vana Testament, ja selgitab selle tähendust.	Vahemere idaranniku kõrgkultuurid: Foiniikia, Iisraeli ja Juuda riik • Foiniikia: meresõitjad, tähestik ja Kartaago. • Iisraeli ja Juuda riik: ainujumala usk, Jahve ja Mooses. • Vana Testament ja kümme käsku.
Vana-India ja Vana-Hiina 31. teab, et Vana-India ja Vana-Hiina kõrgkultuurid tekkisid suurte jõgede äärde, ning näitab neid kaardil; 32. teab, mis on kastisüsteem, ja kirjeldab selle mõju ühiskonnale; 33. toob näiteid India ja Hiina avastustest ja leiutistest ning selgitab nende tähtsust; 34. mõistab, et eri piirkondades on erinevad usulised tõekspidamised ja väärtussüsteemid, mida ei ole õige hinnata tänapäeva kontekstis; 35. teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas.	Vana-India ja Vana-Hiina • Vana-India: Indus ja Ganges, kastisüsteem, usulised tõekspidamised, budism. • India kultuurisaavutused: kunst, kirjandus, arvutussüsteem ja male. • Vana-Hiina: Huang He ja Jangtse, keisririigi algus, Hiina müür ja Suur Siiditee. • Hiina leiutised: kompass ja paber. Konfutsius.
Vana-Kreeka. Kreeta-Mükeene kultuur	Vana-Kreeka. Kreeta-Mükeene kultuur

36. näitab kaardil Kreekat, Kreetat, Balkani poolsaart, Ateenat ja Spartat; 37. teab, et Vana-Kreeka tsivilisatsioon sai alguse Kreeta-Mükeene kultuurist; 38. toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ajaloos; 39. kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis.	• Balkani poolsaar. Hellas ja hellenid, barbarid. • Kreeka ja Kreeta. Ateena ja Sparta kaardil. • Kreeta-Mükeene kultuur: Knossos ja Mükeene.
Kreeka linnriigid 40. kirjeldab Vana-Kreeka ühiskonnakorraldust ja eluolu Ateena ning Sparta näitel ja võrdleb neid; 41. teab näiteid erinevatest ühiskonnaelu vormidest antiikajal ja kirjeldab nende erisusi; 42. kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat; 43. toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised; 44. seletab ja kasutab kontekstis mõisteid polis, rahvakoosolek, akropol, agoraa, türann, aristokraatia, demokraatia, kodanik ja ori.	Kreeka linnriigid • Kreeka linnriik ehk polis: akropol ja agoraa. • Ateena ja demokraatia: rahvakoosolek, kodanik, Perikles. • Sparta ühiskonnakorraldus. Aristokraatia ja türannia. • Orjus antiikajal. • Kreeka-Pärsia sõjad ja Maratoni lahing.
Vana-Kreeka kultuur ja teadus 45. toob näiteid Vana-Kreeka kultuuri- ja teadussaavutustest; 46. nimetab tähtsamaid Kreeka mõtlejaid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; 47. jutustab olümpiamängudest ja Kreeka kunstist; 48. iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust; 49. püüab vaadelda maailma minevikus elanud inimeste pilgu läbi ning mõistab Vana-Kreeka kultuuri mõju Euroopa ajaloole.	Vana-Kreeka kultuur ja teadus • Kreeka usund ja mütoloogia: Zeus, Herakles. Homeros ning eeposed „Ilias“ ja „Odüsseia“. • Teater: komöödia ja tragöödia. • Olümpia ja olümpiamängud (776 eKr). • Arhitektuur, skulptuur ja vaasimaalid; templid. • Teadus ja filosoofia: Herodotos, Pythagoras, Hippokrates, Sokrates, Platon ja Aristoteles.
Hellenism	Hellenism

50. teab, kes oli Aleksander Suur, ja kirjeldab tema vallutuste tagajärgi; 51. selgitab, mis on hellenism, ning toob näiteid hellenismiaja kultuuri- ja teadussaavutustest; 52. nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; 53. teab näiteid erinevatest ühiskonnaelu vormidest antiikajal ja kirjeldab nende erisusi.	• Aleksander Suur ja tema vallutused. • Hellenism ning kreeka kultuuri levik. Aleksandria. • Seitse maailmaimet. • Hellenismiaja teadlased: Eukleides, Archimedes ja Ptolemaios.
Vana-Rooma. Rooma riigi tekkimine 54. näitab kaardil Apenniini poolsaart, Vahemerd, Rooma linna, Tiberi jõge ja Alpi mäestikku; 55. teab Rooma riigi tekkelugu ning selgitab, kes oli Romulus ja miks ta on Rooma kultuuriloos oluline; 56. paigutab ajateljele Rooma linna asutamise aasta ja lahendab ajatelje abil ülesandeid; 57. seletab ja kasutab kontekstis mõisteid Kapitoolium, foorum ja ladina keel.	Vana-Rooma. Rooma riigi tekkimine • Rooma asukoht: Apenniini poolsaar, Tiberi jõgi, Alpi mäestik ja Vahemeri. • Rooma linna asutamine 753 eKr. Romulus. Etruskid. • Kapitoolium ja foorum. Ladina keel.
Rooma vabariik 58. selgitab Rooma vabariigi riigikorda; 59. kirjeldab ja näitab kaardi abil Rooma riigi laienemist ning teab, kuidas said roomlased Vahemere maade valitsejateks; 60. seletab, miks ja kuidas lõppes vabariigi ajajärk; 61. teab, kes oli Caesar, ja põhjendab tema olulisust; 62. kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost.	Rooma vabariik • Rooma vabariigi riigikord: senat, konsul ja rahvakoosolek. • Rooma sõjavägi ja leegion. • Puunia sõjad. Hannibal ja Kartaago. • Kodusõjad ja vabariigi lõpp. Caesar.
Eluolu Vanas-Roomas 63. kirjeldab eluolu Rooma riigis; 64. teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas;	Eluolu Vanas-Roomas • Rooma ühiskonna kihid: patriitsid, plebeid ja orjad. • Rahvatribuun ja plebeide võitlus õiguste eest.

65. toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutab inimeste igapäevaelu; 66. seletab ja kasutab õiges kontekstis mõisteid patriitsid, plebeid, rahvatribuun ja gladiaator.	• Rooma perekond ja igapäevaelu. • Meelelahutus ja gladiaatorivõitlused.
Kultuur ja religioon Vanas-Roomas 67. teab roomlaste usule iseloomulikke jooni; 68. teab, kes oli Jeesus Kristus, ning mõistab tema olulisust kultuuriloos; 69. toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised; 70. toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus; 71. mõistab vanaaja kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ning kasutab uusi mõisteid õiges kontekstis.	Kultuur ja religioon Vanas-Roomas • Rooma usund ja jumalad. Triumf. • Ehituskunst: templid, amfiteater, Colosseum ja akvedukt. • Kristluse teke: Jeesus Kristus, Uus Testament ja piibel.
Rooma keisririik 72. selgitab Rooma keisririigi valitsemiskorda; 73. teab, kes oli Augustus, ja põhjendab tema olulisust; 74. tunneb Rooma ühiskonna üldist arengut keisririigi ajal; 75. teab, miks lõhenes Rooma keisririik ning millal ja miks see lagunes; 76. paigutab ajateljele ajaloosündmusi ja -perioode, kasutades õigesti ajaühikuid; 77. toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ajaloos.	Rooma keisririik • Keisririigi teke. Augustus. • Rooma riigi valitsemine ja provintsid. • Riigi lõhenemine: Lääne-Rooma ja Ida-Rooma. Konstantinoopol. • Suur rahvasterändamine ja hunnid.

III kooliaste ajalugu

Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

1. Eristab ajalooperioode ning iseloomustab neid põhitunnuste kaudu.
2. Mõistab ajaloosündmuste tähenduslikkust, toob esile sündmuste ja protsesside põhjusi ja tagajärgi ning jätkuvuse ja muutuste näiteid.
3. Seostab kodukoha ajalugu Eesti ja Euroopa ajalooga, teab Eesti ajaloo pöördepunkte.
4. Mõistab Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa ajaloo taustal.
5. Mõistab tänapäeva Euroopa ja Ameerika Ühendriikide kujunemislugu ja arengut ning riikide mõju maailmas.
6. Analüüsib inimeste igapäevaelu ja ühiskonnaelu muutumist ning linnade tähtsuse kasvu.
7. Mõistab teaduse ja tehnika arengu mõju inimeste eluviisile ja ühiskonnaelu valdkondadele.
8. Mõistab kolonialismi ja rahvastikurände põhjusi ja tagajärgi minevikus ja tänapäeval globaalse ajaloo perspektiivis.
9. Analüüsib inimese sotsiaalseid ja ühiskondlikke rolle minevikus ja tänapäeval, individuaalse eneseteostuse piiranguid ja võimalusi lähtuvalt ühiskonna arengust.
10. Mõistab, kuidas on kujunenud ja toiminud demokraatlik ühiskond minevikus, võrreldes tänapäevaga.
11. Mõistab, kuidas inimese käsitus on ajas muutunud.
12. Kogub ajalooalast informatsiooni, töötab eritüübiliste ajalooallikatega, kommenteerib ja hindab neid kriitiliselt, teeb informatsiooni põhjal järeldusi.
13. Eristab poliitilisi õpetusi, teab nende kujunemislugu.
14. Analüüsib kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ja mõistab üksikisiku rolli kultuuripärandi kandjana.
15. Analüüsib inimese tervisekäitumise muutumist ajaloos.
16. Mõistab inimtegevuse ja keskkonna vastastikust mõju ajaloos

III kooliastmes käsitletakse valitud näiteid keskajast, uusajast ja olulisemaid suundumusi lähiajaloos.

Õpilane:

1) iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode; 7., 8., 9. klass

2) nimetab erinevate kunstistiilide olulisemaid tunnuseid ja tunneb väliste tunnuste järgi ära erinevate kunstistiilide arhitektuurinäiteid; 7., 8., 9. klass

3) toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; 7., 8., 9. klass

4) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; 7., 8., 9. klass

5) selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; 7., 8, klass 9. klass

6) analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis; 9. klass

7) analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel; 7., 8., 9. klass

8) selgitab Ameerika Ühendriikide kujunemislugu; 8., 9. klass

9) selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos; 9. klass

10) toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi; 8., 9. klass

11) võrdleb etteantud kriteeriumide põhjal elukorraldust maal ja linnas; 7., 8., 9. klass

12) toob näiteid rahvastikurännetest, selgitades nende põhjusi ja tagajärgi; 9. klass

13) toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest, annab kolonialismile hinnangu erinevast perspektiivist; 9. kass

14) analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel; 7., 8., 9. klass

15) teab demokraatiale iseloomulikke jooni selle kujunemise ajal ja tänapäeval ja toob näiteid demokraatia arengust antiikajast tänapäevani; 9. klass

16) iseloomustab nüüdisaja demokraatlikku ühiskonda mõne riigi näitel; 9. klass

17) loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustest; 8., 9. klass

18) kirjeldab, kuidas on erineval ajal maailmas korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid hariduse, tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest; 7., 8., 9. klass

19) toob näiteid hariduse, tervishoiu, sotsiaal- ja igapäevaelu valdkonnast eri ajastutel; 7., 8., 9. klass

20) analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist; 7., 8., 9. klass

21) teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis; 7., 8., 9. klass

22) iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgruppe ühiskonnas, analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile ja sotsiaaldemokraatiale tänapäeval; 8. klass (19. sajandi poliitiliste liikumiste teke) 9. klass

23) tunneb ära äärmusluse ja populismi tunnused minevikus ja tänapäeval; 9. klass

24) kujundab oma poliitilise eelistuse ja põhjendab seda; 9. klass

25) analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga; 7., 8., 9. klass

26) toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist; 7., 8., 9. klass

27) märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda; 7., 8., 9. klass

28) selgitab, kuidas igal inimesel on võimalik olla traditsioonide hoidmise kaudu kultuuripärandi kandja; 7., 8., 9. klass

29) märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju; 7., 8., 9. klass

30) teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel; 7., 8., 9. klass

31) selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed on erinevatel ajastutel loodusesse suhtunud; 7., 8., 9. klass

32) selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega. 9. Klass

7. klassi õpitulemused ja õppesisu: **(lisainfo ja metoodilised soovitused riiklikust õppekavast on leitavad siit)**

Keskaeg ja varauusaeg

7. klassi ajalookursus hõlmab maailma ja Eesti ajalugu keskajal (476–1492) ning varauusajal (1492–1600). Keskaega käsitletakse kolme perioodina – vara-, kõrg- ja hiliskeskaeg – ning vaadeldakse nii Lääne-Euroopa ühiskonda ja kultuuri kui ka keskaegse Euroopa naabreid. Eesti ajalugu õpitakse maailma ajaloo osana: ristisõjad Läänemere ääres, muistne vabadusvõitlus ja Vana-Liivimaa.

Teemade kaudu kujundatakse oskust orienteeruda ajas, töötada ajalookaardiga, leida allikatest põhjuse-tagajärje seoseid ning hinnata allikate usaldusväärsust. Olulisel kohal on ajaloolise sõnavara laiendamine: mõistete tundmine ja kontekstis kasutamine on analüüsioskuse eelduseks. Õpilane õpib võrdlema keskaja ja tänapäeva ühiskonda ning mõistma, et keskaegse inimese maailmapilt erines tänapäevasest.

Õppimist toetavad kirjalikud, esemelised ja audiovisuaalsed allikad, kunstiteosed, kaardid ja ajajoon ning õppekäigud keskaegsetesse linnadesse, linnustesse ja muuseumidesse. Hindamisel lähtutakse õpilase teadmistest ja oskustest ning soovitatavalt hinnatakse korraga ühe õpitud teema omandamist.

Õpitulemused	**Õppesisu**
Keskaja mõiste, üldiseloomustus ja periodiseerimine 1. iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode; 2. nimetab sündmuse ja aastaarvu, millega tähistatakse kokkuleppeliselt keskaja algust Euroopas ja Eestis; 3. nimetab keskaja kolm perioodi (vara-, kõrg- ja hiliskeskaeg) ning toob näiteid iga perioodi iseloomulike joonte kohta; 4. toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; 5. võrdleb kaardi alusel Euroopat 5. ja 13. sajandil;	**Keskaja mõiste, üldiseloomustus ja periodiseerimine** • Keskaja mõiste ja üldiseloomustus. • Keskaja periodiseerimine: vara-, kõrg- ja hiliskeskaeg. • Keskaja algus Euroopas (476) ja Eestis; keskaja lõpp. • Euroopa poliitiline kaart 5. ja 13. sajandil. • Kodukoha keskaegsed muistised.

6. mõtestab ja sõnastab ajaloolise keskkonna kujunemist oma kodukohas ning selgitab keskaegse muistise (nt linnuse) tähendust keskajal ja tänapäeval.	
Seisused, läänikord ja eluolu 7. iseloomustab seisuslikku ühiskonda: nimetab seisused ja nende ülesanded ning selgitab jumala tähtsust keskaja inimese maailmapildis; 8. iseloomustab läänikorda, kirjeldab feodaalset hierarhiat ja selgitab selle seoseid; 9. kasutab kontekstis mõisteid senjöör, vasall, truudus ja feodaal; 10. iseloomustab läänimeeste elulaadi; 11. kirjeldab keskaegset linnust ning iseloomustab rüütli ja aadlidaami elu ning ideaale, võrreldes neid tänapäeva ideaalidega; 12. analüüsib linnuselu vooruseid ja puudusi keskaja inimese seisukohast; 13. loetleb aadlinaise kohustusi ja ülesandeid ning selgitab aadlike abielu peamist eesmärki.	**Seisused, läänikord ja eluolu** • Keskaegne seisuslik ühiskond ja seisuste ülesanded. • Läänikord ehk feodaalkord: lään ehk feood, läänimees ehk feodaal, senjöör ja vasall. • Läänipüramiid ehk feodaalne hierarhia. • Rüütlikultuur: rüütliseisuse ideaalid, turniir, aadlidaam. • Linnus ja elu linnuses.
Ristiusk, kirik ja kultuur	**Ristiusk, kirik ja kultuur** • Ristiusk ja katoliku kirik. Kiriku struktuur ja kogudus.

14. seloomustab kiriku rolli keskaja ühiskonnas ja üksikisiku elus ning kirjeldab kiriku struktuuri; 15. selgitab näidete põhjal, kuidas ehitised, kunstiteosed ja esemed annavad teavet keskaegse inimese maailmapildi kohta; 16. tunneb ära ja nimetab romaani ning gooti stiili arhitektuuris (ümarkaar või teravkaar, hoone üldilme, akende suurus ja hulk, detailid); 17. iseloomustab kunstiteoste toel keskaja kujutavat kunsti (temaatika, kujutamisviis, kunstniku staatus ja eesmärgid); 18. selgitab ristiusustamise mõju kultuurile ja keskkonnale kirikuehituse näitel; 19. toob näiteid keskaja inimeste teadmistest ja uskumustest haiguste kohta; 20. toob näiteid keskaja kirjandusest, kunstist ja muusikast ning iseloomustab keskaja kultuuripärandit; 21. teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis.	• Usklikud, vaimulikud ja ilmikud: paavst, peapiiskop, piiskop, preester. Pühak. • Kloostrielu: klooster, munk, kerjusmunk, nunn, abt, abtiss, tsölibaat, askees, palve. • Kiriklikud tavad: palverännak ja palverändur, reliikvia, liturgia, koraal, psalm. • Sakramendid: ristimine, armulaud, laulatus, ordinatsioon. Piht. • Keskaja maailmapilt: patt, paradiis, põrgu, puhastustuli. • Kunstistiilid: romaani stiil ja gooti stiil; ümarkaar ja teravkaar, altar, manuskript, miniatuur.
Euroopa riigid varakeskajal 22. toob näiteid rahvastikurännetest ning selgitab suure rahvasterändamise põhjusi ja mõju Euroopale;	**Euroopa riigid varakeskajal** • Suur rahvasterändamine ja germaanlased. • Frangi riigi teke. Chlodovech ja ristiusu vastuvõtmine.

23. nimetab Lääne-Rooma riigi aladel tekkinud germaanlaste riike ja iseloomustab germaanlaste ning roomlaste suhteid; 24. nimetab romaani ja germaani keelkonda kuuluvaid keeli; 25. kirjeldab Frangi riigi tekkimist ning selle jagunemise põhjusi ja tagajärgi (kolm tuumikala: Itaalia, Prantsusmaa ja Saksamaa) ning kannab Frangi riigi kontuurkaardile; 26. selgitab, milles seisnes ristiusu vastuvõtmise tähtsus Frangi riigi jaoks; 27. selgitab, kes olid Merovingid ja kes Karolingid, ning põhjendab Karl Suure tähtsust Euroopa ajaloos; 28. analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel.	• Merovingid ja Karolingid. Karl Suur ning Karolingide renessanss. • Frangi riigi jagunemine. Verduni leping.
Linnad ja linnaelu 29. kirjeldab elu keskaegses linnas, kasutades ajalooalaseid mõisteid õiges kontekstis; 30. võrdleb elu keskaja ja tänapäeva linnas; 31. kirjeldab, kuidas on erineval ajal korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest; 32. toob näiteid, mis on Eesti linnades keskajast säilinud, ning selgitab hansakaubanduse mõju Eesti linnade arengule; 33. märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ning vastastikust mõju.	**Linnad ja linnaelu** • Keskaegse linna teke ja linnaõigus. • Linna valitsemine: raad ja raekoda. Turuplats. • Käsitöö ja kaubandus: gild ja tsunft. • Hansa Liit ja Eesti hansalinnad. • Keskaja pärand tänapäeva Eesti linnades.

Euroopa riigid kõrgkeskajal 34. analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel ning võrdleb riigi kujunemist Prantsusmaal ja Inglismaal; 35. analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ning negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile; 36. toob näiteid relvastuse arengust keskajal (nt tulirelvade kasutuselevõtt Saja-aastase sõja käigus).	**Euroopa riigid kõrgkeskajal** • Riigi kujunemine Inglismaal: William Vallutaja ja Henry II. • Riigi kujunemine Prantsusmaal: Karolingid ja Kapetingid. • Saja-aastane sõda ja Jeanne d'Arc. • Relvastuse ja sõjapidamise areng keskajal.
Keskaegse Euroopa naabrid: araablased, Bütsants, viikingid ja Vana-Vene riik 37. selgitab näidete põhjal keskaegse Euroopa suhteid naabritega; 38. toob näiteid, kuidas suhted naabritega on mõjutanud eurooplaste maailmapilti, teadmisi ja oskusi; 39. teeb kirjalike või esemeliste allikate ja kunstiteoste põhjal lihtsamaid järeldusi rahvaste ning kultuuride vastastikuse mõju kohta; 40. arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda.	**Keskaegse Euroopa naabrid: araablased, Bütsants, viikingid ja Vana-Vene riik** • Bütsants: õigeusk, patriarh, ikoon, ristkuppelkirik, mosaiik. Kirikulõhe. • Araablased ja islam: beduiinid, Meka, Kaaba, moslem, Allah, prohvet, koraan. • Islamiriik: kaliif, kalifaat, džihaad, mošee, minarett, imaam. • Viikingid: varjaagid ja normannid, saaga, ruunikivi, valhalla. • Vana-Vene riik: bojaar, veetše, družiina.
Ristisõjad ja muistne vabadusvõitlus 41. toob allikate põhjal esile ristisõdade põhjuse-tagajärje seoseid;	**Ristisõjad ja muistne vabadusvõitlus** • Ristisõdade põhjused ja käik. Urbanus II, püha maa, Saladin.

42. selgitab, miks algasid ristisõjad Läänemere ääres ning kuidas need mõjutasid Eesti ajalugu; 43. kirjeldab muistse vabadusvõitluse käiku ning paigutab selle laiemasse ajaloolisse konteksti (ristisõjad Euroopas ja Liivimaal, keskaja algus Eestis); 44. nimetab muistse vabadusvõitluse põhjusi ja tagajärgi; 45. selgitab, kes olid Läti Henrik ja Lembitu ning miks nad on ajaloos olulised; 46. selgitab, miks on Henriku Liivimaa kroonika tähtis ajalooallikas, ning analüüsib allika usaldusväärsust, teades, et allika sõnum sõltub autori positsioonist.	• Ristisõjad Läänemere ääres ja keskaja algus Eestis. • Muistne vabadusvõitlus. Lembitu. • Läti Henriku Liivimaa kroonika kui ajalooallikas.
Haridus, ülikoolid ja teadus 47. loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjusi ning toob näiteid selle tunnusjoontest ja esindajatest; 48. selgitab näidete toel, kellel ja kuidas oli keskajal võimalik haridust saada; 49. nimetab keskaja seitse vaba kunsti; 50. toob näiteid keskaja teaduste – skolastika, alkeemia, astroloogia ja arstiteaduse – uurimismeetoditest ja tulemustest; 51. nimetab Euroopa esimesi ülikoole ja kirjeldab ülikoolides toimunud õppetööd.	**Haridus, ülikoolid ja teadus** • Keskaegsed koolid: kloostrikool, toomkool ja linnakool. • Ülikooli teke: teaduskond, rektor, dekaan, dispuut. • Seitse vaba kunsti. • Keskaja teadused: skolastika, alkeemia, astroloogia ja arstiteadus.

Eesti keskajal 52. selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; 53. selgitab muutusi Liivimaa valitsemises pärast muistse vabadusvõitluse lõppu; 54. toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; 55. märgib kaardile Liivi sõja järgse haldusjaotuse; 56. arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda.	**Eesti keskajal** • Keskaja periodiseering Eesti ajaloos (13. sajandist 16. sajandi keskpaigani). • Vana-Liivimaa: võimupiirkonnad ning etniliselt ja keeleliselt mitmekesine ühiskond. • Elu maal ja linnas Vana-Liivimaal. • Liivi sõda ja Liivimaa haldusjaotuse muutumine.
Maailm varauusajal 1492–1600. Maadeavastused 57. selgitab Ameerika Ühendriikide kujunemisloo algust; 58. selgitab Christoph Kolumbuse rolli Ameerika avastajana eurooplaste jaoks; 59. märgib kaardile maadeavastajate retked ja kirjeldab neid oma sõnadega, kasutades geograafia termineid; 60. selgitab eurooplaste kolonialismi põhjusi ja tagajärgi Uues Maailmas; 61. toob näiteid hispaanlaste ja portugallaste tegevusest Uue Maailma avastus- ja vallutusretkedel;	**Maailm varauusajal 1492–1600. Maadeavastused** • Maadeavastuste eeldused: Marco Polo reisikirjad, kompass, astrolaab, karavell ja karak. • Suured maadeavastused ja avastusretked. • Ameerika põliselanikud: indiaanlased, asteegid ja inkad. Konkistadoorid. • Kolonialism ja koloniaalimpeeriumide teke.

62. annab hinnangu eurooplaste kolonisatsioonile kolonistide, põliselanike ja tänapäeva seisukohast; 63. toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest.	
Reformatsioon ja vastureformatsioon 64. toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi; 65. toob näiteid reformatsiooni eesmärkidest, levikust ja mõjust; 66. nimetab vastureformatsiooni põhjusi ja tagajärgi; 67. analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ning tänapäeval isikute näitel; 68. uurib ja tutvustab Martin Lutheri ja tema mõttekaaslaste võimalusi ning valikuid.	**Reformatsioon ja vastureformatsioon** • Katoliiklus ja kiriku kriitika. Indulgents ja teesid. • Reformatsioon ehk usupuhastus. Martin Luther, ketser, Augsburgi usutunnistus. • Protestantlikud suunad: luterlus, kalvinism ja anglikaanlus. Pildirüüste. • Vastureformatsioon: Trento kirikukogu, jesuiidid ja inkvisitsioon.
Renessanss ja humanism 69. võrdleb skolastikat ja humanismi; 70. toob näiteid humanistide, maadeavastajate ja renessansiajastu õpetlaste tegevusest ning selgitab nende mõju teadusliku maailmapildi kujunemisele;	**Renessanss ja humanism** • Renessanss ja humanism. Traktaat. • Inimkeskne maailmapilt ja selle erinevus keskaegsest maailmapildist. • Renessansiajastu kunst, kirjandus ja teadus. • Trükikunsti leiutamine ja teadmiste levik.

71. loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjusi ning toob näiteid ühiskonnas toimunud muutustest; 72. selgitab, kuidas teadusliku maailmapildi kujunemine hiliskeskajal mõjutas inimeste suhtumist loodusesse.	

8. klassi õpitulemused ja õppesisu: **(lisainfo ja metoodilised soovitused riiklikust õppekavast on leitavad siit)**

Uusaeg: maailm 1600–1815 ja 1815–1918

8. klassi ajalookursus hõlmab uusaega kahes suures perioodis: maailm 1600–1815 ja maailm 1815–1918. Käsitletakse varauusaja ühiskonda ja usuelu, absolutismi ja valgustust, Ameerika iseseisvumist, Prantsuse revolutsiooni ja Napoleoni ajastut ning 19. sajandi tööstusrevolutsiooni, poliitilisi õpetusi, rahvuslust ja kolonialismi kuni Esimese maailmasõja ja Eesti iseseisvumiseni.

Eesti ajalugu käsitletakse maailma ajaloo osana: Eesti Rootsi ja Vene riigi koosseisus, rahvuslik ärkamisaeg ning omariikluse kujunemine. Teemade kaudu kujundatakse oskust analüüsida põhjuse-tagajärje seoseid, võrrelda ajalooperioode ja riike, hinnata allikate usaldusväärsust ning kujundada ja põhjendada oma seisukohta.

Õppimist toetavad ajalooallikad, ajalookaardid ja ajajoon, kunstiteosed, statistika ning õppekäigud muuseumidesse ja kodukoha uusaegsete kultuuriobjektide juurde. Hindamisel lähtutakse õpilase teadmistest ja oskustest ning soovitatavalt hinnatakse korraga ühe õpitud teema omandamist.

Õpitulemused	**Õppesisu**

Uusaja mõiste, üldiseloomustus ja periodiseering. Ühiskond varauusajal 1. iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode; 2. määratleb ajaliselt ja märgib ajajoonele varauusaja ning uusaja piirid; 3. selgitab ajaloo periodiseerimise eesmärki ja kokkuleppelisust; 4. iseloomustab seisuslikku ühiskonda ja Euroopa usuelu varauusajal; 5. toob näiteid muutustest, mis toimusid Euroopas ja maailmas varauusajal ning uusajal.	**Uusaja mõiste, üldiseloomustus ja periodiseering. Ühiskond varauusajal** • Varauusaja ja uusaja mõiste ning periodiseerimine. Ajaloo pöördepunktid. • Seisuslik ühiskond varauusajal. • Euroopa usuelu varauusajal. • Euroopa mõju maailmale varauusajal.
Ususõjad. Prantsusmaa, Inglismaa ja Saksamaa sisepoliitika varauusajal 6. toob allikate abil esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; 7. võrdleb allikate toel Prantsusmaa ususõdade, Inglismaa kodusõja ja Kolmekümneaastase sõja põhjusi ning tagajärgi; 8. hindab allika usaldusväärsust, eristades fakte arvamustest, teadvustab allika autori taotlusi ja eesmärke ning põhjendab allika valikut;	**Ususõjad. Prantsusmaa, Inglismaa ja Saksamaa sisepoliitika varauusajal** • Ususõdade põhjused: protestandid ja katoliiklased; hugenotid, luterlased, kalvinistid ja anglikaanid. • Prantsusmaa ususõjad. • Inglismaa kodusõda. • Kolmekümneaastane sõda ja Vestfaali rahu.

9. teeb allika põhjal järeldusi autori positsiooni, taotluste või veendumuste kohta.	
Absolutism ja valgustus 10. iseloomustab põhitunnuste kaudu absolutismiajastut; 11. analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid uusajal elanud ajalooliste isikute näitel; 12. kujundab oma poliitilise eelistuse ja põhjendab seda ning annab hinnangu absolutismile ajastu kontekstis; 13. seostab inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemist hariduse ning valgustusideede levikuga; 14. nimetab valgustusfilosoofe ja toob näiteid nende panusest inimkeskse ning teadusliku maailmapildi kujunemisse.	**Absolutism ja valgustus** • Monarhia ja absolutism. Absoluutne monarh. • Valgustus ja valgustusfilosoofid. • Valgustatud absolutism ja valgustatud monarh.
Ameerika iseseisvumine 15. selgitab Ameerika Ühendriikide kujunemislugu 17.–18. sajandil; 16. teab demokraatiale iseloomulikke jooni selle kujunemise ajal ja tänapäeval ning toob näiteid demokraatia arengust antiikajast tänapäevani;	**Ameerika iseseisvumine** • Inglise kolooniate rajamine Põhja-Ameerikas. • Konfliktid Prantsuse ja Inglise kolooniate vahel ning kolooniate konfliktid emamaaga. • Iseseisvusdeklaratsioon ja iseseisvussõda. • 1789. aasta põhiseadus ja selle jõustumine. Demokraatia.

17. selgitab inimõiguste ja kodanikuvabaduste arengut ajalooliste dokumentide – iseseisvusdeklaratsiooni ja põhiseaduse – näitel.	
Prantsuse revolutsioon ja Napoleon 18. toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi; 19. selgitab Asutava kogu ja Napoleoni reformide (koodeksite) näitel ühiskonna ümberkorraldamise vajadust ning erinevaid võimalusi; 20. tunneb ära äärmusluse ja populismi tunnused minevikus ja tänapäeval; 21. selgitab äärmuslike liikumiste ja ideoloogiate mõju ühiskonnale jakobiinide näitel.	**Prantsuse revolutsioon ja Napoleon** • Seisuslik ühiskond Prantsusmaal. Seisused ja generaalstaadid. • Prantsuse revolutsioon: Asutav kogu. Reform ja revolutsioon. • Äärmuslus revolutsioonis: žirondiinid, jakobiinid ja terror. • Napoleon ja tema reformid. Koodeks.
Eesti Rootsi ja Vene riigi koosseisus 22. selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; 23. võrdleb Rootsi ja Vene ajal (17. ja 18. sajandil) Eestis toimunud muutusi; 24. toob näiteid uusaja kultuuripärandist kodukohas ja Eestis;	**Eesti Rootsi ja Vene riigi koosseisus** • Rootsi aeg Eestis: reduktsioon, hariduselu ja eestikeelne kirjasõna. • Põhjasõda ja Vene aja algus. Restitutsioon. • Eesti ühiskond ning talurahva olukord 17.–18. sajandil. • Uusaja kultuuripärand kodukohas ja Eestis.

25. toob näiteid eestikeelse kirjasõna ja hariduselu edenemisest kodukohas ning Eestis ja analüüsib hariduse tähtsust ühiskonna arengus; 26. tutvustab üht uusaja kultuuriobjekti kodukohas või Eestis, selgitades selle tähtsuse või funktsiooni muutumist ajas; 27. märkab kodukoha kultuuripärandit ja mõistab, et selle tähendus võib ajas muutuda.	
Kunst, kultuur ja teadus varauusajal 28. nimetab erinevate kunstistiilide olulisemaid tunnuseid ja tunneb väliste tunnuste järgi ära nende arhitektuurinäiteid; 29. võrdleb põhitunnuste alusel (üldilme, detailid) barokkstiili ja klassitsismi arhitektuuris; 30. tunneb ära ja iseloomustab allikate põhjal barokki, rokokood ning klassitsismi kujutavas kunstis ja toob näiteid kunstnike ning nende teoste kohta; 31. analüüsib teaduse arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ning kultuurile varauusaja teadusrevolutsiooni saavutuste näitel.	**Kunst, kultuur ja teadus varauusajal** • Barokk, rokokoo ja klassitsism arhitektuuris ning kujutavas kunstis. • Varauusaja teadusrevolutsioon ja selle saavutused. • Teaduse mõju ühiskonnale ja maailmapildile.
Viini kongress ja Euroopa uusajal	**Viini kongress ja Euroopa uusajal**

32. analüüsib Euroopa riikide arengut uusajal mõne riigi näitel (nt Prantsusmaa, Inglismaa, Saksamaa, Venemaa, Austria või Rootsi).	• Napoleoni sõdade lõpp ja Viini kongress. Kongressi lõppakt. • Restauratsioon ja tagurlus. Jõudude tasakaal Euroopas. • Euroopa poliitiline kaart pärast Viini kongressi.
Tööstusrevolutsioon ja industrialiseerimine 33. toob näiteid uusaja tehnilistest leiutistest ja selgitab, millised muutused nende kasutuselevõtt tõi inimeste igapäevaellu ja ühiskonda; 34. analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ning negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile; 35. toob näiteid, kuidas industrialiseerimise tulemusena on suurenenud inimkonna ökoloogiline jalajälg; 36. analüüsib linnastumise põhjusi ja tagajärgi 19. sajandi Euroopa ning Ameerika Ühendriikide linnade näitel.	**Tööstusrevolutsioon ja industrialiseerimine** • Tööstusrevolutsioon: aurumasin, kütused (süsi ja koks), võimsusühikud (hobujõud ja vatt). • Tööstus ja vabrik. Automatiseerimine. • Linnastumine ja selle tagajärjed. • Industrialiseerimise mõju looduskeskkonnale.
Poliitilised õpetused 37. iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgruppe ühiskonnas; 38. analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile, sotsiaaldemokraatiale ja rahvuslusele tänapäeval;	**Poliitilised õpetused** • Ideoloogia mõiste. • Liberalism, konservatism, sotsialism ja kommunism. • Rahvuslus ja natsionalism. Äärmuslus.

39. iseloomustab ja võrdleb liberalismi, konservatismi, natsionalismi ning sotsialismi etteantud kriteeriumide alusel (ideaalid ja eesmärgid, ideoloogid, toetajaskond) ja kujundab oma arvamuse.	
Euroopa rahvaste kevad (1848. aasta revolutsioonid) 40. arutleb märksõnade või küsimuste toel rahvusluse, Euroopa rahvaste vabadusliikumise ja 1848. aasta revolutsioonide põhjuste ning tagajärgede üle; 41. kujundab oma seisukoha ja põhjendab seda; 42. selgitab, kuidas rahvuslus mõjutas rahvusriikide kujunemist Euroopas.	**Euroopa rahvaste kevad (1848. aasta revolutsioonid)** • Rahvuslus ja rahvuslik vabadusliikumine. Rahvusriik. • Kodanlus ja liberalism. • 1848. aasta revolutsioonid Euroopas. • Vabariik ja põhiseadus.
Kolonialism ja imperialismi kujunemine 43. toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest Aafrikas, Aasias, Ameerikas ja Austraalias; 44. annab kolonialismile hinnangu kolonistide, põliselanike ja tänapäeva seisukohast; 45. analüüsib koloniaalvallutuste seost loodusressursside kasvava vajadusega;	**Kolonialism ja imperialismi kujunemine** • Koloonia ja koloniseerimine. • Kolonialism 19. sajandil: Aafrika, Aasia, Ameerika ja Austraalia. • Impeerium ja imperialism. • Loodusressursid, tootmine ja tarbimine.

46. analüüsib rahvaarvu muutuste ja inimeste heaolu seoseid loodusressursside kasutamisega 19. sajandi näitel; 47. selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega, ning analüüsib imperialismi kujunemise seost loodusressursside hõivamisega.	
Venemaa ja Eesti 19. sajandil ja 20. sajandi algul 48. analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis; 49. seostab Eesti omariikluse algust rahvusliku vabadusliikumise ja ärkamisaja sündmustega; 50. nimetab Eesti omariikluse kujunemise majanduslikke, kultuurilisi ja poliitilisi eeldusi ning omariikluse kujunemisele kaasa aidanud isikuid ja selgitab nende panust; 51. seostab eestlaste perekonnanimede saamist pärisorjuse kaotamisega ja toob näiteid perekonnanimede saamislugudest; 52. toob näiteid estofiilide ja ärkamisaja tegelaste panusest eesti kultuurilukku;	**Venemaa ja Eesti 19. sajandil ja 20. sajandi algul** • Venemaa 19. sajandil: reformid ja tagurlus, isevalitsus, dekabristid, slavofiilid, õigeusk, venestamine. • Pärisorjuse kaotamine ja perekonnanimede panek. • Baltisakslased ja estofiilid. Eestist pärit või Eestis tegutsenud baltisaksa haritlased (nt K. E. von Baer, F. G. B. von Bellingshausen, A. J. von Krusenstern, F. G. W. von Struve, E. von Toll, F. von Wrangel). • Eesti rahvuslik ärkamisaeg ja selle tegelased. • Eestikeelse kirjasõna ja hariduselu areng. „Kalevipoeg“ ning selle tähenduse muutumine ajas.

53. toob näiteid eestikeelse kirjasõna ja hariduselu edenemisest ning analüüsib hariduse tähtsust ühiskonna arengus; 54. toob näiteid „Kalevipoja“ tegelaskuju tähenduse muutumise kohta ajaloos; 55. toob näiteid Eestist pärit, Eestis õppinud või tegutsenud baltisaksa haritlaste rahvusvahelisest mõjust (nt Karl Ernst von Baer, Fabian Gottlieb Benjamin von Bellingshausen, August von Kotzebue, Adam Johann von Krusenstern, Eduard von Toll, Friedrich Georg Wilhelm von Struve, Ferdinand von Wrangel) ja teadvustab baltisakslaste rolli eesti kultuuri- ning ühiskonnaelu arengus.	
Esimene maailmasõda. Eesti iseseisvumine 56. analüüsib Esimese maailmasõja põhjusi ja sõdivate poolte taotlusi ning sõja tagajärgi ja mõju maailma arengule; 57. nimetab Esimese maailmasõja aegsed sõjalised liidud ning selgitab, millised riigid ja miks neisse kuulusid; 58. nimetab Esimese maailmasõja käigus kasutusele võetud sõjapidamise uuendusi, kirjeldab nende rolli ning toob näiteid sõda käsitlevatest filmidest ja raamatutest;	**Esimene maailmasõda. Eesti iseseisvumine** • Esimese maailmasõja põhjused ja sõjalised liidud: Antant, Kolmikliit, Keskriigid. Atentaat. • Sõjategevus: läänerinne ja idarinne, manöövrisõda ja positsioonisõda. Compiègne’i vaherahu. • Vene revolutsioonid 1917: veebruari- ja oktoobrirevolutsioon. Lenin, kommunistid, Nõukogude Venemaa. • Eesti iseseisvumine: iseseisvusmanifest, 23.–24. veebruar 1918.

59. kirjeldab Vene revolutsioonide ja Saksamaa novembrirevolutsiooni tagajärgi ning mõju; 60. selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; 61. seostab Eesti omariikluse kujunemist rahvusvaheliste sündmustega (uute rahvusriikide teke, Vene revolutsioonid); 62. toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid ning arutleb ajaloosündmuste ja -nähtuste üle.	
Teadus, tehnika ja kultuur 19. sajandil ja 20. sajandi algul 63. teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ning epideemiatega võitlemisel; 64. toob näiteid 19. sajandi meditsiini edusammudest ja põhjendab nende tähtsust haigustega võitlemisel, pere planeerimisel ning rahvastikuprotsessides; 65. toob näiteid 19. sajandi teaduse, tehnika, arhitektuuri, kujutava kunsti, moe, kirjanduse ja muusika kohta; 66. toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist.	**Teadus, tehnika ja kultuur 19. sajandil ja 20. sajandi algul** • Tehnika areng: sisepõlemismootor, elekter, hõõglamp, raudtee ja raudbetoon. • Meditsiini areng: röntgen, narkoos, süstal, aspiriin ja pastöriseerimine. Rahvastikuprotsessid. • Igapäevaelu ja mood: valmistoit, krinoliin, tärgeldamine, frakk, smoking ja silinder. • Kunstivoolud: romantism, realism, historitsism, impressionism, postimpressionism ja juugend.

9. klassi õpitulemused ja õppesisu: **(lisainfo ja metoodilised soovitused riiklikust õppekavast on leitavad siit)**

Lähiajalugu

9. klassi ajalookursus käsitleb lähiajalugu: maailma kahe maailmasõja vahel (1918–1939), Teist maailmasõda (1939–1945), maailma pärast Teist maailmasõda ning arengut 1990. aastatest alates. Eesti ajalugu õpitakse lahutamatu osana Euroopa ja maailma ajaloost – Vabadussõjast ja Eesti Vabariigi sünnist okupatsioonide ja iseseisvuse taastamiseni.

Teemade kaudu arendatakse analüüsioskust ja põhjuse-tagajärje seoste leidmist, oskust töötada eritüübiliste allikatega ja hinnata nende usaldusväärsust ning oskust arutleda ja teha järeldusi, pidades silmas laiemat ajaloolist konteksti. Õpilane õpib väärtustama demokraatiat ning inim- ja kodanikuõigusi ja mõistma, miks tuleb vabadust kaitsta.

Õppimist toetavad kirjalikud, audiovisuaalsed ja suulised allikad, ajalookaardid, statistika, mälestused ning kohtumised ja õppekäigud. Hindamisel lähtutakse õpilase teadmistest ja oskustest ning soovitatavalt hinnatakse korraga ühe õpitud teema omandamist.

Õpitulemused	**Õppesisu**
Maailm kahe maailmasõja vahel 1918–1939. Esimese maailmasõja tagajärjed 1. teab, millised olid Esimese maailmasõja tagajärjed; 2. teab, kuidas muutus Euroopa poliitiline kaart pärast Esimest maailmasõda, ja kasutab selle selgitamisel ajalookaarti; teab ja selgitab Rahvasteliidu rolli pärast Esimest maailmasõda; 3. selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos;	**Maailm kahe maailmasõja vahel 1918–1939. Esimese maailmasõja tagajärjed** • Compiègne'i vaherahu ja Pariisi rahukonverents. • Versailles' süsteem ja reparatsioonid. • Euroopa poliitiline kaart pärast Esimest maailmasõda. • Rahvasteliit.

4. toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid ning teeb allikate põhjal järeldusi; 5. toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi; 6. kasutab ajalookaarti ja analüüsib teemakohaseid allikaid.	
Eesti Vabadussõda 7. analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis; 8. teab, millal toimus Vabadussõda, ning nimetab selle põhjusi ja tagajärgi; 9. kasutab ajalookaarti sõja pöördeliste sündmuste selgitamisel; 10. teab, kes olid Jaan Poska, Johan Laidoner ja Julius Kuperjanov, ning selgitab nende tähtsust; 11. teab ja selgitab Vabadussõja rolli Eesti iseseisvuse kindlustamisel.	**Eesti Vabadussõda** • Vabadussõja põhjused ja käik. Võnnu lahing ja Landeswehri sõda. • Välisriikide abi. • Tartu rahu ja selle tähendus. • Vabadussõja isikud: Jaan Poska, Johan Laidoner ja Julius Kuperjanov.
Demokraatia ja diktatuurid 1920.–1930. aastatel 12. teab demokraatiale iseloomulikke jooni selle kujunemise ajal ja tänapäeval ning toob näiteid demokraatia arengust antiikajast tänapäevani; 13. iseloomustab ning võrdleb demokraatlikku ja diktatuurset ühiskonda;	**Demokraatia ja diktatuurid 1920.–1930. aastatel** • Demokraatia ja diktatuur. Autoritarism ja totalitarism. • Fašism Itaalias, natsionaalsotsialism Saksamaal, kommunism NSV Liidus.

14. iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgruppe ühiskonnas; 15. analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile ja sotsiaaldemokraatiale tänapäeval; 16. võrdleb autoritarismi ja totalitarismi; 17. seletab ja kasutab kontekstis mõisteid demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism ja natsionaalsotsialism; 18. teab, kes olid Benito Mussolini, Adolf Hitler, Jossif Stalin ja Franklin D. Roosevelt, ning iseloomustab nende tegevust; 19. tunneb ära äärmusluse ja populismi tunnused minevikus ning tänapäeval, kujundab oma poliitilise eelistuse ja põhjendab seda.	• Demokraatia püsimine Ameerika Ühendriikides. Franklin D. Roosevelt. • Ajastu juhid: Benito Mussolini, Adolf Hitler, Jossif Stalin ja Franklin D. Roosevelt.
Demokraatlik ja autoritaarne Eesti 20. kirjeldab ning võrdleb Eesti Vabariigi arengut demokraatliku parlamentarismi aastail ja vaikival ajastul; 21. toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide teel ja analüüsib nende mõju; 22. selgitab ja toob näiteid mõistete ideoloogia, reform ja revolutsioon kohta; 23. nimetab mõjukaid ühiskonnaelu tegelasi ja toob näiteid nende tegevusest.	**Demokraatlik ja autoritaarne Eesti** • Asutav Kogu ja maareform. • Põhiseadus ja parlamentarism. • Vaikiv ajastu. • Meeste ja naiste roll poliitikas ning ühiskonnas (nt Jaan Tõnisson, Konstantin Päts, Alma Ostra-Oinas, Minni Kurs-Olesk, Marie Reisik).

Majandus maailmas ja Eestis kahe maailmasõja vahel 24. kirjeldab ja võrdleb maailma ning Eesti majandusolusid kahe maailmasõja vahel; 25. teab, mis muutused tõi kaasa konveiermeetodi kasutuselevõtmine; 26. teab, mis olid suure majanduskriisi põhjused ja tagajärjed; 27. analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ning negatiivset mõju ühiskonnale; 28. selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega; 29. toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid ja arutleb nende üle.	**Majandus maailmas ja Eestis kahe maailmasõja vahel** • Konveiermeetod ja selle kasutuselevõtu mõju. • Inflatsioon ja ülemaailmne majanduskriis. • Uus kurss. • Eesti majandus: maaseadus ja rahareform.
Kultuur kahe maailmasõja vahel maailmas ja Eestis 30. kirjeldab kultuuri arengut ja eluolu Eesti Vabariigis ning maailmas; 31. nimetab uusi kultuurinähtusi ja tähtsamaid kultuurisaavutusi ning toob näiteid erinevate ajastute kultuurist; 32. nimetab mõnda kultuuritegelast maailmas ja Eestis ning selgitab tema olulisust kultuuriloos; 33. märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ning vastastikust mõju, samuti kodukoha kultuuripärandit;	**Kultuur kahe maailmasõja vahel maailmas ja Eestis** • Uued valdkonnad kultuuris: kino ja film, raadio. • Kirjandus, teater ja muusika kahe maailmasõja vahel. • Teaduse ja tehnika saavutused. • Kultuur ja eluolu Eestis ning paikkonnas.

34. analüüsib teaduse ja tehnika arengu mõju ühiskonnale ja kultuurile ning mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust; 35. teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ning epideemiatega võitlemisel.	
Teine maailmasõda 1939–1945. Rahvusvaheline olukord Teise maailmasõja eel 36. teab, milline oli rahvusvaheline olukord Teise maailmasõja eel; 37. teab ja kirjeldab sündmusi, mis viisid Teise maailmasõjani; 38. analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel; 39. toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid, arutleb nende üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda.	**Teine maailmasõda 1939–1945. Rahvusvaheline olukord Teise maailmasõja eel** • Saksamaa taasrelvastumine ja „Kolmas riik“. • Anšluss ja Müncheni kokkulepe. • Hispaania kodusõda, Etioopia kriis ja Mandžuuria kriis. • Molotovi-Ribbentropi pakt (MRP).
Teine maailmasõda 40. teab, millal algas ja lõppes Teine maailmasõda; 41. toob esile Teise maailmasõja puhkemise põhjused, sõja tulemused ja tagajärjed; 42. kirjeldab ajalookaardile tuginedes Teise maailmasõja sõjategevuse kulgu; 43. seletab mõisteid MRP, holokaust ja ÜRO;	**Teine maailmasõda** • Sõjategevus ida- ja läänerindel. Talvesõda, Stalingradi lahing, Pearl Harbor, teise rinde avamine (Normandia dessant). • Tuumarelva leiutamine ja kasutamine. • Koostöö liitlastega. Atlandi Harta ja ÜRO. • Inimsusevastased kuriteod: holokaust ja genotsiid.

44. analüüsib ja hindab inimõiguste rikkumise põhjusi ajaloolises kontekstis; 45. toob allikate põhjal esile põhjuse-tagajärje seoseid ning arutleb ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundades oma seisukoha.	
Eesti Teises maailmasõjas 46. selgitab MRP ja baaside lepingu tähtsust Eesti ajaloos; 47. selgitab Eesti iseseisvuse kaotamise põhjusi, tagajärgi, sündmuste käiku ja seoseid tänapäevaga; 48. seletab mõisteid MRP, küüditamine, baaside leping ja okupatsioon; 49. analüüsib eestlaste valikuid Teises maailmasõjas ning inimeste võimalusi ja valikuid isikute näitel; 50. toob näiteid rahvastikurännetest, selgitades nende põhjusi ja tagajärgi; 51. analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates ja teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist.	**Eesti Teises maailmasõjas** • Baaside leping ja baaside ajastu. Annekteerimine. Konstantin Päts. • Nõukogude okupatsioon ja küüditamine. • Saksa okupatsioon. • Suur põgenemine.
Maailm pärast Teist maailmasõda. Külm sõda 52. iseloomustab külma sõja kujunemist ja olemust ning toob esile selle avaldumise valdkonnad ja vormid; 53. seletab ja kasutab kontekstis mõisteid külm sõda, kriisikolle ja raudne eesriie;	**Maailm pärast Teist maailmasõda. Külm sõda** • Külma sõja kujunemine. Trumani doktriin ja Marshalli plaan. Raudne eesriie.

54. selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos; 55. arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda.	• Külma sõja kriisikolded: Berliini kriis, Korea sõda, Suessi kriis, Kariibi ehk Kuuba kriis, Ungari ülestõus, Vietnami sõda, Praha kevad ja Afganistani sõda.
Demokraatlik maailm pärast Teist maailmasõda 56. kirjeldab tööstusriikide arengut Ameerika Ühendriikide ja Saksamaa Liitvabariigi näitel; 57. kirjeldab Saksamaa poliitilist olukorda ajalookaardi toel; 58. teab, kes olid Martin Luther King, Margaret Thatcher ja Ronald Reagan, ning iseloomustab nende tegevust; 59. iseloomustab erinevaid sotsiaalseid liikumisi ja toob nende kohta näiteid; 60. analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ning tänapäeval isikute näitel; 61. selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos.	**Demokraatlik maailm pärast Teist maailmasõda** • Heaoluühiskond ja tööstusriikide areng. • Jagatud Saksamaa. • Sotsiaalsed liikumised: mustanahaliste ja naiste õigused, noorteliikumised ja hipiliikumine. • Globaliseerumine. NATO ja Euroopa Liit. • Ajastu võtmeisikud (nt Margaret Thatcher, Ronald Reagan, Martin Luther King, Elisabeth II, Rosa Parks, Rachel Carson, Madeleine Albright, Hannah Arendt, Indira Gandhi, Ruth Bader Ginsburg, John F. Kennedy, Richard Nixon, Mahatma Gandhi).
Kommunistlikud riigid ja Eesti NSV 62. nimetab NSV Liidu liidreid (Stalin, Hruštšov, Brežnev, Gorbatšov) ning iseloomustab nende võimuperioode ja võrdleb neid;	**Kommunistlikud riigid ja Eesti NSV**

63. toob esile kommunistlikule ühiskonnale iseloomulikke jooni (võimu koondumine, vastandumine läänele, propaganda jne); 64. selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; 65. kirjeldab nõukogude võimu mõju Eesti ajaloole pärast Teist maailmasõda ja toob välja iseloomulikud jooned näidete abil, kasutades mõisteid õiges kontekstis; 66. iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode; 67. analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates ja teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist.	• NSV Liit: stalinism, sula ja stagnatsioon. Poliitiline juhtimine ja kommunistliku partei liidrid Stalinist Gorbatšovini. • Eesti NSV: metsavendlus, massirepressioonid ja küüditamine. • Kollektiviseerimine, industrialiseerimine ja plaanimajandus. • Dissidentlus. Võtmeisikud (nt Johannes Käbin, Karl Vaino, Vaino Väljas, Leida Laius).
Kultuur ja eluolu 20. sajandi teises pooles maailmas ja Eesti NSV-s 68. iseloomustab kultuuri ja eluolu muutumist 20. sajandi teisel poolel; 69. teab mõnda maailma ja Eesti tuntud kultuuritegelast ning selgitab tema tähtsust; 70. kirjeldab, kuidas on erineval ajal korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid hariduse, tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest; 71. analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ning negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile; 72. märkab kodukoha kultuuripärandit ja mõistab, et selle tähendus võib ajas muutuda;	**Kultuur ja eluolu 20. sajandi teises pooles maailmas ja Eesti NSV-s** • Infotehnoloogia areng. • Massikultuur ja kõrgkultuur valitud näidete põhjal. • Haridus, tervishoid ja igapäevaelu 20. sajandi teisel poolel. • Kultuurielu Eesti NSV-s ja kodukohas.

73. toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist.	
Eesti iseseisvuse taastamine 74. kirjeldab Eesti iseseisvuse taastamist ja Eesti Vabariigi arengut; 75. seletab ja kasutab kontekstis mõisteid perestroika, glasnost, Balti kett ja laulev revolutsioon; 76. nimetab võtmeisikuid Eesti iseseisvuse taastamise protsessis ja annab hinnangu nende tegevusele ajaloolises kontekstis; 77. selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; 78. teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis; 79. selgitab, kuidas igal inimesel on võimalik olla traditsioonide hoidmise kaudu kultuuripärandi kandja.	**Eesti iseseisvuse taastamine** • Perestroika ja glasnost. • Fosforiidikampaania, IME, Rahvarinne ja MRP-AEG. • Laulev revolutsioon ja Balti kett. Suveräänsusdeklaratsioon. • Iseseisvuse taastamine ja rahareform Eestis. • Võtmeisikud (nt Lennart Meri, Mart Laar, Edgar Savisaar, Marju Lauristin, Lagle Parek, Mihhail Gorbatšov, Boris Jeltsin).
Maailm 1990. aastatest alates 80. toob esile kommunistliku süsteemi kokkuvarisemise põhjused ja tagajärjed; 81. teab ja näitab muutusi maailma poliitilisel kaardil 1990. aastatel; 82. iseloomustab nüüdisaja demokraatlikku ühiskonda mõne riigi näitel; 83. teab ja toob näiteid globaalprobleemide kohta;	**Maailm 1990. aastatest alates** • NSV Liidu lagunemine ja Saksamaa taasühinemine. • Rahvusvahelised organisatsioonid: ÜRO, NATO ja Euroopa Liidu laienemine. • Rahu ja konfliktide lahendamine. Identiteet ja mitmekesisus.

84. selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega; 85. märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ning vastastikust mõju; 86. analüüsib kriitiliselt mineviku tõlgendusi ja nende mõju iseenda ning kogukonna olevikule ja tulevikule.	• Energiamajandus ja globaalprobleemid (nt epideemiad, demograafiline olukord, kliimaküsimused, terrorism).

1.8.4. Ühiskonnaõpetus

1.8.5. Õppeaine kirjeldus

Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste sotsiaalse pädevuse, ettevõtlikkuse, väärtushinnangute ja hoiakute kujundamisel. Õppeaine toetab ennast teostava, kaasinimesi arvestava, vastutustundliku ja ühiskonnas toime tuleva inimese arengut. Ühiskonnaõpetuses omandatud teadmised, oskused ja hoiakud seostuvad ajaloos, geograafias, inimeseõpetuses ning teistes õppeainetes õpituga ja loovad aluse elukestvaks õppeks.

Põhikooli ühiskonnaõpetuses käsitletakse ühiskonna toimimist, kodaniku seoseid majanduse, poliitika ja õigusega ning suhteid erinevate sotsiaalsete rühmadega. Kodanikku mõistetakse demokraatliku ühiskonna liikmena, kes suhtleb ühiskonna institutsioonidega ning lähtub oma huvidest ja võimalustest. Aktiivne kodanikuks olemine tähendab ühiskonnaelus osalemist laiemalt kui üksnes valimistel hääletamine. See hõlmab õpilaste võimete piires osalemist koolielu korraldamises, tarbijahariduses, kodanikualgatustes ja vabatahtlikus tegevuses.

Ühiskonnaõpetus kujundab ettevõtlikkust, töökust, seaduste austamist, vabaduse ja vastutuse väärtustamist, soolist võrdõiguslikkust, sotsiaalset õiglust, kodanike võrdset kohtlemist ning inimõiguste austamist. Oluline on mõistev suhtumine erinevustesse, eelarvamuste taunimine, oma maa kultuuripärandi ja teiste rahvaste kultuuritraditsioonide väärtustamine ning säästlik suhtumine keskkonda. Õpilasi suunatakse teadvustama riikide erinevat elatustaset, maailmas esinevat vaesust ning inimtegevuse ja looduse vastastikust mõju.

Õppeaine eesmärk on kujundada praktiliste ülesannete, probleemide analüüsimise ja ainealaste põhimõistete omandamise kaudu terviklik arusaam ühiskonna toimimisest. Tähtsal kohal on igapäevaeluga seotud probleemide lahendamine ning asjatundlike otsuste tegemise oskuse arendamine. Õppes väärtustatakse jätkusuutlikku eluviisi ja kujundatakse aktiivseid ning vastutustundlikke kodanikke.

I kooliastmes on ühiskonnaõpetuse teemad lõimitud inimeseõpetusse.

II ja III kooliastmes õpitakse ühiskonnaõpetust eraldi õppeainena. II kooliastmes keskendutakse õpilase lähiümbrusele, koolile, kodukohale ning erinevate inimeste ja sotsiaalsete rühmade kooseksisteerimisele. III kooliastmes käsitletakse riiklike ja põhiseaduslike institutsioonide ülesandeid ja toimimispõhimõtteid, kodanikuõigusi ning poliitika avaldumist igapäevaelus.

III kooliastme majandusteemad keskenduvad isiklikule majandamisele, ettevõtlusele, riigi majanduse reguleerimisele ja turumajanduse sotsiaalsetele mõjudele. Õppesisu seostatakse võimalikult palju õpilaste igapäevaeluga.

Õppeprotsessis kasutatakse uurimuslikke õpivõtteid, mille kaudu arendatakse probleemide püstitamise, hüpoteeside sõnastamise, töö kavandamise ja korraldamise, kriitilise mõtlemise ning tulemuste tõlgendamise ja esitamise oskust. Õpilased esitavad oma töö tulemusi suuliselt, kirjalikult ja erinevates visuaalsetes vormides. Õpitut rakendatakse võimaluse korral praktikas, näiteks koolidemokraatias, kodanikualgatustes ja vabatahtlikus tegevuses. Õppes kasutatakse ka tehnoloogilisi vahendeid ja IKT võimalusi.

Ainekavas tähtsustatakse praktilist õpet ja võimalust kogeda kodanikuks olemist. Ligikaudu üks kolmandik õppemahust võib toimuda praktilise tegevusena, mille käigus õpilane kavandab, tegutseb ja langetab otsuseid. Praktiline tegevus võib olla korraldatud tervikliku projektina või väiksemate osadena aineõppe raames. 35 õppetunni puhul võib praktilisele tegevusele kavandada 10–12 tundi ning 70 õppetunni puhul 20–23 tundi. Tegevused võivad toimuda ainetundides, väljaspool klassiruumi või õpilaste iseseisva ja ühise tegevusena koolivälisel ajal.

Praktiliste tegevustena võib korraldada pikemaid õppeprojekte, kogukonnapraktikat ja vabatahtlikku tegevust mõne mittetulundusühingu või organisatsiooni juures. Samuti võivad õpilased panustada klassi, kooli või kogukonna ürituse korraldamisse.

Kogukonnapraktika

Kogukonnapraktika on kogemusõppel põhinev kodanikuhariduse programm, mida saab rakendada ühiskonnaõpetuses praktilise õppena. See võimaldab õpilastel tutvuda vabaühenduste tegevuse ja töökorraldusega ning kaaluda tulevikus vabatahtlikku tegevust, vabaühenduses töötamist või oma mittetulundusühingu loomist.

Kogukonnapraktika toetab ühiskonnaõpetuse õpitulemuste saavutamist ning arendab sotsiaalset ja kodanikupädevust, kultuuri- ja väärtuspädevust, enesemääratlus-, õpi-, suhtlus- ja ettevõtlikkuspädevust. See ühendab formaalse ja mitteformaalse õppe, võimaldab tutvuda kodukoha organisatsioonidega ning panustada oma ideede ja tegevusega kodukoha arengusse.

Praktika kestus ja tegevused lepitakse kokku vabaühendusega, arvestades õpilaste huve ja organisatsiooni võimalusi. Kogukonnapraktikale eelneb õpetaja juhendamine. Praktika jooksul täidab õpilane praktikapäevikut ning pärast praktika lõppu toimub refleksiooniseminar.

Kogukonnapraktika juhendmaterjalid õpetajale ja õpilasele on leitavad aadressil https://kogukonnapraktika.ee/opetajale/. Õpilase praktikapäevik on kättesaadav aadressil https://kogukonnapraktika.ee/opilasele/praktikapaevik/.

II kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

1. Teab kodukohas tegutsevaid kodanikuühendusi ja -algatusi.
2. Teab lapse õigusi ja olulisemaid inimõigusi.
3. Teab, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ja peavad seadusi täitma.
4. Mõistab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis; toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat.
5. Teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslikke institutsioone ja olulisemaid ametikohti.
6. Eristab fakti arvamusest, teab, mis tunnuste alusel hinnata allikate usaldusväärsust.
7. Teab, et autoriõigused on kaitstud seadusega ja autorile tuleb viidata.

8. Teab, et inimesed on erineva kultuuritaustaga, saab aru, kui kedagi kultuurilise erinevuse tõttu diskrimineeritakse ja otsib vajaduse korral abi.
9. Teab, et iga inimene on käitumise, hoiakute ja panusega kultuurikandja ja -looja.
10. Tunneb tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust abi otsida, kasutab turvaliselt dokumente ja pangakaarti.
11. Oskab oma aega ja raha planeerida, võimeid ja võimalusi arvestada.
12. Käitub teadliku tarbijana.

Õpitulemused

II kooliastmes käsitletakse sotsiaalseid suhteid, vabatahtliku tegevuse võimalusi ja tähtsust, demokraatia põhimõtteid, toimimist ja õpilase võimalusi selles osaleda ning töö ja tarbimise teemasid.

Õpilane:
1) teab Läänemere-äärseid riike ja näitab neid kaardilt;
2) esitab positiivseid ja negatiivseid näiteid riikidevahelisest koostööst või selle puudumisest;
3) toob näiteid koostööst oma kogukonnas: kodanikuühendused ja -algatused, noorte organiseeritud koostöövormid;
4) loetleb kodukohas lahendamist vajavaid probleeme ja pakub neile lahendusi;
5) leiab eakohaseid võimalusi eneseteostuseks kogukonna liikmena;
6) nimetab inimõigusi ja selgitab nende olulisust;
7) nimetab lapse õigusi ja kohustusi, märkab laste õiguste rikkumist ja otsib vajaduse korral abi;
8) toob näiteid, kuidas inimeste õigused on seadusega kaitstud;
9) kaitseb seisukohta, et keegi ei ole seadustest kõrgemal;
10) kirjeldab demokraatia põhimõtete toimimist koolis, selgitades õpilasesinduse rolli koolielu kujundamisel;

11) osaleb oma klassi otsustusprotsessides demokraatia põhimõtteid arvestades;

12) leiab ja võrdleb erinevatest allikatest pärit infot;

13) selgitab fakti ja arvamuse erinevust, toob näiteid;

14) kasutab viitamist nõuetekohaselt;

15) tunneb ära ja toob näiteid kultuurikonfliktide ja kultuurilise diskrimineerimise kohta;

16) mõistab, et inimesed võivad näha maailma erinevalt;

17) toob näiteid erinevatest kultuurinähtustest, millega ta on kokku puutunud;

18) toob näiteid, milliste tunnuste põhjal saab inimene end kultuuriliselt määratleda;

19) toob näiteid isikut tõendavate dokumentide õigest ja valest kasutamisest;

20) loetleb tervise- ja turvalisuseohtusid, oskab ohu korral abi otsida;

21) nimetab ohtusid internetis ja selgitab, kuidas end nende eest kaitsta, käitub ohutult;

22) teab internetipanga ja pangakaardi kasutamisega seotud ohtusid ja käitub turvaliselt;

23) oskab oma aega ja tegevusi planeerida;

24) toob näiteid erinevatest seaduslikest rahateenimise võimalustest;

25) koostab eelarve etteantud piirides;

26) kirjeldab säästmise võimalusi igapäevaelus, toob näiteid;

27) selgitab näidete põhjal vajaduste, soovide ja võimaluste erinevusi.

6.klassi õpitulemused ja õppesisu: **(lisainfo ja metoodilised soovitused riiklikust õppekavast on leitavad siit)**

Ühiskonnaõpetuse õpe algab 6. klassis demokraatia teemaga, mille eesmärk on anda õpilasele esmased teadmised ja kogemused demokraatias osalejana ning kogukonna – klassi, kooli ja kodukoha – liikmena. Käsitletakse demokraatia toimimist klassis, koolis ja kogukonnas, peamisi õigusi ja kohustusi ning seadusi ja institutsioone.

Teema „Allikad ja autoriõigused“ toetab kõiki teisi teemasid ja nende õppesisu: fakti ja arvamuse eristamist, oma arvamuse põhjendamist ning viitamist. Ainekava koosneb neljast teemast: „Demokraatia põhimõtted ja selle toimimine“, „Allikad ja autoriõigused“, „Kultuur“ ning „Planeerimine ja tarbimine“. Õpitulemused ja õppesisu on teemade kaupa esitatud alljärgnevas tabelis.

Õpitulemused	**Õppesisu**
Demokraatia põhimõtted ja selle toimimine 1. teab kodukohas tegutsevaid kodanikuühendusi ja -algatusi; 2. loetleb kodukohas lahendamist vajavaid probleeme ja pakub neile lahendusi; 3. leiab eakohaseid võimalusi eneseteostuseks kogukonna liikmena; 4. osaleb oma klassi otsustusprotsessides demokraatia põhimõtteid arvestades; 5. teab lapse õigusi ja olulisemaid inimõigusi ning selgitab nende olulisust;	Demokraatia põhimõtted ja selle toimimine • Demokraatia klassis, koolis ja kogukonnas. • Peamised õigused ja kohustused. • Seadused ja institutsioonid. • Kohalik omavalitsus. • Lapse õigused ja peamised inimõigused. • Sõnavabadus ja selle põhimõtted. • Vabatahtlik tegevus ja kodanikuühendused. • Peamised põhiseaduslikud institutsioonid ja nende funktsioonid.

6. teab, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ja peavad seadusi täitma; 7. kirjeldab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis, ning toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat; 8. teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslikke institutsioone ja olulisemaid ametikohti.	• Õpilasomavalitsus ning õpilaste osalemine koolielu korraldamises ja õpilasesinduses. • Kooli sisekord (kodukord). • Õiguste, kohustuste ja vastutuse tasakaal.
Allikad ja autoriõigused 9. eristab fakti arvamusest; 10. teab, milliste tunnuste alusel hinnata allikate usaldusväärsust; 11. teab, et autoriõigused on kaitstud seadusega ja autorile tuleb viidata.	Allikad ja autoriõigused • Fakt ja arvamus. • Enda arvamuse põhjendamine ja argumenteerimine. • Allikad ja nende usaldusväärsus. • Autoriõigused ja viitamine.
Kultuur 12. teab, et inimesed on erineva kultuuritaustaga; 13. saab aru, kui kedagi kultuurilise erinevuse tõttu diskrimineeritakse, ning otsib vajaduse korral abi; 14. teab, et iga inimene on oma käitumise, hoiakute ja panusega kultuurikandja ja -looja.	Kultuur • Kultuurilised erinevused ja nende aktsepteerimine. • Kultuur ja religioon. • Võrdõiguslikkus ja sallivus. • Eestis ning õpilase klassis, koolis ja kodukohas elavad rahvarühmad (sotsiaalsed, rahvuslikud, religioossed jm).

	• Sooline võrdõiguslikkus. • Pere ja suguvõsa. Kogukond.
Planeerimine ja tarbimine 15. tunneb tervise- ja turvariske ning oskab ohte vältida; 16. teab, kust abi otsida; 17. kasutab turvaliselt dokumente ja pangakaarti; 18. oskab oma aega ja raha planeerida ning arvestada oma võimeid ja võimalusi; 19. käitub teadliku tarbijana; 20. toob näiteid erinevatest seaduslikest rahateenimise võimalustest; 21. koostab eelarve etteantud piirides; 22. kirjeldab säästmise võimalusi igapäevaelus ja toob näiteid.	Planeerimine ja tarbimine • Risk ja turvalisus. • Aja ja kulutuste planeerimine ning raha kasutamine, laenamine ja säästmine. Raha kogumine ja eelarve koostamine. • Teadlik ja säästev tarbimine. Tarbija ning tarbimisotsuste mõju keskkonnale ja kogukonnale. • Elukutsed – teadmised ja oskused. Elukestev õpe. Elukutsed ja ettevõtted kodukohas. • Töökultuur ja tööeetika.

8. ja 9. klassi õpitulemused ja õppesisu: **(lisainfo ja metoodilised soovitused riiklikust õppekavast on leitavad siit)**

Aine põhifookus on kriitilise analüüsioskusega kodaniku kujundamisel, kes huvituks oma kodukandis ja laiemalt maailmas toimuvast ning mõistaks enda rolli märkajana, osalejana ja sekkujana perekonna, kogukonna ja ühiskonna tasandil. Kolmanda kooliastme ühiskonnaõpetuse tundide raames pööratakse lisaks teadmiste ja oskuste omandamisele olulist tähelepanu ka kodanikuosaluse soosimisele, mida aitavad kujundada õppekavas kirjeldatud alusväärtused.

Kursuse algul teeb iga õpilane enda kohta kodanikukaardistuse, kus ta reflekteerib, kuidas ta on kogukonnaga seotud, kust ja kui palju ta ühiskonna ning poliitika kohta infot ammutab ehk milliste inimeste, riikide, organisatsioonide või liikumiste tegevusega ta ennast kursis hoiab, kas ja kuidas ta kodukoha või kooli kogukonda panustab ning kas on ise raha teeninud. Õpitulemused ja õppesisu on teemade kaupa esitatud alljärgnevas tabelis.

Õpitulemused	**Õppesisu**
Ühiskonna institutsiooniline struktuur: 1. teeb vahet riigi-, era- ja kodanikusektoril; 2. toob näiteid sektorite tegevusest ja koostööst ühiskonnas; 3. toob näiteid üksikisiku kokkupuudetest riigi-, era- ja kodanikusektoriga ning võimalustest neis osaleda; 4. mõistab ühiskonnasektorite spetsiifikat ja rolli ühiskonnas.	Ühiskonna institutsiooniline struktuur: • Ühiskond kui terviklik süsteem, kus erinevad osapooled mõjutavad üksteist ja sõltuvad teineteisest. • Avalik sektor: riigiasutused ja avalik-õiguslikud asutused. • Era- ehk ärisektor ja eraettevõte. • Kolmas sektor: mittetulundusorganisatsioonid ja vabakond. • Avaliku sektori, äri-(era)sektori ja kolmanda sektori ehk vabakonna roll ning koostöö hästi toimiva ühiskonna tagamisel.

	• Üksikisiku kokkupuuted avaliku sektori, erasektori ja vabakonna tegevusega ning võimalused neis osaleda.
Ühiskond on mitmekesine, sh ebavõrdne: 5. teab võimalusi, kuidas nii kodanikud kui ka mittekodanikud saavad mõjutada ühiskonna toimimist; 6. oskab kasutada allikaid õppetöös ning viitab ja tsiteerib nõuetekohaselt; 7. toob näiteid oma õigustest ja kohustustest ühiskonnas ning selgitab õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid; 8. loetleb demokraatliku ühiskonna tunnuseid ja selgitab, mille poolest erinevad demokraatlik ühiskond ja diktatuur; 9. märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust ning diskrimineerimist ja sekkub oma võimaluste kohaselt. 10. selgitab näidete abil soorollide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese valikutele ja võimalustele; 11. võrdleb tõekspidamisi, tavasid ja praktikaid erinevate kultuuride ja subkultuuride näitel; 12. mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust kultuuriliste erimeelsuste puhul;	Ühiskond on mitmekesine, sh ebavõrdne: • Ühiskond koosneb mitmetest vastanduvate huvidega ühiskonnarühmadest, mille aluseks on nt vanus, sugu, terviseseisund, elukoht ning kultuuriline, religioosne ja rahvuslik identiteet. • Peamised rahvastikunäitajad ja demograafia: milliseid järeldusi saab andmete põhjal ühiskonna kohta teha ning milliseid tulevikuprognoose koostada. • Migratsioon ehk ränne kaasaja ühiskondade mõjutajana: immigrant ehk sisserändaja, varjupaigataotleja. • Kodaniku ja mittekodaniku õiguste ning kohustuste sarnasused ja erinevused; topeltkodakondsus. • Põhjendatud arvamuse avaldamine teemal, kes on hea kodanik ja kuidas selleks saada. • Inimeste erisustega arvestamine hästi toimivas ühiskonnas; sotsiaalne sidusus. • Ühiskondlik ebavõrdsus ning võrdõiguslikkuse ja võrdväärsuse erinevus.

13. märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust ning diskrimineerimist, analüüsib konkreetset juhtumit, pakub välja lahendusi ja sekkub oma võimaluste kohaselt; 14. selgitab, miks on oluline tunda kultuuripärandit; 15. toob näiteid kultuurilaenude ja -mõjutuste kohta eesti kultuuris; 16. mõistab identiteedi määratlust ning selgitab näidete varal, mis on sotsiaalne, kultuuriline ja rahvuslik identiteet ning mitmikidentiteet.	• Sotsiaalne tõrjutus ja sellest tulenevad probleemid; avaliku sektori, erasektori ja kolmanda sektori võimalused aidata kaasa sotsiaalselt õiglasema ühiskonna loomisele; sotsiaalne õiglus. • Identiteedi tähtsus inimese elus ja ühiskonna mõju selle kujunemisele; mitmekultuurilisus ja subkultuurid. • Koostöövõimaluste otsimine kultuuriliste ja maailmavaateliste (poliitiliste) erimeelsuste puhul. • Väärtused, mille arendamisele õppes rõhku pööratakse: sallivus, õiguspõhisus, solidaarsus, vastutustundlikkus ja sooline võrdõiguslikkus.
Ühiskonnaliikmete õigused, kohustused ja vastutus omavahelises seoses: 17. toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides; 18. toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas ning selgitab õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid; 19. märkab diskrimineerimist ja oskab analüüsida konkreetset juhtumit ning pakkuda välja lahendusi; 20. toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale;	Ühiskonnaliikmete õigused, kohustused ja vastutus omavahelises seoses: • Lapse õigused ja kohustused ning vanemate õigused ja kohustused. • Põhiõigused, inimõigused, kodanikuõigused, universaalsed õigused ja lapse õigused; milliste õiguste ja vabaduste kaitse peab olema ühiskonna kõrgendatud tähelepanu all. • Õiguste ja kohustuste omavahelised seosed ning õiguste ja privileegide vahekord.

21. seostab demokraatiat inimõiguste kaitsega.	• Vastutuse võtmise olulisus oma rollist perekonnas lähtuvalt; noorukiea õiguste ja vastutuse erinevus väikelapse või täiskasvanu omast. • Diskrimineerimine ja inimkaubandus. • Väärtused, mille kujundamisele õppes rõhku pööratakse: hoolivus, aukartus elu vastu, õiglus, inimväärikus ning lugupidamine enda ja teiste vastu.
Ühiskonnaliikmete õigused, kohustused ja vastutus omavahelises seoses: 22. toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides; 23. toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas ning selgitab õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid; 24. selgitab näidete abil soorollide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese valikutele ja võimalustele; 25. märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust ning diskrimineerimist, analüüsib konkreetset juhtumit, pakub välja lahendusi ja sekkub oma võimaluste kohaselt; 26. toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale;	Ühiskonnaliikmete õigused, kohustused ja vastutus omavahelises seoses: • Peamised inimõigused, sh lapse õigused, ja kus need on sätestatud; põhiõigused, kodanikuõigused ja universaalsed õigused. • Õigused, kohustused, privileegid ja vastutus; diskrimineerimine. • Vägivalla ja kuritarvitamise märkamine enda ümber ning lihtsamad sekkumisvõtted ja -võimalused. • Lähiümbruse analüüsimine: puudused väärikas käitumises inimeste vahel ning lahendused selliste olukordade ennetamiseks ja lahendamiseks.

27. analüüsib tervise- ja turvariske, teeb ettepanekuid nende maandamiseks ning oskab ohte vältida; 28. demonstreerib õpisituatsioonis ohuolukorra asjakohast lahendamist ja selgitab oma käitumist; 29. teab, kust vajaduse korral abi otsida; 30. seostab demokraatiat inimõiguste kaitsega.	• Kriisideks valmistumine: hädaolukord, eriolukord ja kriisiõppus; mida tuleb enda ja lähedaste kaitsmiseks esmajoones teha ning kuhu abi saamiseks pöörduda. • Arutelu, millal muutub sõna ohtlikuks ja kus on sõnavabaduse piir. • Väärtuskasvatuse roll teema avamisel: võrdõiguslikkus, märkamine, hoolivus, austus ja vastutus.
Meedia ja teave: kuidas toimida infopaljususe ja infokorratuse kontekstis: 31. oskab allikatest leida asjakohast infot oma arvamuse kujundamiseks; 32. tunneb ära valeuudise ja propaganda ning teab, miks need võivad olla ohtlikud; 33. mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust erimeelsuste puhul; 34. märkab diskrimineerimist ja oskab analüüsida konkreetset juhtumit ning pakkuda välja lahendusi; 35. toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale; 36. hindab infoallikaid kriitiliselt ja kujundab oma arvamuse.	Meedia ja teave: kuidas toimida infopaljususe ja infokorratuse kontekstis: • Ajakirjanduse roll – informeerimine, tähelepanu juhtimine probleemidele, meelelahutus jm – ja vastutus avaliku arvamuse kujundamisel ühiskonnas. • Meedia ja massikommunikatsioon; avalik-õiguslik meedia ja erameedia; meediavabadus. • Professionaalse ajakirjanduse eristamine „näilisest ajakirjandusest“: huvirühmade meedia, sotsiaalmeedia sisuloojad ja suunamudijad, kollane ajakirjandus ning süvavõltsingu kasutamine. • Ajakirjanduse standardid. • Arvamusliidrid, propaganda ja ühiskonna polariseerumine.

37. oskab allikatest leida asjakohast infot oma arvamuse kujundamiseks; 38. tunneb ära valeuudise ja propaganda ning teab, miks need võivad olla ohtlikud; 39. mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust erimeelsuste puhul; 40. märkab diskrimineerimist ja oskab analüüsida konkreetset juhtumit ning pakkuda välja lahendusi; 41. toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale; 42. hindab infoallikaid kriitiliselt ja kujundab oma arvamuse ning järgib autoriõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse põhimõtteid.	• Sõnumite võimendamine ja mullistumine; infomull ehk kajakamber. • Olukorrad, milles mõjutamine toimub: erinevat liiki turunduskommunikatsioon ja poliitiline propaganda; kommertsreklaam, sotsiaalreklaam ja poliitreklaam. • Infosõda: vastandumise ja muu infomüra kasutamine demokraatliku arutelu mõjutamiseks. • Valeuudised, vandenõuteooriad, süvavõltsingud ja tehisintellekti (AI) kasutamine; võtted valeuudise äratundmiseks. • Vaenukõne ja sõnavabadus.
Demokraatlik riik ja valitsemine: demokraatia toimimine igapäevases elus: 43. loetleb demokraatliku ühiskonna tunnuseid ja selgitab, mille poolest erinevad demokraatlik ühiskond ja diktatuur; 44. toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides; 45. teab, mis on õigusriik, ja selgitab selle toimimise põhimõtteid;	Demokraatlik riik ja valitsemine: demokraatia toimimine igapäevases elus: • Demokraatlike väärtuste roll kodanike heaolu ja õigusriigi toimimise tagamisel. • Demokraatia aluspõhimõtted ja väärtused; demokraatia toimimise või selle puudumise märkamine oma suhtlusringis, perekonnas, koolis ning kogukonna ja ühiskonna tasandil.

46. analüüsib enda võimalusi kooli ja kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel. 47. selgitab avaliku konkursi tähtsust; 48. toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides; 49. märkab ohtu demokraatiale enda ümbruskonnas ja ühiskonnas ning on valmis sellele oma võimaluste piires vastu seisma; 50. toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas ning selgitab õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid.	• Demokraatia vormid: otsedemokraatia, esindusdemokraatia ja osalusdemokraatia. • Vabade, üldiste ja ühetaoliste valimiste protseduur ning põhimõtted; valimissüsteem, hääleõigus, hääletamine, eelhääletamine, valimiskünnis ja referendum. • Teadliku hääletamise ning maailmavaateliste eelistuste tähtsus. • Huvi ühiskonnas toimuva vastu ning riigis ja kogukonnas langetatavate otsuste mõju õppija tulevikule. • Demokraatlikud sekkumisvõimalused otsustusprotsessidesse: allkirja andmine petitsioonile või rahvaalgatusele, osalemine miitingutel ja marssidel, toodete teadlik boikoteerimine, streikimine, ühiskonnakriitika avaldamine, osalemine erakonna tegevuses ning hääletamine valimistel ja referendumitel. • Demokraatliku käitumise, sh arutelukultuuri, väärtustamine ja rakendamine rühmas; õpe saab toetada koolidemokraatia edendamist nt kooli kaasava eelarvestamise, õpilasesinduse ja noortevolikogu tegevuse kaudu. • Demokraatia toimimine ei ole iseenesestmõistetav: see eeldab demokraatlike reeglite väärtustamist ja rakendamist igal elu tasandil – perekonnas, koolis, avalikus elus ja valitsemises.

	• Korruptsioon demokraatliku ühiskonna õõnestajana: korruptsiooni levik suurendab ebavõrdsust ühiskonnaliikmete vahel ning toob kaasa poliitilise ja majandusliku ebastabiilsuse ning õigusriigi kao. • Arutelu isikliku ja ühiskondliku kasu üle ning õiguspärane reageerimine ebaausat käitumist märgates. • Väärtuskasvatuse roll teema avamisel: ausus, vastutus, õiglus, võrdõiguslikkus, demokraatia, õiguspõhisus ja solidaarsus.
Eesti valitsemiskord: võimude lahusus ja tasakaal ning kodaniku võimalused poliitika kujundamisel osaleda: 51. selgitab näidete abil võimude lahususe põhimõtet; 52. teab, mis on õigusriik, ja selgitab selle toimimise põhimõtteid; 53. nimetab põhiseaduse abil Vabariigi Valitsuse, Riigikogu, Vabariigi Presidendi ja kohaliku omavalitsuse peamisi ülesandeid; 54. teab Euroopa Liidu liikmesriike ja mõistab, miks Euroopa Liidu liikmesriik peab liikmesusest tulenevaid kohustusi täitma; 55. teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslike institutsioonide ülesandeid. 56. selgitab näidete abil võimude lahususe põhimõtet;	Eesti valitsemiskord: võimude lahusus ja tasakaal ning kodaniku võimalused poliitika kujundamisel osaleda: • Võimude lahususe ja tasakaalu printsiip: miks ja kuidas seda demokraatlikus ühiskonnas rakendatakse. • Võimuharud – seadusandlik võim, täidesaatev võim ja kohtuvõim – ning nende ülesannete erinevused ja vastastikune seotus. • Põhiseaduslike institutsioonide peamised ülesanded põhiseaduse järgi: Riigikogu, Vabariigi Valitsus, Vabariigi President, õiguskantsler, riigikontroll, kohalik omavalitsus ja kohus. • Avaliku sektori asutused riigi toimimise tagajana: ministeeriumid ja riigiametid; näited riigi ülesannetest.

57. loetleb demokraatliku ühiskonna tunnuseid ja selgitab, mille poolest erinevad demokraatlik ühiskond ja diktatuur; 58. toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides; 59. teab, mis on õigusriik, ja selgitab selle toimimise põhimõtteid; 60. nimetab põhiseaduse abil kohaliku omavalitsuse peamisi ülesandeid; 61. teab võimalusi, kuidas nii kodanikud kui ka mittekodanikud saavad mõjutada ühiskonna toimimist; 62. analüüsib enda võimalusi kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel.	• Eesti kuulumine Euroopa Liitu ja võimude lahususe printsiibi rakendamine Euroopa Liidu juhtimisel: Euroopa Liidu Parlament, Euroopa Liidu Komisjon ja Euroopa Liidu Ülemkogu. • Kokkulepitud reeglite kehtestamine ja muutmine õigusriigis; põhiseadus ja menetlus. • Valdade ja linnade ülesanded oma kogukonna igapäevaelu korraldamisel; kohalik omavalitsus, volikogu, linnapea, vallavanem ning linna- ja vallavalitsus. • Võimude lahususe põhimõtte rakendumine kohaliku valitsemise tasandil. • Hääleõigus kogukonna esinduskogu ehk volikogu valimistel. • Kohaliku omavalitsuse eelarve, kohalikud maksud ja kaasav eelarve. • Näited küsimustest, milles tuleb inimesel kohaliku võimu poole pöörduda. • Kohaliku elu probleemkohtade sõnastamine ja omapoolsete lahenduste pakkumine. • Osalusdemokraatia võimalused kohalike asjade otsustamisel: rahvaalgatus ja noortevolikogu.

	• Õppimine peaks lähtuma just kohalikest oludest ja olema praktiline, nii et õppija seostaks õpitavat enda elu ja kogemustega.
Kodanikuühiskond: mida annab vabakonnas osalemine ning kuidas rahva tahet maksma panna: 63. analüüsib enda võimalusi kooli ja kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel; 64. toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides; 65. teab ja väärtustab kodanikuühiskonna võimalusi korraldada elu kodukohas, piirkonnas, riigis ja rahvusvaheliselt.	4. Kodanikuühiskond: mida annab vabakonnas osalemine ning kuidas rahva tahet maksma panna. Põhifookus: osalemise tahte tekitamine • Kodanikuühiskonna roll demokraatia tagamisel; kodanikuühiskond ja vabakond. • Vabaühenduste eesmärgid ja toimimise põhimõtted; huvirühmad ning erakonnad ehk parteid. • Probleemid, mille lahendamisele vabakond kogukonnas ja laiemalt ühiskonnas kaasa aitab, ning võimalused, mida annab vabaühendustes või nende algatustes osalemine; arengu- ja humanitaarabi. • Rahva tahte väljendamise viisid: rahvaalgatus, streik, boikott, märgukiri, miiting ja ühiskonnakriitika; polariseerumine. • Õppekeskmeks võiks olla õppijate praktiline suunamine algatuse loomisele kogukonnas või kaasalöömine mõne kodanikuorganisatsiooni tegemistes, nt kogukonnapraktika, kooli kaasava eelarvestamise või õpilasomavalitsuse tegevuse kaudu.

	• Õpe peaks kaasa aitama väärtuskasvatuse edendamisele: hoolivus, vabadus, demokraatia, ettevõtlikkus, kultuuriline mitmekesisus, keskkonna jätkusuutlikkus, solidaarsus ja vastutustundlikkus.
Ärisektori toimimine: turumajanduse olemus ja riigi roll selles: 66. kirjeldab erinevate majandussüsteemide iseloomulikke tunnuseid ja toimimist; 67. teab maksude vajalikkust ühiskonna toimimisel ning eristab otseseid ja kaudseid makse; 68. teab, mis on sotsiaalne ettevõtlus, ja toob näiteid selle võimalustest; 69. järgib autoriõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse põhimõtteid.	Ärisektori toimimine: turumajanduse olemus ja riigi roll selles: • Riigi roll majanduse reguleerimisel. • Tulu tekkimine ühiskonnas ja tulude ümberjaotamise alused heaoluühiskonnas; heaoluriik ning tähtsus aidata kaasa ühiskonna sotsiaalse õigluse loomisele. • Ressursid, majandussüsteemid, vaba turg ja monopol; osaühing, äriplaan, kasum, kahjum ja teaduspõhine majandus. • Sotsiaalne ettevõtlus ja näited selle võimalustest. • Maailmakaubandussüsteemi osaliste vastastikune sõltuvus; eksport ja import; õiglane kaubandus kui tarbija ja tootja võimalus panustada õiglasema süsteemi loomisse. • Riigi tulud ja kohustused; riigieelarve, otsesed ja kaudsed maksud ning tuludeklaratsioon. • Ausa maksumaksmise väärtustamine ja maksude vajalikkus ühiskonna toimimiseks.
Ärisektori toimimine: tööturg:	Ärisektori toimimine: tööturg:

70. analüüsib valitud erialal tegutsemise võimalusi, lähtudes eriala spetsiifikast ning tuues esile palgatöötajana ja ettevõtjana tegutsemise erisused; 71. analüüsib oma võimalusi tulevase töötajana ja ettevõtjana ning kavandab edasist haridusteed lähtuvalt oma huvidest ja võimetest ning ühiskondlikest teguritest.	• Reeglid, millest lähtutakse töösuhte loomisel; tööturg, tööandja, töövõtja ja tööleping. • Brutopalk ja netopalk ning ümbrikupalk. • Riskid, mis võivad noori tööturule sisenedes puudutada. • Teema avamine peaks noore vaatest olema väga praktiline, hõlmates näiteid CV loomisest, tööläbirääkimise simulatsioonist, töölepingu koostamisest jms.
Ärisektori toimimine: isiklik toimetulek ja arukas tarbimine: 72. analüüsib vabalt valitud näidete põhjal inimeste tarbimiskäitumist; 73. selgitab liigtarbimise põhjusi ja mõju üksikisikule, ühiskonnale ja keskkonnale.	Ärisektori toimimine: isiklik toimetulek ja arukas tarbimine: • Oma rahaasjade vastutustundlik planeerimine ja rahatarkus ning kuludest ja tuludest lähtuva eelarve koostamine; ostujõud. • Laenamise ja investeerimisega kaasnevad ohud: intress, krediidi kulukuse määr, investeering ja inflatsioon. • Nende ohtude seostamine mõjutamise ja infokorratuse ohtudega ning finantsiline vastutus. • Finantsiline vastutus ja riskide arukas võtmine. • Arukas tarbimine: ostubuum, tootemärgised ja tarbijakaitse. • Õppes peaks kasutama palju praktilisi tegevusi, külalistunde jms.
Eesti ja maailm: kuidas rahvusvaheline olukord Eestit mõjutab ning kuidas väikeriik saab oma huve rahvusvahelistes suhetes teostada:	Eesti ja maailm: kuidas rahvusvaheline olukord Eestit mõjutab ning kuidas väikeriik saab oma huve rahvusvahelistes suhetes teostada:

74. analüüsib näidete põhjal suur- ja väikeriikide, naaberriikide ning demokraatlike ja mittedemokraatlike riikide vastastikuseid suhteid; 75. selgitab riikide koostööd rahvusvahelistes organisatsioonides ja toob näiteid; 76. teab Euroopa Liidu liikmesriike ja mõistab, miks Euroopa Liidu liikmesriik peab liikmesusest tulenevaid kohustusi täitma; 77. toob näiteid Euroopa Liidu kodanike õigustest ja võimalustest, seostades neid enda eluga; 78. teab, et Eesti peab arvestama rahvusvahelise olukorra ja rahvusvaheliste suhetega.	• Rahvusvahelise olukorra ja rahvusvaheliste suhetega arvestamine Eesti jaoks; diplomaatia. • Rahvusvaheline koostöö ja osalemine rahvusvahelistes organisatsioonides kui väikeriigi huvide parima esindatuse tagaja: Euroopa Liit koos Euroopa Liidu Parlamendi ja Euroopa Liidu Komisjoniga, Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsioon (NATO), ÜRO ning humanitaarabi organisatsioonid. • Euroopa Liitu ja NATOsse kuulumise tähendus Eestile; euro. • Kokkulepitud reeglite järgimise, inimõiguste austamise ja demokraatia tähtsus rahvusvahelistes suhetes väikeriigi jaoks. • Hargmaised ettevõtted maailmamajanduses.